

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

- **НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ**
- **СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ВИКЛАДАННЯ**
- **УСПІШНА ПРАКТИКА**

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Навчально-методичний посібник

**Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України**

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК 376-056.263 (035)

H15

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в :

Світлана Кульбіда, доктор педагогічних наук (4 розд.);

Світлана Литовченко, кандидат педагогічних наук (заг. ред.);

Оксана Таранченко, доктор педагогічних наук (2 розд.);

Валентина Жук, старший науковий співробітник (1 розд.);

Оксана Федоренко, кандидат педагогічних наук (3 розд.);

Віра Литвинова, науковий співробітник (5 розд.).

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 04.09.2019 № 1178)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

H15 **Навчання** дітей із порушеннями слуху : навчально-методичний посібник / С. В. Кульбіда та ін. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 216 с.

ISBN 978-617-09-6046-7

У навчально-методичному посібнику окреслено новітні підходи у навчанні дітей з особливими потребами; представлено ефективне технологічне забезпечення спеціального та інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху. Автори дають методичні рекомендації щодо організації освітнього середовища та пропонують специфічні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб таких учнів.

Посібник адресовано педагогам закладів загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання; співробітникам навчально-реабілітаційних центрів, інклюзивних ресурсних центрів; слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; студентам педагогічних спеціальностей і батькам дітей із порушеннями слуху.

УДК 376-056.263 (035)

© Кульбіда С. В., Литовченко С. В.,
Таранченко О. М., Жук В. В.,
Федоренко О. Ф., Литвинова В. В., 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

ISBN 978-617-09-6046-7

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Зміст освіти та його реалізація	7
Міждисциплінарний підхід у реалізації змісту освіти	10
Раннє втручання та дошкільна підготовка	12
Особливості реалізації змісту загальної середньої освіти	18
Розділ 2. Ефективні технології викладання	43
Диференційоване викладання	51
Організація фізичного середовища. Акустика в класі	53
Література до розділу	82
Розділ 3. Оцінювання у початковій школі: проектуюмо і реалізуємо	83
Література до розділу	96
Розділ 4. Застосування білінгвального підходу в освіті	97
4.1. Дослідження особливостей тексту	105
4.2. Дослідження видів тексту	108
4.3. Дослідження будови тексту	113
4.4. Удосконалення текстів	124
Висновки	135
Література до розділу	137

Розділ 5. Організація роботи вчителя у спеціальній школі для дітей із порушеннями слуху. Математика.	140
Розділ 6. Командна взаємодія в освітньому процесі.	160
Відділ освіти дітей із порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України	160
Курси підвищення кваліфікації відділу освіти дітей із порушеннями слуху	161
Додатки	164

Вступ

У цьому навчально-методичному посібнику окреслено новітні підходи у навчанні дітей з особливими потребами; представлено ефективне технологічне забезпечення спеціального та інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху. Автори дають методичні рекомендації щодо організації освітнього середовища та пропонують специфічні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб таких учнів і сприятимуть удосконаленню педагогічної практики.

Автори посібника — науковці відділів освіти дітей із порушеннями слуху та навчання жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Вони вивчають передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, проходять стажування за кордоном, беруть участь у діючих проектах та експериментах. Матеріали розділів тісно пов'язані й узгоджені з новим українським законодавством та освітніми стандартами.

Наукові розробки авторів посібника орієнтовані на сучасні світові тенденції в організації допомоги дітям з особливими освітніми потребами, зокрема порушеннями слуху: ранню діагностику та ранній початок фахового супроводу; комплексний підхід до організації допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку та їхнім родинам; варіативність форм організації освіти та методичних підходів до навчання; гнучкість змісту та індивідуалізацію процесу навчання і реабілітації.

У посібнику представлено передовий досвід організації освіти дітей із порушеннями слуху закладів, що є експериментальними базами інституту.

Посібник адресовано педагогам закладів загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання; співробітникам навчально-реабілітаційних цент-

рів, інклюзивних ресурсних центрів; слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; студентам педагогічних спеціальностей; батькам дітей із порушеннями слуху.

Висловлюємо подяку педагогічним колективам та керівникам закладів, учасникам науково-педагогічних експериментів, за спільну працю, високий професіоналізм, безцінний досвід з реалізації інноваційних підходів, що забезпечило ефективність дослідницької роботи.

Розділ 1

ЗМІСТ ОСВІТИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, глухота і зниження слуху діагностуються у 2–3 % новонароджених, у віці 18 років — у 5 % молодих людей. Щороку в Україні народжується близько 400 дітей з тяжким порушенням слуху.

Ступінь участі дитини із психофізичними особливостями в соціальному житті залежить від багатьох чинників, і перш за все, від якості освітніх послуг.

Особи з порушеннями слуху здобувають освіту всіх рівнів у закладах з інклюзивним навчанням, спеціальних закладах, групах, класах.

Діяльність спеціальних та інклюзивних закладів, що надають освітні послуги дітям з порушенням слуху, унормована законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепцією Нової української школи, Державними стандартами освіти, Постановами Кабінету міністрів «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр», «Про інклюзивно-ресурсний центр», наказом МОН України «Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти», Типовими освітніми програмами спеціальних закладів загальної середньої освіти I, II, III ступенів для дітей з особливими освітніми потребами, Положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти та іншими документами.

Для осіб з порушенням слуху законодавством України передбачено надання освітніх, зокрема, педагогічних, психологічних, корекційно-розвивальних послуг, а також їх забезпечення засобами корекції психофізичного розвитку.

Заклад, що надає освіту особам з порушенням слуху, має дотримуватися принципів універсального дизайну та, за необхідності, використовувати засоби розумного пристосування; мати необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу; фахівців з відповідною підготовкою (педагогів, які володіють сучасними педагогічними технологіями, асистентів учителів/вихователів, штатних або залучених спеціальних педагогів та інших фахівців) для врахування особливих потреб кожної дитини.

Батьки дитини мають право обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття освіти. Особи з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі з порушеннями слуху, як і особи з нормотиповим розвитком, можуть реалізувати своє право на освіту шляхом формального, неформального або інформального навчання.

Законодавством України передбачено різні форми навчання: дистанційне, екстернатне, сімейне, або домашнє, та педагогічний патронаж, що забезпечує гнучкість та дає змогу створити індивідуальну освітню траєкторію для кожної дитини.

У законі України «Про освіту» визначено мету освіти. Це всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей; формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Згідно із чинними законодавчими документами, зміст освіти — це обумовлені цілями та потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь та навичок, світогляду та громадських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються у процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій та культури.

Зміст освіти можна розглядати як педагогічно адаптований досвід людства, який засвоюється здобувачем завдяки різним видам діяльності. Зміст освіти дає відповідь на запитання: Чого навчати учнів? Що мають засвоїти здобувачі освіти? Які компетенції необхідно сформуувати у процесі навчання?

Зміст освіти є основою для добору інших компонентів освіти: методів, засобів, форм навчання тощо.

Зміст освіти засвоюється через досвід пізнання, застосування різних видів діяльності, взаємодії з навколишньою дійсністю. Результатами засвоєння змісту освіти є знання (результат пізнавальної діяльності), уміння (результат практичної, у тому числі, творчої діяльності), світоглядні, моральні, естетичні орієнтації (результат досвіду ставлення до навколишньої дійсності).

Діти з порушеннями слуху, як і інші учні з особливими освітніми потребами, користуються додатковою постійною чи тимчасовою підтримкою, характер та обсяг якої можуть різнитися. Діти зазначеної категорії можуть потребувати підтримки різних фахівців.

Міждисциплінарний підхід у реалізації змісту освіти

Важливим і вкрай актуальним на сучасному етапі є впровадження міждисциплінарного підходу (на відміну від мультидисциплінарного) в організації допомоги дітям з порушенням слуху. Адже навіть своєчасний і якісний внесок кожного, хто задіяний, не є достатнім для того, щоб повною мірою використати потенціал дитини, якнайкраще допомогти їй розвиватися і навчатися. Необхідна командна робота, спрямована на спільну постановку кінцевих та проміжних цілей, вироблення шляхів їх досягнення, поетапного визначення конкретних завдань та ролі кожного учасника у їх виконанні. Неузгодженість дій, фахові межі, нестача інформації, різновекторність впливів, різниця в очікуваннях та баченні способів їх досягнення створюють бар'єри, які заважають досягненню кращих результатів.

Таблиця 1

Мультидисциплінарний підхід	Міждисциплінарний підхід
залучення різних фахівців та зацікавлених осіб; чіткий розподіл обов'язків; доступ до інформації від інших джерел; кожний має свої завдання, реалізує свою стратегію, керується своїми підходами та спрямовує діяльність на задоволення окремих потреб, оцінює окремі здобутки	співпраця, командна робота на засадах партнерства; обмін інформацією; спільний аналіз усіх факторів, що впливають на життєдіяльність отримувача послуг; взаємодія, комунікація; спільне визначення потреб отримувача послуг та шляхів їх задоволення; колегіальне вироблення спільних підходів; спільна розробка стратегій впливу; урахування думок усіх членів команди; колегіальне оцінювання здобутків

Міждисциплінарний супровід дитини з порушенням слуху, організований на засадах командного підходу, забезпечує різновекторний, але узгоджений вплив; сприяє оптимізації розвитку, виховання, навчання та соціалізації та уможливорює максимальне врахування сильних сторін дитини, задоволення її потреб.

Порушення слуху спричиняє деякі особливості сприйняття матеріалу та можливостей дітей демонструвати свої навчальні надбання, тому реалізація змісту освіти для дітей із порушеннями слуху має деяку специфіку.

Раннє втручання та дошкільна підготовка

Передумови успішності учнів з порушенням слуху закладаються на початку життя та великою мірою залежать від того, як розвивається дитина у перші роки.

Орієнтиром для змін в освітній сфері України є європейські норми та стандарти. Це стосується і системи допомоги дітям із порушеннями слуху та їхнім родинам. Перше завдання — вчасно виявити порушення. Єдиний перевірений світовим досвідом спосіб це зробити — скринінг слуху всіх новонароджених. Перевірка слуху новонароджених із груп ризику є недостатньо ефективною (з досвіду Канади, Німеччини та інших країн), оскільки за такого підходу у 50 % випадків порушення слуху залишається не виявленим вчасно. Натомість, скринінг слуху всіх новонароджених дозволяє у перші дні життя малюка виявити наявність проблем зі слухом. Медико-технічні розробки останніх років надають можливості у перші місяці з'ясувати стан слуху та особливості сприйняття звуків, діагностувати ступінь та характер порушення. З огляду на ефективність скринінгу та його важливість для організації комплексної допомоги у 50 країнах світу (серед них США, Канада, Німеччина, Великобританія, Бельгія, Голландія та ін.) було запроваджено обов'язковий неонатальний скринінг слуху всіх новонароджених.

Виявлене порушення слуху розглядається як показання до термінових дій:

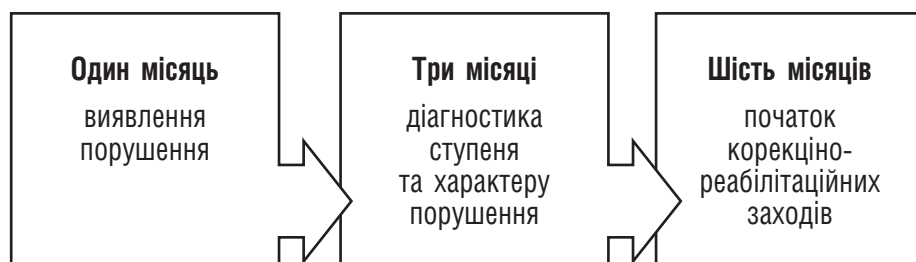
- ✓ зі слухопротезування;
- ✓ зі спеціальної педагогічної допомоги;
- ✓ з організації розвивального середовища в родині.

Застосування високотехнологічних слухових апаратів та кохлеарних імплантів суттєво розширює діапазон та покращує якість сприймання звуків довкілля, у тому числі мовлення. Раннє якісне слухопротезування дозволяє певною мірою наблизити умови розвитку дитини, зокрема

мовленнєвого, до звичайних природних. Якість звукосприйняття та можливість опанування словесного мовлення залежить від часу, коли почалася звукова стимуляція.

Стандарт раннього виявлення і корекції порушень слуху, що був розроблений у США у 2007 році, упроваджений у країнах Європи. Він визначає оптимальні граничні вікові межі виявлення порушення слуху, ступеня і характеру порушення та початку корекційно-реабілітаційних заходів.

Стандарт раннього виявлення і корекції порушень слуху

Найбільш перспективним напрямом слухопротезування за глухоти останнім часом визнано кохлеарну імплантацію, яка:

- ✓ забезпечує достатній слух для сприймання мовлення;
- ✓ створює слухове підґрунтя для розвитку власного мовлення;
- ✓ уможливлює процес комунікації на слуховій основі, установлення соціальних контактів із найширшим колом осіб;
- ✓ є найбільш ефективним, безпечним і надійним методом медико-педагогічної реабілітації людей із тяжкими порушеннями слуху.

У деяких країнах 80–90 % глухих дітей мають КІ. В Україні теж зростає кількість дітей із кохлеарними імплантами. Актуалізуються питання медичного, технічного, педагогічного супроводу таких дітей у різних інсти-

туційних умовах, спеціальних та інклюзивних закладах освіти.

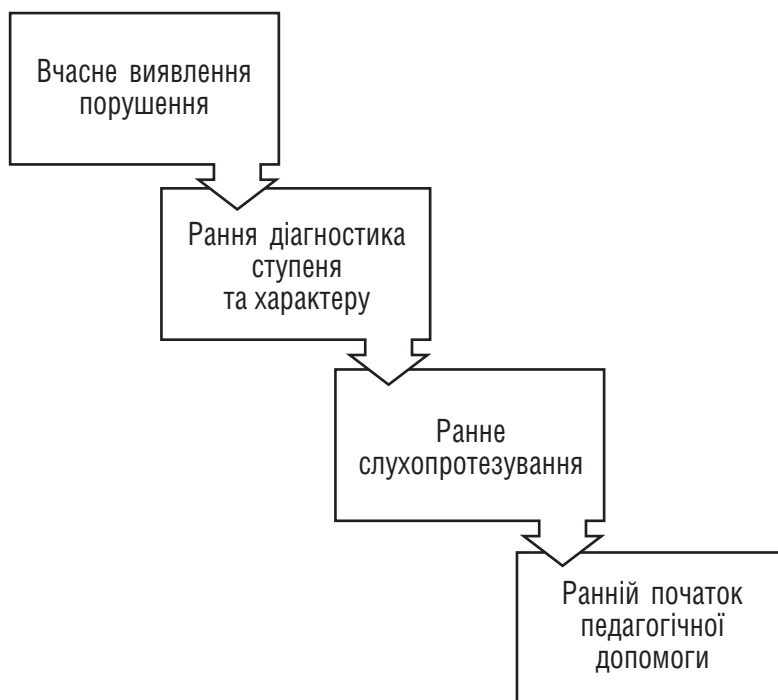
Кожна дитина з порушенням слуху, у тому числі й та, слухові можливості якої скориговані слуховим апаратом або імплантом, потребує фахової допомоги сурдопедагога та систематичного цілеспрямованого впливу на пізнавальний та слухомовленневий розвиток з боку значущих дорослих (батьків або осіб, які їх замінюють) й найближчого оточення. Зазвичай батьки не володіють необхідними для цього спеціальними знаннями. Тому важливо з перших днів життя малюка здійснювати супровід родини, який передбачає підтримку і навчання батьків у питаннях медико-технічного, психолого-педагогічного, соціального характеру, та роботу безпосередньо із дитиною. Цей комплекс дій з виявлення порушення слуху, слухопротезування, психологічної підтримки, педагогічного супроводу родини поєднують програми ранньої інтервенції (раннього втручання, або ранньої допомоги).

Раннє втручання — послуга, спрямована на сприяння розвитку дітей від 0 до 4 років, які мають порушення розвитку або належать до групи ризику виникнення порушень, та нормалізацію життя родини.

Основні положення концепції раннього втручання:

- ✓ сімейно орієнтований концепт;
- ✓ спільна робота мультидисциплінарної команди фахівців (медичної, психологічної, соціальної, педагогічної галузей);
- ✓ партнерство фахівців і батьків;
- ✓ значущі дорослі (батьки) — основа команди підтримки;
- ✓ реалізація принципу нормалізації, за якого родині допомагають адаптуватися до нових умов існування;
- ✓ комунікативно орієнтований підхід, спрямування на підтримку комунікації дорослих із дітьми, які мають порушення слуху.

Програми ранньої інтервенції для дітей із порушеннями слуху та їхніх родин діють у світі понад тридцять років. Практика ранньої інтервенції є обов'язковою для країн європейської співдружності. Міжгалузеві дослідження довели її ефективність та економічну доцільність.

Наступна сходинка — дошкільна підготовка. Завдання дошкільної освіти реалізуються у закладах освіти та в родині. Це загальнорозвиткові, навчальні, корекційні, виховні завдання, що у комплексі покликані забезпечити формування компетентностей, необхідних для подальшого навчання та комфортного існування в соціумі.

Педагоги та батьки дітей можуть обирати програму розвитку дошкільника. Спеціальні дошкільні заклади освіти можуть працювати за Програмами розвитку, рекомендованими для дітей із порушеннями слуху, створювати адаптовані варіанти програм або розробляти авторські.

Швидкість засвоєння матеріалу дитиною з порушенням слуху залежить від низки чинників, серед яких:

- ✓ вік, у якому втрачено слух;
- ✓ ступінь тяжкості порушення;
- ✓ ефективність корекції слуху слуховими апаратами та/або кохлеарними імплантатами;
- ✓ час, коли розпочато комплексну допомогу дитині;
- ✓ залученість батьків до корекційно-розвиткової роботи та ін.

Зазначені чинники мають суттєвий вплив на характер засвоєння та можливості презентації знань дитиною. Отже, важливою особливістю дошкільної освіти дітей із порушенням слуху є те, що її зміст не може бути зорієнтований лише на вік дитини та рік її перебування у закладі освіти. Додатковими орієнтирами для структурування змісту та планування освітньої діяльності з дошкільником з порушенням слуху є етапи пізнавального, соціального, мовленевого розвитку дитини. Діти переходять від попереднього до наступного етапу не одночасно (відповідно до віку та року перебування у закладі), вони досягають проміжних освітніх цілей у власному темпі.

Освітні завдання виконуються не лише під час перебування дитини у закладі освіти на спеціально організованих заняттях, вони залишаються у полі зору дорослих постійно та реалізуються завдяки доцільній організації життя.

Дошкільник із порушенням слуху має досягти передбаченого законом рівня освіти, опанувати необхідні для подальшого навчання компетенції, перебуваючи у спеціальному або інклюзивному закладі освіти. В умовах інклюзивного навчання необхідно застосовувати певні адаптації для дитини з порушенням слуху, щоб допомогти їй засвоїти матеріал. Важливо забезпечити відвідування корекційно-розвиткових занять з розвитку слухового сприйняття та формування мовлення, ритміки та інших.

Якість освіти та комфортність перебування дитини у закладі великою мірою залежить від того, наскільки враховані її потреби, залучені її сильні сторони.

Визначення особливих потреб здійснюється фахівцями Інклюзивно-ресурсних центрів за результатами комплексного оцінювання розвитку дитини (фізичного, мовленнєвого), когнітивної, емоційно-вольової сфери та навчальної діяльності.

Особливості реалізації змісту загальної середньої освіти

Спеціальні заклади освіти, у яких діти з порушеннями слуху можуть здобувати загальну середню освіту — спеціальні загальноосвітні школи. Діти зі складними порушеннями, які мають порушення слуху в поєднанні з іншими, можуть здобувати освіту у Навчально-реабілітаційних центрах.

Постановою Кабінету міністрів «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 6.03 2019 р. № 221 визначено терміни отримання освіти дітьми з порушеннями слуху у спеціальній школі:

- ✓ початкова освіта — чотири роки (1–4 класи);
- ✓ базова середня освіта — шість років (5–10 класи);
- ✓ профільна середня освіта — три роки (11–13 класи).

У НРЦ діти здобувають початкову та базову освіту. Початкову освіту діти здобувають у 1–4, а базову — у 5–10 (11) класах.

Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр також визначає наповнюваність класів у спеціальних школах для дітей із порушеннями слуху. Зокрема, гранична наповнюваність класів для глухих дітей становить вісім осіб, а класів для дітей зі зниженим слухом — десять осіб. Гранична наповнюваність класів для дітей зі складними порушеннями розвитку — шість осіб. Якщо в одному класі разом навчаються глухі діти і діти зі зниженим слухом, гранична наповнюваність таких класів визначається відповідно до категорії дітей, яких більше. За однакової кількості глухих дітей і дітей зі зниженим слухом гранична наповнюваність класу визначається відповідно до тієї категорії дітей, порушення яких є функціонально складнішим (глухота), тобто вісім осіб.

Гранична наповнюваність класів НРЦ становить шість осіб.

Клас у спеціальній школі відкривається за умови наявності більше 50 відсотків граничної наповнюваності. Допускається перевищення граничної наповнюваності класу не більш як на одну особу.

Для забезпечення оптимальних умов навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з порушеннями слуху, у спеціальних закладах загальної середньої освіти створюються колегіальні органи, які діють на засадах партнерства, комплексного міждисциплінарного підходу, командної діяльності. У спеціальних школах та навчально-реабілітаційних центрах функціонує психолого-педагогічний консиліум, а в інклюзивних закладах загальної середньої освіти працює команда психолого-педагогічного супроводу.

Психолого-педагогічний консиліум у спеціальних школах та навчально-реабілітаційних центрах долучається до проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) та результатів корекційно-розвиткової роботи; до надання рекомендацій щодо зарахування, відрахування та переведення учнів (вихованців); до визначення оптимальних умов, форм і методів навчання з урахуванням освітніх потреб учня (вихованця); до надання консультаційної допомоги батькам або іншим законним представникам, педагогічним працівникам з питань організації навчання учня (вихованця).

У роботі консиліуму беруть участь заступник директора спеціальної школи (голова) або Навчально-реабілітаційного центру, лікар, корекційний педагог (сурдопедагог), практичний психолог, соціальний педагог та інші педагогічні працівники, у тому числі вчитель початкових класів, учитель фізичної культури (лікувальної фізичної культури). На засідання психолого-педагогічного консиліуму також запрошуються представник інклюзивно-ресурсного центру, на території обслуговування якого розташована спеціальна школа (мінімум двічі на рік); фахівець із соці-

альної роботи (з питань визначення індивідуальної освітньої траєкторії дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах); спеціаліст служби у справах дітей (з питань визначення індивідуальної освітньої траєкторії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування). За необхідності можуть бути запрошені й представники громадських організацій, які сприяють реалізації та захисту прав дітей.

Психолого-педагогічний супровід дитини з порушенням слуху в закладі освіти з інклюзивним навчанням — це взаємоузгоджена діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, самореалізації та інтеграції в соціум. Систему заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини розробляє та реалізовує команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Склад такої команди визначається потребами конкретної дитини. У закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням до неї включають директора або заступника директора з навчально-виховної роботи, класного керівника дитини (або вчителя початкових класів), учителів, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, спеціального педагога (сурдопедагога), за необхідності інших фахівців, обов'язково батьків або законних представників дитини. До участі у засіданнях команди психолого-педагогічного супроводу можуть також запрошувати лікаря-отоларинголога, сурдолога, асистента дитини, спеціалістів системи соціального захисту населення, служби у справах дітей, представників громадських організацій або інших осіб, які займаються вирішенням питань соціального, психологічного, педагогічного супроводу дітей та їхніх родин, обстоюванням прав дитини.

Разом представники команди супроводу розробляють Індивідуальну програму розвитку, моніторять успішність її виконання, вносять корективи. Команда аналізує особ-

ливості дитини, виявляє труднощі, потреби дитини та окреслює шляхи їх задоволення. Зокрема, на підставі висновку Інклюзивно-ресурсного центру визначають, яких корекційно-розвиткових і додаткових психологічних та педагогічних занять потребує дитина, які з них можуть надавати спеціалісти закладу, які — залучені фахівці. Колегіально вирішуються й питання методичного забезпечення, добору педагогічних технологій, підходів, прийомів та засобів навчання, дидактичних матеріалів, адаптації та модифікації навчального процесу. До функцій команди супроводу також входить консультативна, інформаційно-просвітницька робота, діяльність зі створення освітнього середовища на засадах універсального дизайну та забезпечення розумного пристосування у випадках його доцільності; сприяння толерантному, дружньому ставленню до дитини, приязним взаєминам з однолітками; вживання заходів для недопущення булінгу, дискримінації та порушення прав дитини та її родини.

Діяльність учасників команди супроводу регламентується Примірним положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 року № 609).

Необхідними умовами якісного інклюзивного навчання дитини з порушенням слуху є, насамперед, надання необхідних корекційно-розвивальних послуг. Надання таких послуг шляхом проведення індивідуальних та групових занять може здійснюватися як штатними працівниками закладу, так і залученими фахівцями зі спеціальних закладів освіти (дошкільних, спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів) на підставі цивільно-правових договорів (за сумісництвом або на умовах погодинної оплати праці) за рахунок коштів державної субвенції.

Позитивний досвід залучення фахівців спеціальних освітніх закладів до супроводу дітей із порушеннями слуху, які навчаються в інклюзивних умовах, має багато євро-

пейських країн, у тому числі Польща, Німеччина. Використання ресурсів спеціальних закладів освіти є доцільним та необхідним з огляду на те, що категорія дітей із порушеннями слуху є найбільш специфічною серед інших категорій дітей з особливими освітніми потребами з точки зору потреб, освітнього середовища, мовно-культурних особливостей дітей та необхідних компетентностей педагогів для реалізації освітніх та корекційно-розвивальних цілей. Фахівці спеціальних закладів (з досвіду інших держав) можуть бути залучені до:

- ✓ психолого-педагогічного діагностування;
- ✓ розробки ІПР;
- ✓ моніторингу успішності, виявлення труднощів, аналізу причин та визначення шляхів подолання труднощів та перешкод;
- ✓ консультування батьків;
- ✓ консультування педагогів щодо навчання дітей із порушеннями слуху, адаптування фізичного середовища, специфіки викладання тощо;
- ✓ дозованої допомоги дитині (додаткові заняття з окремих предметів, асистування за потребою);
- ✓ корекційно-розвиткових занять (індивідуальні заняття з розвитку слухового сприйняття і мовлення та інші за необхідністю).

Слід окремо наголосити на тому, що у яких би інституційних умовах, спеціальних чи інклюзивних, не навчалася дитина з порушенням слуху, важливі функції супроводу виконують батьки. Визнання ролі й відповідальності родини за розвиток дитини у нашій країні підтверджено законодавчими нормами. У Законі України «Про освіту» зазначено, що виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості (ст. 55). Законом України «Про дошкільну освіту» передбачено, що систему дошкільної освіти разом із закладами дошкільної освіти, органами управління освітою, науковими і методич-

ними установами становить освіта та виховання в сім'ї (Розділ I, ст. 5). Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей; а відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі (Розділ I, ст. 8).

Водночас батьки мають право брати участь у прийнятті важливих рішень, знати, у яких умовах здобуває освіту дитина, та долучатися до створення сприятливого освітнього середовища. Присутність батьків під час комплексного обстеження дитини створює атмосферу підтримки, дозволяє отримати додаткову інформацію, носіями якої є батьки, а також допомагає усвідомити особливості та потреби дитини. Батьки є повноправними учасниками розробки Індивідуальної програми розвитку, вони разом з іншими членами команди беруть участь у її обговоренні, реалізації та внесенні змін до її змісту, на партнерських засадах висловлюють власне бачення щодо того, яких додаткових послуг потребує дитина, надають дозвіл на їх проведення, беруть участь у командному пошуку оптимальних рішень подолання проблем, які виникають.

Добре, якщо батьки консультуються зі спеціалістами закладу та запрошеними фахівцями з різноманітних питань щодо навчання і розвитку дитини, а фахівці з повагою ставляться до думки батьків, ураховують їхні потреби та запити.

Залучення до освітнього процесу дозволяє узгодити очікування батьків та цілі педагогів, урахувати особливості і потреби дитини, розширити межі освітнього простору, збільшити можливості впливу з боку батьків та їхню відповідальність за розвиток дитини.

Сучасна нормативно-правова база передбачає, що батьки можуть бути асистентами дитини або залучати інших до цієї діяльності.

Щоб співпраця фахівців із батьками дитини була ефективною, будувати її необхідно на партнерських засадах.

За застарілої експертної моделі фахівець є носієм знань, він дозовано транслює їх батькам та дає окремі завдання для виконання, а значущі дорослі виконують їх (тією чи іншою мірою). Сучасна партнерська модель взаємин передбачає рівноправну активну участь усіх значущих дорослих в освітньому процесі.

Таблиця 2

Експертна модель

фахівці	значущі дорослі
<p>є носіями знань; визначають освітні цілі; планують стратегії впливу; є основними виконавцями розв'язувальних та навчальних завдань; моніторять динаміку розвитку дитини та вносять зміни</p>	<p>надають деяку інформацію; виконують завдання фахівців</p>

Таблиця 3

Партнерська модель

фахівці	значущі дорослі
<p>збирають, аналізують та узагальнюють інформацію про розвиток дитини та фактори впливу; здійснюють комплексне оцінювання розвитку дитини; визначають освітні цілі; планують стратегії впливу; реалізують стратегії впливу; моніторять динаміку розвитку дитини та вносять зміни</p>	<p>збирають, аналізують та узагальнюють інформацію про розвиток дитини та фактори впливу; здійснюють комплексне оцінювання розвитку дитини; визначають освітні цілі; планують стратегії впливу; реалізують стратегії впливу; моніторять динаміку розвитку дитини та вносять зміни</p>

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача освіти визначаються *Державними стандартами загальної середньої освіти*.

Пріоритетами нових Державних стандартів є: реалізація ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їхнє відтворення; організація пошуку інформації в різних джерелах; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

Державні стандарти загальної середньої освіти розроблено відповідно до рівнів освіти:

- ✓ Державний стандарт початкової загальної освіти:
  - перший цикл,
  - другий цикл;
- ✓ Державний стандарт базової середньої освіти;
- ✓ Державний стандарт профільної середньої освіти.

Окремих державних стандартів для різних груп дітей, зокрема й для дітей із порушеннями слуху, не існує.

Державні стандарти затверджуються постановою Кабінету міністрів України. Зміна змісту й обсягу Державних стандартів загальної середньої освіти не допускається.

Спільними для всіх дітей зі збереженим інтелектом, у тому числі із порушенням слуху, є визначені у Державному стандарті загальної середньої освіти:

- ✓ загальний обсяг навчального навантаження;
- ✓ форми державної атестації здобувачів освіти;
- ✓ характеристики змісту навчання;
- ✓ принципи організації освітнього процесу;
- ✓ змістові лінії;
- ✓ очікувані результати навчання за освітніми галузями.

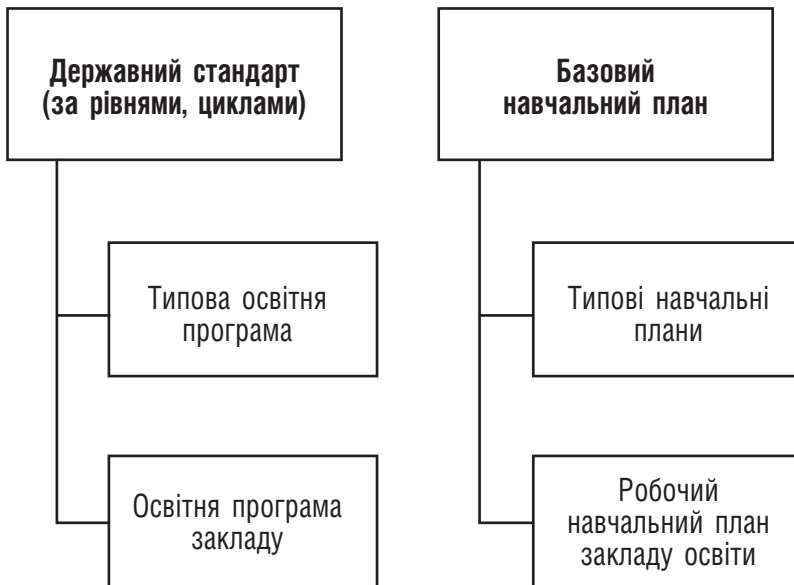
Дотримання вимог стандарту контролює система внутрішнього забезпечення якості закладу освіти.

На основі Державних стандартів загальної середньої освіти розробляються похідні документи:

- ✓ Базовий навчальний план (є складовою частиною стандарту);
- ✓ Типові освітні програми (затверджує МОН України);
- ✓ Типові навчальні плани (затверджує МОН України).

З урахуванням вимог Державного стандарту загальної середньої освіти та Типової освітньої програми відповідного рівня освіти розробляється освітня програма закладу, що схвалюється педагогічною радою закладу освіти і затверджується його керівником.

Робочий навчальний план закладу освіти розробляється на основі Базового навчального плану та Типового навчального плану з урахуванням вимог Державного стандарту. Цей документ також не потребує зовнішнього затвердження, схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником.

Згідно із Законом України «Про освіту» для дітей з особливими потребами розробляються *Типові освітні програми спеціальних закладів загальної середньої освіти* та затверджуються Міністерством освіти і науки України. Для кожного ступеня (рівня) освіти затверджено окрему Типову освітню програму спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами:

- Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами (наказ МОН України № 693 від 25.06.2018 р.).

- Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня для дітей з особливими освітніми потребами (Наказ МОН України № 627 від 12.06.2018 р.).

- Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами (Наказ МОН України № 668 від 21.06.2018 р.).

Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти окреслює шляхи досягнення дітьми з особливими освітніми потребами (здобувачами освіти) обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом відповідного рівня, рекомендує загальні підходи до організації навчального процесу та планування освітніх компонентів, зокрема, навчальної та корекційної роботи.

Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами містить:

- ✓ загальний обсяг навчального навантаження (навчальні плани — кількість годин);

- ✓ очікувані результати навчання здобувачів початкової освіти;
- ✓ пропонований зміст навчальних предметів;
- ✓ перелік корекційно-розвиткових програм;
- ✓ рекомендовані форми організації освітнього процесу та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти.

Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами містить також перелік корекційних занять. Корекційно-розвиткова робота у спеціальній школі для дітей із порушеннями слуху спрямована на максимальне збереження та розвиток залишкового слуху (зі спостереженням за динамікою розвитку слухової функції), формування вимови, розвиток словесного мовлення; компенсаторний розвиток з використанням української жестової мови, білінгвального підходу (згідно з Постановою Кабінету міністрів «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 6.03.2019 р. № 221). Корекційно-розвиткова робота у спеціальних закладах освіти проводиться не лише на окремих заняттях, вона є складовою всього освітнього процесу. Серед завдань цієї роботи, крім формування комунікативних навичок засобами словесної та жестової мови, є розвиток когнітивної, емоційної, вольової, ціннісної, мотиваційної, поведінкової складових особистісного розвитку.

Освітня програма закладу формується на основі типової освітньої програми або безпосередньо на основі Державного стандарту певного ступеня (рівня) освіти та передбачає досягнення здобувачами освіти результатів навчання (компетентностей), визначених Державним стандартом.

Освітня програма — це комплекс освітніх компонентів, спланованих для досягнення визначеного Державним стандартом результату.

Освітня програма закладу, сформована на основі Типової освітньої програми, не потребує окремого затвердження центральним органом забезпечення якості освіти. Її схвалює педагогічна рада закладу освіти та затверджує його директор.

Освітня програма закладу має містити таку інформацію:

- ✓ загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти;
- ✓ вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою;
- ✓ перелік, зміст, обсяг і взаємозв'язок освітніх галузей та/або предметів, дисциплін тощо, логічну послідовність їх вивчення;
- ✓ форми організації освітнього процесу;
- ✓ опис та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти;
- ✓ за рішенням закладу загальної середньої освіти може містити й інші освітні компоненти.

Освітня програма закладу освіти оприлюднюється на веб-сайті закладу освіти, а у разі його відсутності — на веб-сайті його засновника. Досягнення результатів навчання здобувачами освіти контролює система внутрішнього забезпечення якості освіти закладу.

Типові навчальні плани реалізуються в повному обсязі у спеціальних закладах загальної середньої освіти та у спеціальних класах закладів загальної середньої освіти та беруться за основу під час створення індивідуального навчального плану для дітей, які навчаються за індивідуальною формою.

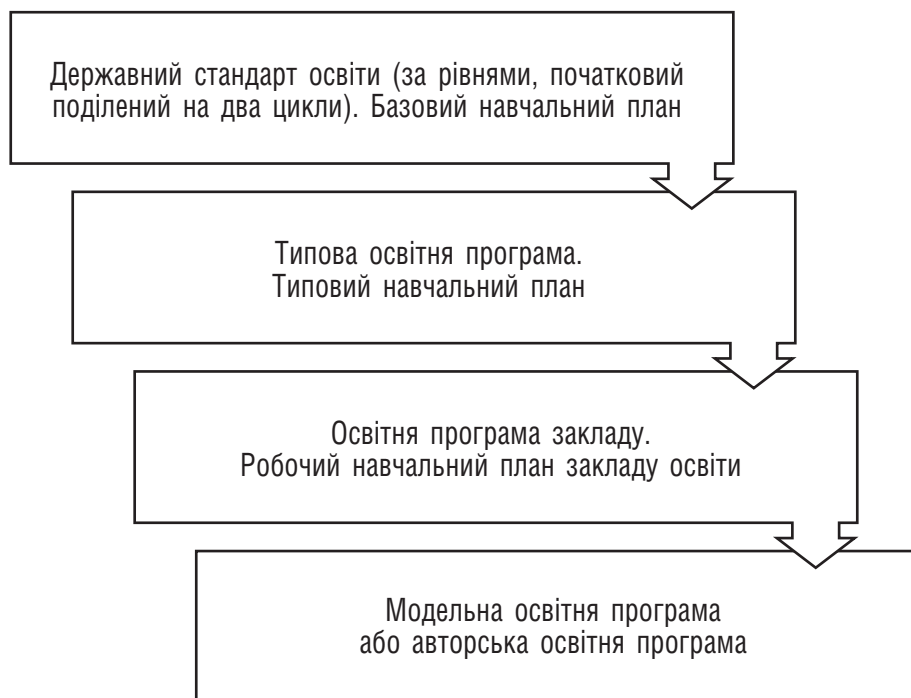
В інклюзивних закладах навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з порушеннями слуху,

здійснюється відповідно до особливостей, що зазначені в індивідуальній програмі розвитку та з використанням індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми.

Педагогічним колективам надається право обирати для використання в роботі чинні освітні програми, перелік та особливості реалізації яких обговорюється та схвалюється педагогічною радою закладу. Навчальні предмети або курси педагога можуть викладати за модельними навчальними програмами (однією із затверджених МОН України) або самостійно складати навчальну програму. Вимоги навчальної програми щодо досягнень здобувачів освіти мають бути такими, що відповідають Державному стандарту.

Авторські навчальні програми розробляються на основі практичного досвіду та з урахуванням індивідуального бачення педагога того, як доцільно викладати предмет або курс з максимальною ефективністю. Такі програми можуть бути зорієнтовані на контингент класу, рівень підготовки учнів та підходи, що їх використовує вчитель для оптимального засвоєння матеріалу дітьми. Авторські навчальні програми створюються вчителями, які викладають предмет, одноосібно або у творчому колективі, до складу якого входить кілька педагогів. Такі програми обговорюються та схвалюються на засіданні педагогічної ради та затверджуються директором закладу.

Доцільним може бути адаптування обраної педагогом модельної програми предмета або курсу. Адаптуючи модельну програму під потреби дітей класу, можна передбачити переважання практичного засвоєння матеріалу над вивченням теорії (презентації навчальних здобутків, компетентностей учнями у різні способи, через демонстрацію результатів власної або колективної діяльності, розповідь усною, писемною або жестовою мовою тощо); збільшення міри допомоги вчителя тощо.

Вибір форм і методів навчання вчителів здійснює самостійно.

Важливим нововведенням останнього часу є те, що вчитель може здійснювати планування у будь-якій зручній для нього формі. **Календарно-тематичні та поурочні плани розробляються за довільною структурою. Вони можуть бути представлені у друкованому або електронному вигляді.** Формат має бути зручним для педагога, обсяг — достатнім для того, щоб план міг служити орієнтиром для структурування уроку та його змістового наповнення. Педагогові необхідно самостійно вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи при цьому послідовність засвоєння учнями змісту навчального предмета або курсу, визначати кількість годин на вивчення теми, розділу чи модуля. Універсальних стандартів **календарно-тематичних та поурочних планів** не існує, тому й вимог щодо їх оформлення у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області бути не повинно.

Педагог, який навчає дітей із порушенням слуху, під час планування враховує особливості попередньої підготовки учнів, специфіку засвоєння матеріалу, потреби дітей, вплив можливих труднощів на швидкість та якість засвоєння матеріалу. Відповідно до цього визначаються й віддалені та найближчі цілі, очікувані академічні та соціальні навички дітей, освітні та корекційно-розвивальні завдання.

Календарно-тематичні плани можуть бути змінені у будь-який час, якщо у цьому виникає потреба.

Нові освітні підходи збільшують свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів, надають широких можливостей обирати навчальні програми, методичні підходи та в їхніх межах прийоми, методи роботи, дидактико-методичні матеріали. Важливою новацією сучасної освіти є створення та впровадження власного навчального забезпечення освітнього процесу, у тому числі розробки авторських навчальних програм учителями або творчими колективами вчителів.

Зміст освіти повною мірою реалізується як у спеціальних, так і в інклюзивних закладах освіти.

Таблиця 4

Реалізація змісту освіти у спеціальних закладах

Розробляється та затверджується Кабінетом міністрів або МОН України	Розробляється, затверджується та контролюється реалізація закладом освіти
Державний стандарт освіти.	
Типова освітня програма спеціальних закладів освіти (реалізується у спеціальних школах та спеціальних класах, береться за основу за індивідуальної форми навчання).	Освітня програма закладу (спеціальної школи або НРЦ).

Закінчення таблиці 4

Розробляється та затверджується Кабінетом міністрів або МОН України	Розробляється, затверджується та контролюється реалізація закладом освіти
Типовий навчальний план спеціальних закладів освіти (реалізується у спеціальних школах та спеціальних класах, береться за основу за індивідуальної форми навчання).	Робочий навчальний план закладу освіти (спеціальної школи або НРЦ).
Модельні навчальні програми з курсів або предметів.	Авторська навчальна програма з курсу або предмета.

Таблиця 5

**Реалізація змісту освіти
в умовах інклюзивного навчання**

Розробляється та затверджується Кабінетом міністрів або МОН України	Розробляється, затверджується та контролюється реалізація закладом освіти
Державний стандарт освіти.	
Типова освітня програма.	Освітня програма закладу.
Типовий навчальний план.	Робочий навчальний план закладу освіти.
Модельні програми з курсів або предметів.	
	Індивідуальна програма розвитку.
	Індивідуальний навчальний план.
	Індивідуальна навчальна програма.

Педагог самостійно (у спеціальній школі) або разом з асистентом учителя (у школі з інклюзивним навчанням) обирає методи, прийоми та засоби навчання, розробляє

дидактичні матеріали. Час на вивчення тем, розділів, модулів педагогові слід розраховувати самостійно та коригувати залежно від того, який рівень попередньої підготовки мають учні, які труднощі виникають під час засвоєння матеріалу та які потреби учнів впливають на процес засвоєння.

Діти з порушенням слуху дуже різняться між собою за багатьма ознаками. Кожна дитина з порушенням слуху є унікальною у клінічному (стан слуху, ефективність корекції медико-технічними засобами, час виникнення порушення тощо), соціальному (час виявлення порушення та початку комплексної допомоги, міра залученості значущих дорослих тощо), мовленнєвому (жестомовна чи словесномовна родина, рівень опанування жестової та словесної мов), когнітивному та інших аспектах.

Поєднання дії різних чинників на розвиток дитини зумовлює великі розбіжності у такому:

- ✓ способи та характер сприйняття навчального матеріалу;
- ✓ способи комунікації;
- ✓ швидкість засвоєння знань;
- ✓ можливі способи презентації знань;
- ✓ характер та міри допомоги, якої потребує дитина тощо.

Педагог має інтерпретувати курикулум у такий спосіб, аби кожна дитина мала якнайбільше можливостей долучитися до значущої діяльності та засвоїти навчальний матеріал.

Опануванню змісту освіти дітьми з порушеннями слуху сприяє дотримання принципів універсального дизайну. Універсальний дизайн у сфері освіти — дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує максимальну придатність для використання всіма здобувачами, у тому числі з порушенням слуху. Уні-

версальний дизайн в освіті дітей із порушеннями слуху застосовується для того, щоб учні мали можливість засвоювати спільні для всіх Державні стандарти, навчальні програми за рахунок гнучкості та варіативності викладання, урахування індивідуальних потреб.

Упровадження універсального дизайну дозволяє уникнути фізичних, інституційних, інформаційних та інших перешкод в опануванні змісту освіти. Наприклад: стан слуху не повинен бути бар'єром для отримання інформації. Попередити або подолати такий різновид фізичних перешкод можна за рахунок використання писемного мовлення, унаочнення, а також за рахунок створення оптимального звукового середовища за допомогою технічних засобів, що піде на користь не лише учням з порушенням слуху, а й іншим дітям.

За умов дотримання принципів універсального дизайну освітній процес стає неупередженим, доступним за рахунок збагачення великою кількістю альтернатив (методичних підходів, видів та форм мовлення, методів, прийомів, матеріалів, засобів, інших ресурсів), різними видами підтримки.

Важливо забезпечити розуміння завдань та залучити до навчальної діяльності всіх учнів. Для цього необхідно ретельно добирати спосіб їх формулювання або використовувати одночасно різні способи:

- ✓ усно;
- ✓ жестовою мовою;
- ✓ умовним позначенням;
- ✓ письмово;
- ✓ за зразком;
- ✓ за допомогою схеми та ін.

Наприклад: формулювання завдання за допомогою умовних позначень допоможе усвідомити його зміст тим

дітям, які достатньою мірою не опанували словесне та жестове мовлення.

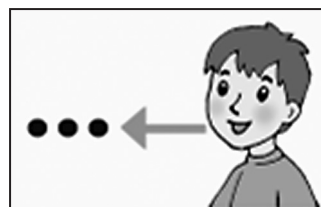
Покажи

Дай відповідь

Прочитай

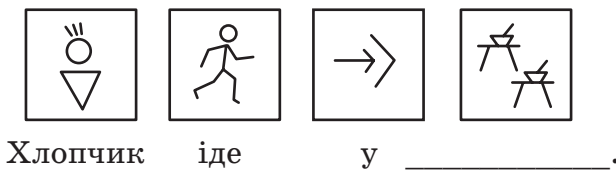
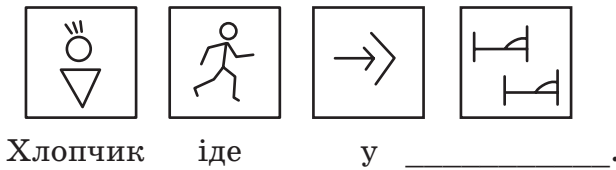
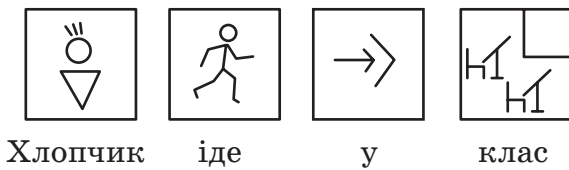
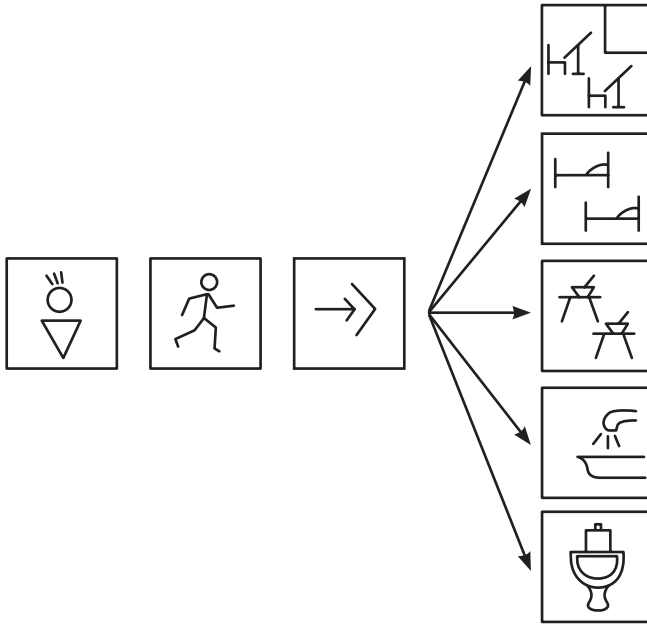
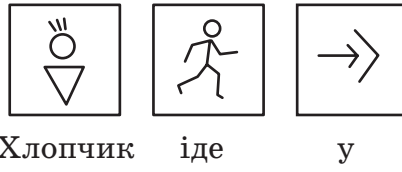
Доповни

Для врахування потреб кожного учня доречно застосовувати множинні способи представлення матеріалу педагогом, залучати дітей до навчальної діяльності та демонстрації власних досягнень.

Наприклад: Педагогам спеціальних шкіл для дітей із порушеннями слуху відомо, що до школи приходять діти з різними рівнями підготовки, володіння комунікативними засобами, пізнавальних процесів тощо. Є діти, які відносно добре пишуть прописними літерами, інші — лише друкованими. Слід надати можливість кожній дитини досягти успіху і продуктивно працювати. Тому завдання «*Напиши*» можна на певному етапі дозволити виконувати у доступний спосіб — друкованими або прописними літерами.

Для усвідомлення завдання та як орієнтири для його виконання також можна використовувати піктограми.

Наприклад:

Щоб допомогти учневі з порушенням слуху засвоїти матеріал, також доречно:

- ✓ спростити теоретичні викладки, використовувати доступні формулювання;
- ✓ спрямувати діяльність у практичне русло;
- ✓ збільшити міру допомоги (учителем, іншими дітьми) та співучасті;
- ✓ використовувати різні комунікативні засоби, словесну, жестову мови, дактилювання;
- ✓ передбачити індивідуалізований темп засвоєння матеріалу;
- ✓ використовувати умовні позначення для пред'явлення завдання;
- ✓ надавати покрокові інструкції, алгоритми, зразки виконання завдань;
- ✓ вживати додаткові прийоми для усвідомлення змісту та запам'ятовування матеріалу (наприклад, піктограми);
- ✓ зображати матеріал за допомогою схем;
- ✓ адаптувати текст;
- ✓ використовувати додаткові орієнтири (зразок виконання, початок виконання, опорні слова, малюнки тощо);
- ✓ забезпечувати достатню кількість повторень.

Для перевірки засвоєння матеріалу дітьми можна використовувати різні варіанти презентації навчальних досягнень:

- ✓ письмова відповідь;
- ✓ відповідь;
- ✓ відповідь жестовою мовою;
- ✓ ілюстрування;
- ✓ демонстрація результату діяльності;
- ✓ драматизація тощо.

У яких би умовах не перебувала дитина, важливо підлаштуватися під неї, а обсяг і характер підтримки визначати індивідуально.

У спеціальному закладі педагоги повинні знати й використовувати жестову мову, згідно із принципами білінгвального підходу, і створювати сприятливі умови для слухомовленнєвого розвитку оптимально слухопротезованих, у тому числі дітей з імплантатами, зокрема:

- ✓ говорити, перебуваючи у «слуховій зоні» дитини;
- ✓ створювати багате і різноманітне «звукове середовище»;
- ✓ стимулювати до активного використання словесного мовлення.

Освітні цілі на кожному етапі мають бути чітко визначені, але у будь-який час вони за необхідності можуть бути змінені, пристосовані під потреби конкретної дитини. У центрі уваги педагога завжди мають бути індивідуалізовані стратегічні цілі, способи максимального залучення дитини до навчального процесу. Важливо застосовувати технології викладання, які дозволяють співпрацювати та розуміти матеріал жестовою мовою, а також забезпечують сприятливе звуко-мовленнєве середовище для оптимально слухопротезованих учнів, вправління у сприйманні і розумінні та продукуванні словесного мовлення для всіх дітей. Адаптуючи середовище до потреб дитини, необхідно пам'ятати, що середовище не має бути штучним та кардинально відрізнитися від середовища реального функціонування. Визначаючи освітні цілі, добираючи стратегії та технології, треба передбачати і планувати, яким буде у майбутньому середовище реального функціонування дитини.

Для того щоб діти з порушеннями слуху, які навчаються у спеціальних або інклюзивних умовах, мали можливість

засвоїти зміст освіти, важливо дібрати той спосіб викладання, який є прийнятним для всіх дітей класу, зокрема:

- ✓ обсяг матеріалу;
- ✓ спосіб подачі матеріалу;
- ✓ спосіб виконання завдання;
- ✓ спосіб презентації знань дитиною;
- ✓ темп засвоєння;
- ✓ проміжні здобутки та кінцевий результат.

Щоб максимально урівняти можливості всіх учнів щодо засвоєння матеріалу (максимально, хоча, можливо, й не на одному рівні), застосовують адаптації та модифікації.

Таблиця 6

Адаптації та модифікації

Адаптації	Модифікації
Зменшення обсягу матеріалу (за темою, розділом, модулем)	Спрощення змісту
Спрощення за структурою, характером (практична основа)	Вилучення елементів (розділів, тем)
Збільшення часу на вивчення окремих тем	Поєднання, ущільнення
Забезпечення повторень	

Адаптації змінюють характер навчання через добір освітніх підходів, навчальних матеріалів, стратегій, технологій навчання і оцінювання тощо. Освітні цілі, рівень освіти, вимоги до досягнень при цьому не змінюються. Натомість модифікації змінюють освітні цілі, передбачають інший (нижчий) рівень освіти. Відбувається спрощення змісту або концептуальної складності навчального матеріалу. Докладніше читайте у наступному розділі.

Для дітей із порушеннями слуху рекомендують здійснювати адаптації із дотриманням вимог Державного стандарту відповідного рівня, а для дітей із комплексними порушеннями (порушенням слуху та інтелектуального розвитку) необхідно застосовувати модифікації.

Адаптації та модифікації застосовують з урахуванням поведінкових особливостей, організаційних навичок, сенсорних й мовленнєвих можливостей, комунікативних потреб дітей. Адаптації та модифікації застосовуються на різних етапах роботи над уроком:

1) на етапі планування продумують, як буде подаватися матеріал, які та в який спосіб даватимуться завдання, якою буде участь кожного учня у діяльності, який дидактичний матеріал знадобиться для цього тощо;

2) під час виконання педагог пристосовується до дитини, темпу її роботи, способу засвоєння, мови, якою володіє, та ін.;

3) аналізуючи урок та осмислюючи його результативність, варто зосередитися на тому, наскільки ефективними були обрані стратегії, чи достатньою була підтримка, чи було досягнуто прогресу.

Адаптації та/або модифікації доречні у різних складових освітнього середовища: фізичному середовищі, методах навчання, матеріалах, ресурсах та очікуваних результатах.

Учитель має право на вільний вибір способів для підвищення своєї кваліфікації та професійної перепідготовки. Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та у різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці тощо).

Педагоги спеціальних та інклюзивних закладів освіти можуть здійснювати підвищення кваліфікації та проходити перепідготовку в Інституті спеціальної педагогіки і пси-

хології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України, навчатися на курсах підвищення кваліфікації, відвідувати конференції, брати участь у науково-практичних семінарах, тренінгах, майстер-класах та інших заходах, на яких широкому загалу представляють сучасні педагогічні підходи, нові наукові та навчально-методичні розробки.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ

Педагогові, який працює з дітьми з порушеннями слуху, слід використовувати у своїй роботі сучасні підходи, технології, методики, прийоми, які підвищуватимуть ефективність викладання і засвоєння учнями навчального матеріалу, опанування компетенцій, визначених стандартами освіти, на рівні, максимально можливому для кожного з них. Хоча вади слуху в учнів можуть бути подібними, усі діти цієї категорії володіють різними слуховими, мовленнєвими й мовними навичками і мають різну мотивацію до навчання.

Організація ефективного викладання, наведена нижче, дає вчителю змогу зорієнтуватися в етапності планування та організації навчального процесу в класі. Її сутність полягає в тому, що необхідно створити гнучке навчальне середовище, в якому кожен учень буде спроможний навчатися за гнучкою програмою і за умови гнучкого використання вчителем різних методів та прийомів.

Модель цілком прийнятна як для спеціальних закладів освіти (оскільки контингент їх учнів стає дедалі більш неоднорідним, як і спектр особливих освітніх потреб цих дітей), так і для інклюзивних класів, де навчаються діти з порушеннями слуху.

Таблиця 7

Модель організації ефективного навчання (адаптовано за Дж. Лупарт¹)

Система вимог
<i>Ідеться про Стандарт освіти.</i> У навчальній практиці трансформується в широкі навчальні цілі, придатні для всіх учнів класу. (Учитель має досконало орієнтуватися в цьому документі, аби визначити ключові позиції в кожній предметній галузі та формулювати цілі, досяжні для всіх учнів).

¹ Дж. Лупарт. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. /А. А. Колуашева, Л. О. Савчук. — К: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). — С.127.

Продовження таблиці 7

«Стартова точка» для оцінювання та організації навчання		
Визначення початкового рівня учня та подальшої успішності	Планування процесу навчання	
Неперервне оцінювання сформованості знань, умінь, навичок, компетенцій та проміжних результатів навчання.	Розробка чіткого плану реалізації вимог освітнього стандарту та визначення методів і форм навчальної діяльності учнів, а також очікуваних результатів навчання.	
<p>Визначення та врахування індивідуальних відмінностей (особливих освітніх потреб, рівня підготовленості, особливостей навчання та розвитку, інтересів тощо)².</p> <p>Учитель на основі оцінювання кожного учня класу має скласти орієнтовний план його опанування учнями на достатньому рівні, а також зорієнтуватися щодо методів і форм роботи, зважаючи на особливості контингенту учнів. У процесі роботи ці позиції будуть коригуватися залежно від результатів проміжного оцінювання.</p>		
Диференційоване викладання (ДВ) (стосується діяльності вчителя)		
<p>ДВ вибудовується на основі всіх даних, що проаналізовані на попередньому етапі. Планування уроків за технологією диференційованого викладання дає змогу враховувати різноманітні особливості та індивідуальні потреби окремих учнів класу. На цьому етапі вчитель може орієнтовно обрати педагогічні підходи (традиційне інтенсивне навчання, формування когнітивних стратегій, навчання у співпраці/кооперативне навчання) та відповідні методики і прийоми викладання; визначитись з необхідністю здійснення адаптацій або модифікацій.</p>		
Диференціація навчання для всіх учнів (стосується діяльності дітей)		
Традиційне інтенсивне навчання	Стратегії когнітивного навчання	Навчання у співпраці

¹ Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник /За заг. ред. А. А. Колупасової. — К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. — 360 с. (Серія «Інклюзивна освіта») — С. 217–305.

Закінчення таблиці 7

Адаптації / модифікації

Зауважимо, що загалом усі учні мають бути зорієнтовані на однакові навчальні результати, хоча рівень досягнення цих результатів та їхня значущість для кожної окремої дитини варіюватиметься відповідно до її потреб та індивідуальних можливостей.

Індивідуалізація навчання для дітей із порушеннями слуху традиційно враховує ступінь втрати слуху, рівень розвитку мовлення тощо. Водночас часто не беруться до уваги інші важливі особливості дитини (зокрема, тип інтелекту, стилі навчання та мислення, рівень початкової підготовки, інтереси дитини та зацікавленість тощо). Саме ці особливості вчителю можуть допомогти визначити фахівці ІРЦ, практичні психологи закладу освіти, батьки дитини, а також результати власного педагогічного спостереження на етапі оцінювання.

Найчастішою причиною виникнення в дитини труднощів у навчанні є неналежне пристосування навчального середовища, методів викладання та навчання до індивідуальних особливостей і потреб учня.

Пристосування до стилів навчання учнів та типів інтелекту — ефективний підхід у викладанні, що дає змогу суттєво зменшити неуспішність школярів.

Тип інтелекту. Говард Гарднер (автор теорії множинного інтелекту) виокремив *вісім типів інтелекту (або центрів компетентності)* (наразі науковці готові додати до цього переліку ще кілька)¹. В основі цієї теорії —

¹ Чарльз Ганді доводить існування такого типу інтелекту/компетентності як «здоровий глузд»; Гордон Драйден та Джанет Восс вивчають найважливіший тип компетентності — уміння творити цілковито нові поняття, пов'язуючи інформацію з різних частин мозку.

припущення про існування великої кількості різних талантів/нахилів/компетентностей, що здатні допомогти людині ефективно взаємодіяти з навколишнім світом.

Серед них такі:

1) **візуально-просторовий** — здатність точно сприймати візуально-просторовий світ та змінювати попередні образи або маніпулювати ними;

2) **кінестетичний** — здатність контролювати рухи власного тіла та майстерно оперувати фізичними предметами;

3) **музичний** — здатність створювати й сприймати ритм, висоту тону й тембр, а також розрізняти форми музичного вираження;

4) **міжособистісний (інтерперсональний)** — здатність розпізнавати настрої, темпераменти, мотивації й наміри інших людей та належним чином на них реагувати;

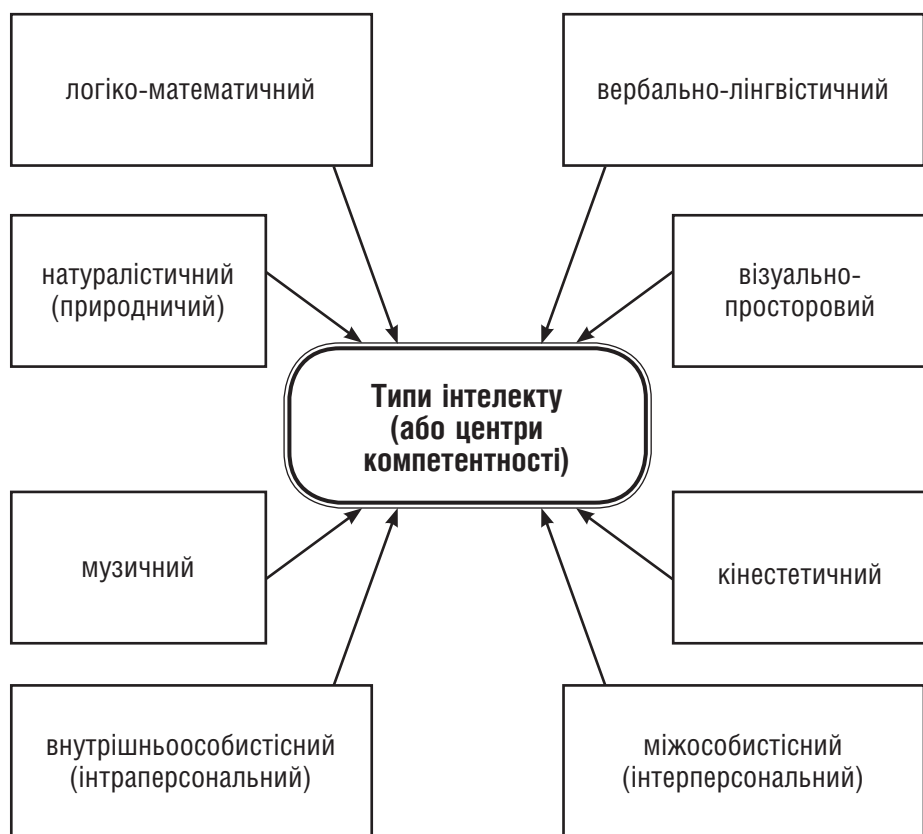
5) **внутрішньоособистісний (інтраперсональний)** — знання власних почуттів, сильних сторін і недоліків, намірів і здатність керуватися цим знанням для визначення власної поведінки;

6) **логіко-математичний** — здатність розрізняти логічні або числові моделі та розуміти й вибудовувати довгі ланцюжки умовиводів;

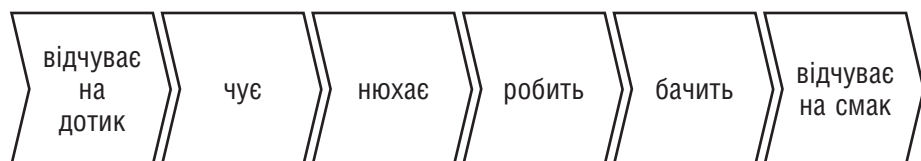
7) **вербально-лінгвістичний** — чутливість до звуків, ритмів і значення слів; вміння розпізнавати різні функції мови;

8) **натуралістичний (природничий)** — здатність розрізняти рослини, тварин, каміння та інші явища навколишнього світу.

Тип інтелекту здебільшого визначає інтереси дитини, тож доречно поспостерігати за нею, поговорити з батьками, проконсультуватися із психологом.

Стиль навчання. Інформація надходить до мозку через 6 головних шляхів, і дитина вчиться за допомогою того, що:

Стиль навчання визначають залежно від того, якому способу сприйняття інформації дитина віддає перевагу, який є найбільш комфортним, прийнятним та ефективним для неї; як впорядковує та обробляє інформацію (аналітично, систематично обмірковує ситуацію чи підходить до неї з приблизним розрахунком); які умови необхідні

для засвоєння та зберігання інформації (фізичні, соціальні, емоційні).

Наразі орієнтуються на *три домінуючі стилі навчання* (у таблиці нижче). Загалом розподіл учнів класу за стилем навчання виглядає таким чином:

Таблиця 8

Розподіл учнів класу за стилем навчання

Стиль навчання	Візуальний (зоровий) 29 % учнів	Аудіальний (слуховий) 34 % учнів	Кінестетично-тактильний 37 % учнів
Загальні ознаки	Діти краще навчаються через малюнки, схеми, діаграми, що стосуються теми вивчення; менший відсоток серед них віддає перевагу друкованому тексту (тобто вчать через читання).	Діти краще навчаються, сприймаючи інформацію на слух, через бесіду, лекцію, часто з фоновим музичним супроводом.	Діти краще навчаються, коли рухаються, залучаються до практичної діяльності, досліджують нове, експериментують, тобто вивчають через дотик.
Можна визначити за рухом очей	Учень, засвоюючи інформацію, сидить спокійно і дивиться вперед або ж періодично піднімає очі вгору. Зазвичай такі діти швидко говорять.	Учень, засвоюючи інформацію, водить очима у горизонтальній площині (той, хто має активну праву руку — вліво, а хто має активну ліву руку — вправо). Періодично ці діти дивляться вниз. Ці діти говорять ритмічно.	Рухливий учень, засвоюючи інформацію, дивиться праворуч і вниз, повільно говорить. Коли такий учень ставить запитання, його погляд ковзає вгору.

Закінчення таблиці 8

Стиль навчання	Візуальний (зоровий) 29 % учнів	Аудіальний (слуховий) 34 % учнів	Кінестетично-тактильний 37 % учнів
Можна визначити за мовою тіла ¹	Учень сидить дуже прямо і стежить очима за тим, хто повідомляє інформацію.	Учень іноді пошепки повторює слова, які говорить вчитель, киває головою, його погляд спрямований удалечинь.	Сприймаючи інформацію, учень вільно сидить за партою. Слухаючи, може бавитися ручкою, пересувати предмети на парті, крутити в руках якийсь дрібний предмет.

Стиль мислення. Кожна дитина має один із чотирьох стилів мислення²: *конкретно-послідовний (КП)* — «реалісти»; *конкретно-вибірковий (КВ)* — «експериментатори»; *абстрактно-послідовний (АП)* — «теоретики»; *абстрактно-вибірковий (АВ)* — «емоційники».

Усі стилі продуктивні, проте їхня ефективність залежить від певних умов.

Таблиця 9

Стиль мислення	Загальні ознаки	Особливі умови
Діти з КП стилем мислення – «реалісти»	Краще сприймають інформацію, коли вона впорядкована лінійно та послідовно; провідним методом навчання для них є практика, усе, що можна пізнати через фізичні відчуття (дотик, слух, зір, нюх та смак); легко відтворюють деталі, швидко запам'ятовують факти, формули та правила.	Потребують тиші і спокійної обстановки.

¹ Гордон Драйден, Джанет Восс Революція в навчанні. Перекл. М. Олійник. — Львів: Літопис, 2005. — 542 с. — С. 130.

² B. Prashing. The Power Of Diversity, David Bateman, Auckland 1998.

Закінчення таблиці 9

Стиль мислення	Загальні ознаки	Особливі умови
Діти з KB стилем мислення — «експериментатори»	Ці учні, як і попередні, є реалістами, але пізнають реальність шляхом методу проб і помилок; творчо мислять, шукають альтернативні способи вирішення проблем, послуговуються інтуїцією; певний відхід від традиційних шляхів забирає в них більше часу на вирішення певної проблеми.	Потребують періодичних змін діяльності та обстановки.
Діти з AP стилем мислення — «теоретики»	Ці учні віддають перевагу теоретичним та абстрактним міркуванням, мислять поняттями та аналізують інформацію; логічно і раціонально мислять, зосереджуються на вирішальних і вагомих моментах, добре виконують справи на логічне мислення; віддають перевагу читанню, самостійній, а не груповій роботі, ретельно виконують дослідження.	Потребують добре впорядкованого довкілля.
Діти з AB стилем мислення — «емоційники»	Такі учні сприймають реальність через емоції та почуття; впорядковують інформацію та нові ідеї через враження; їхнє оптимальне довкілля не має бути обтяжене формальними структурами, а орієнтоване на людину; краще вчаться через асоціації та персоналізовану інформацію.	Потребують більше часу для виконання завдань та достатньо наочності, карток, що вибудовують загальну картину з окремих елементів.

Ретельний аналіз всіх особливостей учнів дає вчителю змогу виважено підійти до вибору методів і прийомів, що використовуватимуться у навчальному процесі.

Диференційоване викладання

Спеціальні освітні заклади традиційно практикували диференційоване навчання учнів з певними особливостями психофізичного розвитку за спеціальними програмами та методиками навчання (наприклад, методики навчання учнів читати й писати, послуговуючись шрифтом Брайля тощо) в окремих закладах, відповідно до нозології.

Технологія ДВ заснована на тому, що вчителю пропонують відмовитись від єдиної тактики викладання (для всіх учнів класу загалом) і переорієнтуватися на створення особливого навчального досвіду для кожного учня з використанням різноманітних підходів саме до викладання, складання навчальних стратегій для учнів, пристосування навчальних моделей і навчальних зразків для дітей з різними освітніми потребами¹.

У ДВ передбачається, *що всі учні різні, тож необхідно: виявити ці індивідуальні відмінності, створити відповідне освітнє середовище та організувати навчальний процес в одному класі таким чином, аби забезпечити ефективний навчальний досвід для кожного з них*. Практикування вчителем ДВ має забезпечити доступність освітньої програми для різних учнів з відмінними особливими освітніми потребами (в межах одного класу), необхідну підтримку, успішне опанування змісту навчання і досягнення максимально можливих для кожного з них результатів.

На противагу традиційній системі викладання, що передбачає провідну роль учителя в цьому процесі, у технології ДВ центральне місце посідає *індивідуальна навчальна діяльність учня*. У цьому випадку можливо задовольняти індивідуальні потреби, інтереси; розвивати сильні сторони учнів безпосередньо в навчальному процесі.

¹ Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / [Тім Ломан, Джоан Деспелер, Девід Харві]; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С., 2010. — 296 с. — С. 146.

Таблиця 10

На етапі планування диференційованого викладання розглядають кілька стратегічних і тактичних питань :	
Навіщо диференціювати?	Йдеться про причини, що спонукають учителя змінювати підходи, методи навчання, матеріали: забезпечення доступності навчання, мотивування до навчання, досягнення успіху в навчанні.
Що диференціювати?	Йдеться про ті елементи навчального процесу, що їх необхідно змінити відповідно до освітніх потреб учнів: <ul style="list-style-type: none"> • зміни змісту (що вчитимуть учні та за допомогою яких матеріалів); • зміни процесу (діяльність, за допомогою якої учні зрозуміють ключові ідеї та зможуть використовувати важливі навички); • зміни кінцевих результатів (як учні демонструватимуть те, чого вони дізнались і навчилися); • зміни в навчальному середовищі (загальна атмосфера, умови в класі, які визначатимуть характер навчання). Один або кілька із цих елементів можна змінювати для досягнення відповідних цілей.
Яким чином диференціювати?	Йдеться про видозміни (адаптації/модифікації) або урізноманітнення завдань, залежно від індивідуальних особливостей учня (готовності, інтересів, специфічних особливостей навчання тощо). Навчальний досвід варіюється для кожного учня, аби він відповідав одній або кільком із цих особливостей.

Перш ніж учитель розпочне планувати ДВ, він має *усунути всі можливі бар'єри* для навчання учнів та організувати належне *навчальне середовище*, яке визначають **5 елементів (фізичне середовище, матеріали, ресурси, методики, очікувані результати навчання)**. Усі складові ретельно опрацьовуються заздалегідь, оскільки саме вони

забезпечують доступність навчання для дитини (Дж. Демпелер, 1998)¹.

Організація фізичного середовища. Акустика в класі

Класне освітнє середовище відіграє найголовнішу роль у формуванні здатності учнів із порушеннями слуху ефективно використовувати звукову інформацію. Чимало освітніх закладів будувалися без урахування певних акустичних вимог. У деяких кабінетах голос учителя може просто «розчинятися» у фонових шумах, і відтак, усім учням складно сприймати його і ефективно навчатися. Для створення прийняттого в акустичному плані середовища для всіх учнів слід контролювати такі чинники:

Таблиця 11

Зовнішні джерела шуму	коридори; сусідні класи; класи над або під кабінетом; зовнішні системи обігріву/вентиляції; шум за вікном (газонокосарки, ігрові майданчики, автотранспорт, літаки тощо)
Внутрішні джерела шуму	внутрішні системи обігріву/вентиляції; класні тваринки; проектори тощо
Шум, що створюється учнями	розмови; чханьня й кашляння; совання стільців і парт; заточування олівців; гортання сторінок книжок тощо
Луна (відбивання звуків)	Усі звуки відбиваються від будь-якої рівної поверхні (наприклад, від поштукатурених і цегляних стін, вікон, лінолеуму, дерев'яної чи обкладеної плиткою підлоги, поштукатурених або оббитих деревом стель) і повертаються до того, що їх створило, як луна.
Відстань до слухачів	Зі збільшенням відстані між викладачем і слухачем сила звуку зменшується.

¹ Deppeler J. (1998). Professional development workshops: Supporting people with disabilities. Melbourne: Impact.

Учитель має забезпечити доступ учнів із порушеннями слуху та різними індивідуальними потребами до єдиного курикулуму, одних і тих самих видів діяльності та завдань. Рівень досягнення результатів може варіюватися для кожної дитини, зважаючи на її індивідуальні особливі освітні потреби. Водночас для того, щоб організувати продуктивне навчання в межах всього класу, педагог має з'ясувати, *чи можуть усі учні виконувати одну й ту саму навчальну діяльність і:*

- ✓ досягти однакових результатів у межах однієї програми;
- ✓ досягти очікуваних результатів на різних рівнях у межах однієї програми;
- ✓ досягти очікуваних результатів за різними програмами.

Зважаючи на це обираються (комбінуються) певні методи та стратегії викладання:

- ✓ здійснюється оцінювання (формальне чи неформальне) готовності учня. Попередньо з'ясовують рівень базових знань учнів, опитують та визначають, що вони вже знають, що саме вони хочуть дізнатися з певної теми;
- ✓ визначаються інтереси учнів шляхом опитування (що саме їх цікавить), а також залучаючи їх до процесу планування занять, ураховуючи ці інтереси;
- ✓ визначаються стилі навчання учнів і їхні потреби щодо організації навчального середовища (як саме учням найкраще навчатися). Після спостереження за учнями під час виконання різноманітних видів діяльності, опитування батьків, консультацій зі шкільним психологом, фахівцями.

Диференційоване викладання — це «фахове реагування» вчителя на потреби учнів (*готовність до навчання, навчальні інтереси, особливі навчальні потреби тощо*), що відбувається на рівні *змісту, процесу та продукту (кінцевих результатів), організації навчального середовища.*

Таблиця 12

Ураховувати учнівські відмінності	Можливо через
рівень підготовленості	варіювання темпу навчання та рівня складності матеріалу;
індивідуальні стилі навчання/мислення	організацію розмаїтих видів діяльності, для того щоб учні отримували та опрацьовували інформацію в різні способи і на різних рівнях;
інтереси	опору на зацікавленість та бажання учня опанувати певну тему чи виробити конкретне вміння.

Ці аспекти вчитель має брати до уваги під час планування, організації навчання; зважено варіюючи зміст, процес та/або продукти навчальної діяльності учнів, що передбачені окремим розділом програми чи темою уроку.

Розглянемо окремі аспекти.

Диференціація змісту навчання

Учням із порушеннями слуху, які різняться своїми індивідуальними освітніми потребами, необхідно мати доступ до змісту навчального матеріалу. Доступність змістового наповнення вважається ключовим елементом у навчальному процесі. Диференціація на рівні змісту має враховувати: цілі, завдання та очікувані результати, що їх педагог планує досягти (навчальні, розвивальні, соціальні). ***Баланс між цілями та завданнями визначає рівень диференціації змісту.***

Розглянемо, як цього досягти.

- ***Підтримка доступу до змісту навчання.*** Доступ до змісту розглядається як ключова вимога. Зміни найчастіше виявляються в тому, яким чином учні отримують доступ до інформації (понять, узагальнень, установок, навичок, дій тощо). Для учнів із порушеннями слуху це різноманітні комбінації застосування жестової мови, дактилювання, писемного та усного мовлення на різних етапах навчання, вивчення нової теми, формулювання для них завдань, презентування ними вивченого.

- ***Завдання пов'язуються із цілями навчання.*** Українською важливо узгоджувати завдання із цілями навчання. Оцінювання досягнення цілей найчастіше здійснюється педагогами за допомогою різноманітних тестів, а також стандартизованих інструментів вимірювання (критерії оцінювання). Завдання часто вибудовуються як послідовність етапів складності, що зростає, унаслідок чого виникає континуум завдань з вироблення певних навичок.

Для учнів із порушеннями слуху, які перебувають на різних рівнях, меню завдань має варіюватися (з урахуванням приміток попереднього пункту), щоб полегшити перехід від одного етапу навчання до іншого.

- *Навчання спрямоване на оволодіння поняттями.* Навчальні поняття мають презентуватися учнями з порушеннями слуху в широкому діапазоні (розлого, стисло, у візуальній формі, жестовою мовою, через дактилювання, схематично тощо) для належного усвідомлення та практичного використання. Учитель має зосереджувати увагу на поняттях і навичках, що їх опановують учні. Зміст навчання має містити одні й ті самі поняття для всіх учнів (з різним спектром індивідуальних особливих потреб), проте міру їхньої складності (обсяг, широту, міру узагальнення тощо) необхідно варіювати відповідно до можливостей різних дітей.

Рекомендації щодо диференціації змісту навчання

- *Постійна підтримка «фонових знань».* Оцінюючи знання учнів ще до планування навчання, учитель зможе ефективніше підтримувати базові знання учнів, поетапно розширяючи і поглиблюючи їх.

- *Доцільно надавати якомога більше різноманітних прикладів* для всебічного розкриття навчального змісту. Залишаючи незмінним головний зміст, учитель може варіювати складність матеріалу (деталізуючи чи узагальнюючи, спрощуючи чи ускладнюючи). Різноманіття прикладів надзвичайно важливе для розуміння матеріалу, що викладається, дітьми з порушеннями слуху. Ці ж множинні приклади можуть принести користь й іншим учням, які розглянуть питання з різних ракурсів. Широкий спектр прикладів допомагає засвоїти основоположні елементи і згрупувати у відповідну модель (індивідуальну для кожного — ширшу чи вужчу, більш теоретично узагальнену чи на прикладному рівні).

- *Використання множинних носіїв інформації та різноманітних форматів.* Широкий вибір засобів презентації навчального змісту існує сьогодні в цифровому форматі, що дає змогу вчителям здійснювати маніпуляції з розміром,

контрастними кольорами та іншими характеристиками для створення прикладів на численних носіях і в різних форматах. Їх можна зберігати для подальшого використання і забезпечення доступу до них різних учнів, залежно від їхніх індивідуальних потреб і вподобань.

- Слід виокремлювати найважливіше. Баžано уникати концентрації уваги учнів із порушеннями слуху на розлогих фактах або деталях, натомість варто зосереджуватися на роботі з узагальненими поняттями. Таким чином, учитель виділяє найважливіші компоненти змісту.

Таксономія Блума. Учитель може скористатися таксономією Блума, в якій чітко окреслюються відповідні компетенції, що їх має демонструвати учень, і варіанти формулювання запитань для виявлення їх рівня. За її допомогою педагог може варіювати завдання для окремих учнів класу.

Орієнтиром для диференціації викладання може слугувати певною мірою адаптований варіант таксономії освітніх цілей за Б. Блумом¹. Він класифікував педагогічні цілі, а також виокремив сфери навчання: когнітивну (знання), афективну (емоції), фізичні навички (майстерність). Когнітивна сфера умовно поділена на шість параметрів (представлено в лівій колонці таблиці), що відображають рівень володіння навчальним матеріалом (послідовно від нижчого до вищого). У таблиці 13 окреслюються відповідні вміння і навички, що їх має опанувати учень, і варіанти формулювання запитань (завдань) для виявлення їх рівня. Аби правильно окреслити очікувані результати для певного учня, вчитель має ретельно проаналізувати результати його попереднього оцінювання, а також добре орієнтуватися в курикулумі.

---

¹ Bloom, B. S. (1984). *Taxonomy of educational objectives*. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Таблиця 13

Таксономія освітніх цілей за Б. Блумом

Компетентність	Уміння, які демонструє учень
Знання	<ul style="list-style-type: none"> • спостереження і пригадування інформації; • знання дат, подій, місць; • знання головних ідей; • добре володіння змістом предмета. <p>Ключові слова для формулювання запитань: перелічити, дати означення, розповісти, схарактеризувати, визначити, віднести до певної категорії, зібрати, розглянути, скласти таблицю, процитувати, назвати: хто? коли? де?</p>
Розуміння	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння інформації; • усвідомлення змісту; • перенесення знань на новий контекст; • тлумачення фактів, порівняння, зіставлення; • розташування в певному порядку, групування, висунення припущень щодо причин; • прогнозування наслідків. <p>Ключові слова для формулювання запитань: підсумувати, схарактеризувати, інтерпретувати, зіставити, спрогнозувати, провести асоціації, знайти відмінності, дати оцінку, розрізнити, обговорити, розширити.</p>
Застосування	<ul style="list-style-type: none"> • використання інформації; • використання методів, понять, теорій у нових ситуаціях; • вирішення проблем з використанням потрібних знань чи вмінь. <p>Ключові слова для формулювання запитань: застосувати, продемонструвати, розрахувати, завершити, проілюструвати, показати, вирішити, розглянути, модифікувати, установити співвідношення, змінити, класифікувати, провести експеримент, довідатися.</p>
Аналіз	<ul style="list-style-type: none"> • визначення структури; • організація частин; • розпізнавання прихованих значень; • визначення складових. <p>Ключові слова для формулювання запитань: проаналізувати, відокремити, розташувати в певному порядку, пояснити, поєднати, класифікувати, впорядкувати, відділити, порівняти, вибрати, пояснити, зробити висновок.</p>

Закінчення таблиці 13

Компетентність	Уміння, які демонструє учень
Синтез	<ul style="list-style-type: none"> • використання знайомих ідей для створення нових; • узагальнення на основі відомих фактів; • установлення зв'язків між знаннями з кількох різних галузей; • прогнозування, формулювання висновків. <p>Ключові слова для формулювання запитань: об'єднати, інтегрувати, модифікувати, перегрупувати, замінити, спланувати, створити, розробити, винайти, «а що, коли?», скласти, сформулювати, підготувати, узагальнити, покращити.</p>
Оцінювання	<ul style="list-style-type: none"> • зіставлення і розрізнення понять; • оцінювання вагомості теорій та форм презентації; • вибір на основі зважених аргументів; • перевірка цінності фактичних даних; • упізнавання суб'єктивності. <p>Ключові слова для формулювання запитань: оцінити, прийняти рішення, розташувати за певною шкалою або рангом, сортувати, перевірити, виміряти, порекомендувати, переконати, вибрати, скласти думку відносно чогось, пояснити, розрізнити, підтвердити, зробити висновок, порівняти, підсумувати.</p>

Диференціація процесу навчання

• *Послідовно використовується гнучка система розподілу на групи. У міру опанування нового змісту учні мають взаємодіяти один з одним і спільно працювати. Учитель може проводити попереднє обговорення головних ідей змісту з усім класом, після чого організовує роботу в малих групах чи парах.*

Під час виконання завдань групи учнів можуть самостійно спрямовувати свою діяльність або ж це може робити вчитель (асистент учителя). Принципи утворення груп мають постійно варіюватися (за інтересами, за бажанням учнів, за рівнем підготовки, «сильні-слабкі» попарно тощо). Формування і перегруповання груп має бути динамічним

процесом, змінюючись залежно від змісту, виду діяльності, результатів оцінювання.

- *Управління класом полегшує навчальний процес учням та вчителю.* Для ефективної роботи в класі з використанням диференційованого викладання вчитель має серйозно підійти до організації й вибору методів навчання, ретельно продумати всі елементи уроку, форми роботи, хронометрувати їх, підготувати додаткові/альтернативні варіанти сценарію уроку.

Диференціація продукту/результатів навчання

- *Важливим є початкове і поточне оцінювання учнів.* Ретельне попереднє оцінювання є запорукою функціонального та успішного диференційованого викладання, якісної організації ефективного навчального процесу для кожного учня. Використання в роботі попереднього і поточного оцінювання надає вчителю інформацію, на основі якої можна обирати відповідні підходи, механізми підтримки дітей із порушеннями слуху з урахуванням індивідуальних потреб, інтересів і здібностей кожного. Оцінювання може бути формальним і неформальним. Також педагог має варіювати форми презентації результатів навчання залежно від індивідуальних особливостей дітей з порушеннями слуху (ідеться про міру використання/комбінування усного, писемного мовлення, жестової мови, дактилювання понять/термінів тощо).

- *Учні є активними дослідниками.* Кожне завдання, що його пропонують учням, має бути цікавим, захопливим і доступним. Це необхідно для усвідомленого засвоєння матеріалу, вироблення відповідних умінь і навичок. У той же час дитина має відчувати, що завдання — це певний виклик для неї, воно потребує актуалізації всіх її знань і певних зусиль.

- *Зміна очікувань і вимог до відповідей учнів.* Учитель повинен диференціювати завдання таким чином, щоб різні учні могли продемонструвати або проявити свої знання

і розуміння у прийнятний для кожного спосіб. Диференційований підхід до продукту навчальної діяльності/результатів навчання учнів із порушеннями слуху дає змогу використовувати різноманітні форми і способи його створення і презентації, передбачає різні рівні складності і варіанти оцінювання.

Нижче в таблиці представлено методи та прийоми, які вчитель може варіювати, залежно від контингенту учнів свого класу, індивідуальних потреб окремих дітей, специфічних цілей уроку тощо.

Таблиця 14

Методи та прийоми	Сутність	Які особливості учнів ураховують
Різнорівневі завдання	Навчання учнів основних навичок на різних рівнях складності. Зміст і завдання навчальної програми залишаються однаковими, але процес та/або продукт змінюються залежно від рівня готовності учнів.	Рівні готовності учнів
Стиснення	Зміна матеріалу вивчення, зважаючи на те, як саме учні виконували подібні навчальні завдання раніше. Для цього, насамперед, слід оцінити учня, щоб виявити рівень знання матеріалу і визначити, що ще йому необхідно вивчити; далі необхідно підготувати план надання наступних знань, необхідних учневі, і звільнити його від вивчення того, що він вже знає; підготувати план використання часу для поглибленого або прискореного навчання залежно від рівня учнів.	Рівні готовності учнів
Центри за інтересами/ групи за інтересами	Створюються (відповідно, для молодших та старших учнів) для задоволення конкретного інтересу дитини та забезпечення відповідного навчального досвіду. Надання учням можливості вибору може служити для них суттєвою мотивацією в навчанні.	Рівень готовності учнів та їхні інтереси

Закінчення таблиці 14

Методи та прийоми	Сутність	Які особливості учнів урахують
Робота у складі різноманітних груп	Залежно від рівня складності завдань та/або змісту матеріалу (стислого, більш розлогого, ніж у підручнику). Учнів групують залежно від рівня готовності, на основі інтересів та/або особливостей навчання. Групи можуть формуватися вчителем або ж обиратися безпосередньо дітьми. Такий підхід дає учням змогу працювати з різними однокласниками та запобігає закріпленню стереотипних ярликів («здібний», «відстаючий» тощо).	Індивідуальні особливості навчання та інтереси учнів
«Угоди» чи «контракти на навчання»	Це своєрідна домовленість між учителем та учнем, за якої визначаються певні навички, що ними має оволодіти учень, а також завдання, необхідні для досягнення цього. Учень самостійно визначає, як саме він цього досягатиме та як і коли виконуватиме завдання. Такий підхід дає учням змогу працювати у відповідному темпі, враховує стиль навчання конкретного учня, мотивує працювати самостійно, опановувати навички планування та самоорганізації, а також уникати діяльності відпрацювання вже набутих навичок.	Рівень готовності учнів та індивідуальні особливості навчання
«Дошки вибору»	Це своєрідні органайзери, які містять перелік різноманітних видів занять (завдань). Із них учні можуть обирати одне або кілька завдань, що необхідні для оволодіння певною навичкою (або кількома різними навичками) чи створення навчального продукту. Їх можна створювати для вивчення окремої теми з певного предметного курсу.	Готовність учнів, їхні інтереси та особливості навчання ¹

¹ Диференційоване викладання. Стислий опис наукових досліджень для практиків. Університет Альберти, 2009.

Під час навчального процесу, що організовується для дітей із порушеннями слуху, учителю буде доречно використовувати *педагогічні підходи*, що є ефективними для різноманітного контингенту учнів. Серед них: *традиційне інтенсивне навчання, формування когнітивних стратегій, навчання у співпраці/кооперативне навчання*. У диференційованому викладанні гнучко та послідовно застосовуються методи всіх трьох підходів. Кожен із них охоплює низку методів, що і визначають стратегію викладання в конкретному класі (це може бути «сильний» клас або ж «слабкий», «різко контрастний»). Для вирішення конкретних стратегічних завдань навчання (для класу в цілому, групи учнів, окремого учня з порушеннями слуху) добираються методи, найбільш придатні для кожного випадку. Ці підходи ефективні як у спеціальних закладах освіти, так і в умовах інклюзивного навчання, оскільки є надзвичайно гнучкими в різноманітних класах та здатні задовольняти різноманітні особливі освітні потреби учнів.

Традиційне інтенсивне навчання

Методи цього підходу сприяють активізації навчальної діяльності учнів, допомагають повніше й чіткіше усвідомити поняття та сформувані базові компетенції. Навчання організовується за чітко структурованою схемою; цей процес розподіляється на окремі кроки; розуміння пройденого матеріалу постійно контролюється; моделюється застосування відповідних умінь і навичок; учням забезпечується достатньо навчальних ситуацій для самостійного їх відпрацювання (під керівництвом та з наданням зворотного зв'язку). Цей процес має систематичний і послідовний характер. Інтенсивне навчання можна застосовувати за будь-яких форм роботи (фронтальних, групових, індивідуальних).

Таблиця 15

Ключові елементи традиційного інтенсивного навчання	
Актуалізація наявних знань	З'ясування попереднього досвіду, перевірка розуміння учнями вихідних понять та вмінь (через опитування, перевірку домашнього завдання, тести тощо), повторне пояснення понять, опрацювання вмінь, які учні не засвоїли або не вміють застосовувати.
Презентація і демонстрація	Новий матеріал вивчається невеликими порціями. Цей етап охоплює демонстрацію з використанням відповідних ілюстрацій та прикладів, що мають допомогти учням зрозуміти основні моменти. Моделюються певні дії, що їх мають засвоїти учні.
Керована практика	У процесі діалогу учнів спонукають дати конкретну відповідь, використовуючи різні підказки, щоб допомогти пов'язати нову інформацію з наявними знаннями. Учні навчаються відтворювати й застосовувати на практиці алгоритм діяльності, який демонструє вчитель.
Зворотний зв'язок	Для контролю за діяльністю учнів регулярно моніторяться їхні портфоліо, проводиться перевірка, здійснюється оцінювання їхніх звітів, надається допомога під час самооцінювання та взаємооцінювання, проводяться бесіди. На основі цього визначається, чи потрібно ще раз пояснювати навчальний матеріал.
Самостійна практика	Учням необхідно мати змогу застосовувати нові знання, вміння й навички, компетенції; переносити їх на різні ситуації й контексти. Завдання для відпрацювання засвоєного матеріалу учні можуть виконувати самостійно, парами, у групах.
Часте повторення	Учням необхідно закріплювати й розширювати нові знання, вміння й навички. Для цього використовується послідовне й систематичне повторення пройденого матеріалу. Це необхідно робити, принаймні, щотижня або щомісяця (відповідні вправи, запитання до домашнього завдання тощо). Якщо учні не можуть впоратися з домашнім завданням або контрольною роботою, необхідно повернутися до попередньої теми і вивчити її з учнями повторно.

«**Навчання у співпраці**»¹ є надзвичайно ефективним підходом, оскільки враховує індивідуальні відмінності учнів класу, а також підтримує у навчальному середовищі командний дух, спільну та персональну відповідальність, дає змогу ефективніше засвоювати нові знання і вміння, розвивати соціальні та комунікативні навички. Серед методів, що належать до цієї групи: *кооперативне навчання, взаємопідтримка в навчанні (навчання за принципом «рівний — рівному», «навчання в діалозі»)* та інші.

Таблиця 16

Навчання у співпраці/кооперативне навчання (гнучкі методи об'єднання у групи)	
Характер взаємодії у групах залежить від того, як учитель структурує взаємозалежність учнів у навчальній ситуації. Кожен учень має отримати можливість діяти, виконуючи навчальне завдання. Саме так створюється умова для активного навчання кожної дитини. Навчальне спілкування «учень – учень» допомагає сформувати навички вирішення проблем та вищі функції мислення. Учні навчаються формулювати, аналізувати, обстоювати власні ідеї. Цьому сприяє колективна діяльність у групах.	
Методи	Загальна характеристика
Навчання в малих групах	Малі групи (4-5 учнів), які виконують спільне завдання; процес діяльності вибудовується на засадах співпраці, а не конкуренції; серед членів групи має спостерігатися позитивна взаємозалежність та індивідуальна відповідальність. Внесок кожного веде групу до досягнення позитивного результату і належного звіту про виконання навчального завдання.
Навчання за допомогою однолітків	Передбачає взаємне навчання учнів класу. Кожен учень по черзі може виступати в ролі вчителя і учня. Це дає змогу закріпити, систематизувати знання, навички, компетентності кожного з учнів. Застосовується для того, щоб учні попрактикувались і закріпили знання.

¹ Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві]; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С., 2010. — 296 с. — С. 165–185.

Закінчення таблиці 16

Методи	Загальна характеристика
Навчання соціальних навичок	Спрямоване на підвищення ефективності участі учнів у навчальному процесі; навчання позитивної поведінки; розвиток соціальної компетентності, соціальної взаємодії. Орієнтоване на формування соціальних та комунікативних навичок (вміння слухати, виконувати вказівки, ставити доречні запитання, ефективно взаємодіяти тощо).
Форми кооперативного навчання	
Базові групи	Ці групи стали. Вони створюються на тривалий час як механізм учнівської взаємодопомоги та взаємопідтримки. Їхня діяльність — один зі способів налагодження між учнями довгострокових стосунків турботи і піклування один про одного. Така група може виконувати різні функції (перевіряти домашнє завдання; разом готуватися до тестів у групах з вивчення окремих предметів тощо). Ця форма корисна для учнів, які в іншому випадку були б позбавлені підтримки однокласників. Така група дає змогу мінімізувати негативні наслідки тимчасової відсутності учнів (наприклад, через надання спеціальних послуг, хворобу), оскільки учасники групи зобов'язані інформувати один одного, допомагати встигати вивчити все, над чим працюють у класі.
Формальні групи	Ці групи створюються на термін від кількох тижнів до одного навчального року (для вивчення теми об'єднують учнів у статичні групи на три тижні і пропонують кожній добре сплановане й змістовне завдання). У процесі розвитку стосунків ці групи проходять традиційні стадії — формування, «шторм», урегулювання — поки учні навчаються знаходити спільну мову та ефективно взаємодіяти. Це можливість набуття соціальних навичок у значущих контекстах. Починають відбуватися процеси, характерні для розвитку групи. Завдяки такій груповій динаміці учні можуть оцінити свою роль у досягненні певної колективної мети.
Неформальні (спеціальні) групи	Неформальні групи залишаються стабільними упродовж одного чи кількох уроків, поки учні разом виконують певне завдання. Кожен учень має зробити свій індивідуальний внесок у досягнення загального результату. Це дає змогу структурувати матеріали, враховуючи індивідуальні потреби учнів (інтереси тощо). Наприклад, варіювати рівень складності окремих частин матеріалу для опрацювання різними дітьми. (Метод «ажурної пилки» — приклад групової роботи, що триває одне-два заняття. За цією методикою діти самі організують і вивчають новий матеріал.)

Когнітивні стратегії навчання. Поняття «когнітивні стратегії» визначається як *плани, дії, кроки та процеси, спрямовані на реалізацію будь-якого навчального завдання або вирішення проблеми* (за Герхарт, 1985; Лупарт, 2009)¹. Навчальні стратегії — це прийоми, що вчать думати. Головна їхня мета — формування здатності учнів розширювати сферу застосування цих засобів, аби навчитися мислити. Методики формування навчальних стратегій дають можливість полегшити навчання учням, які стикаються із труднощами у процесі навчання.

Успішна навчальна діяльність учнів зумовлена

- ✓ застосуванням стратегій для вибіркового зосередження на найінформативніших аспектах навчального стимулу;
- ✓ стратегіями для ефективного кодування нового матеріалу задля його легкого відтворення;
- ✓ знанням того, за яких умов певна стратегія є ефективною;
- ✓ моніторингом ефективності усіх цих стратегій.

Для досягнення певних навчальних результатів ці стратегії можуть застосовувати як учителі, так і учні. Для учнів із порушеннями слуху вони служать інструментом для того, щоб «навчитися вчитись» і регулювати власну навчальну діяльність.

Існує чимало стратегій для розвитку та підкріплення пізнавальних процесів (таких як організація, розуміння, повторення інформації для її запам'ятовування чи розширення). Під час виконання певних завдань учні мають задіяти відповідні когнітивні процеси. Зважаючи на це ви-

¹ Дж. Лупарт. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. /А. А. Колаупева, Л. О. Савчук. — К: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). — С. 215.

користують відповідні стратегії для підкріплення та розвитку цих пізнавальних процесів.

Таблиця 17

Пізнавальні процеси (стратегічні прийоми їх формування та розвитку)	
Організація	Контроль розуміння
<ul style="list-style-type: none"> • Графічні організатори • Семантичні карти • Конспектування • Вивчення структурних елементів тексту • Стратегії підготовки до написання твору 	<ul style="list-style-type: none"> • Карти знань • Системи викладу матеріалу • Стратегії конспектування • Вивчення структурних елементів тексту • Граматика оповідання • Карти понять • Стратегії узагальнення • Розумові образи • Самоопитування для контролю розуміння та/або застосування стратегій розуміння • Стратегії постановки запитань і відповіді на них • Стратегії повторного звернення до тексту для пошуку інформації¹
Повторення для запам'ятовування	
<ul style="list-style-type: none"> • Розумові образи • Мнемонічні образи (ключові слова) • Стратегії виконання тестів 	
Розширення	
<ul style="list-style-type: none"> • Кероване взаємоопитування • Аркуші із запитаннями до теми уроку • Розумові образи • Внутрішній діалог 	

Для опрацювання навчального матеріалу вчителів доцільно застосовувати таку послідовність кроків:

- ✓ запитання для стимулювання мислення учнів;
- ✓ ретельне пояснення навичок мислення та їх відпрацювання на практиці;
- ✓ ознайомлення із графічними організаторами, що унаочнюють перебіг думок;
- ✓ навчання учнів ставити запитання вищого рівня².

¹ Дж. Лупарт. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. /А. А. Колаупева, Л. О. Савчук. К: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). — С. 216.

² http://www.education.rekom.ru/6_2007/92.html

Серед методик, що використовуються для формування когнітивних стратегій: «розмірковування у групах», графічні організатори (схеми-паутинки, дерева сортування, ланцюжки послідовностей, кругові діаграми, матриці для категоризації тощо), «Знаємо — Хочемо дізнатись — Дізнались», мнемічні/ейдетичні прийоми та інші.

Адаптації та модифікації

У диференційованому викладанні під час навчання учнів з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями слуху, застосовуються **адаптації та модифікації**.

- Адаптації змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст та понятійну складність матеріалів/завдань.
- Модифікації змінюють характер навчання, змінюючи при цьому зміст та понятійну складність (повноту) навчального матеріалу/завдань.

Адаптації курикулуму є необхідною умовою для його успішного опанування всіма учнями класу. Пристосувати курикулум до особливостей та індивідуальних освітніх потреб учнів класу можливо *засобами диференційованого викладання (варіант 1)* і *вдаючись до універсального дизайну курикулуму (варіант 2)*.

Таблиця 18

Варіант 1	Варіант 2
<p>Ключовими для нього є три основні принципи (Р. Зефф, 2007, Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харві, 2010 та інші)¹:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Множинні способи залучення учня до навчального процесу. • Множинні способи представлення навчального матеріалу. • Множинні способи демонстрації набутих знань, умінь і навичок. 	<p>Передбачає ретельне опрацювання всіх складових курикулуму, аби усвідомлювати діапазон можливих і необхідних адаптацій для учнів, які цього потребують, задля повноцінного опанування стандарту освіти.</p>

¹ Zeff R. (2007). Universal design across the curriculum. *New Directions for Higher Education*, 137, 27–44.

Серед ключових складових, що дають можливість ефективно реалізувати курикулум у розмаїтому учнівському колективі:

1. *Зміст* — специфічні для навчальної дисципліни компетентності, визначені стандартом освіти.

2. *Стратегії викладання* — набір методів і прийомів, які мають допомогти учням опанувати компетентності та навчитися вчитися самостійно.

3. *Форми роботи* — великі й малі групи, самостійна робота, навчання в парах тощо.

Для здійснення комплексних та послідовних змін у процесі адаптації курикулуму для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема дітей із порушеннями слуху, необхідно опрацьовувати кожну зі згаданих вище складових, адаптуючи вимоги освітнього стандарту (щодо змісту, рівня успішності та організації навчального процесу).

Таблиця 19

Складова	Адаптація вимог стандартів
Зміст	Перегляд і за потреби адаптація індивідуальних критеріїв (щодо опанування змісту).
	Визначення оптимальних рівнів засвоєння навчального змісту, що дають можливість оцінити, наскільки учні опанували його.
	Забезпечення адекватних навчально-методичних матеріалів і практичних завдань для вивчення навчального змісту.
Методики викладання	Добір методик, які полегшують засвоєння та узагальнення навчального змісту.
	Використання стилів викладання, що оптимально відповідають стилям навчання учнів та іншим їхнім особливостям і потребам.
	Вибір методик, які забезпечують ефективне використання навчально-методичних матеріалів/ресурсів.

Закінчення таблиці 19

Складова	Адаптація вимог стандартів
Форми роботи	Вибір форм роботи, що сприятимуть засвоєнню навчального змісту.
	Використання форм роботи, що дають можливість ефективно виробляти та узагальнювати вміння й навички.
	Обрані форми роботи мають забезпечувати умови для якісної та ефективної навчальної діяльності учня.

У кожному конкретному випадку ці складові потрібно *адаптувати*, беручи до уваги всі аспекти стандартів. Усвідомлення зв'язку між цими складовими і стандартами допоможе вчителю здійснювати комплексну та послідовну *адаптацію курикулуму*¹.

Адаптації у навчальному процесі забезпечують якість навчання та рівні можливості для всіх учнів у доступі до всіх видів діяльності (як у спеціальних закладах освіти, так і в інклюзивному освітньому середовищі).

¹ За матеріалами „Curriculum Adaptations for Students with Learning and Behavior Problems: Principles and Practices for Differentiating Instruction” [Адаптації курикулуму для учнів з навчальними й поведінковими проблемами. Принципи і практика диференційованого викладання] (3-є видання), Дж. Гувер (J. J. Hoover) і Дж. Паттон (J. R. Patton), Остін, Техас: PRO-ED.

Адаптації та модифікації визначаються зважаючи на *індивідуальні потреби* учнів, зокрема в таких аспектах:

Здебільшого учням із порушеннями слуху необхідні адаптації у навчанні. Через втрату слуху можуть гальмуватися процеси вивчення граматики рідної мови, розуміння ідіоматичних виразів, абстрактних ідей (учням важко вивчати абстрактні за змістом або тісно пов'язані з мовою предмети). Поетапного опанування та постійного тренування потребуватимуть:

- ✓ організаційні вміння;
- ✓ навчальні вміння;
- ✓ відповідальне виконання завдань;
- ✓ міркування вголос;

- ✓ узагальнення знань;
- ✓ звичка використання слухових апаратів;
- ✓ звичка використання допоміжних пристроїв.

Окрім цього, учні з порушеннями слуху можуть мати й інші труднощі.

Таблиця 20

Орієнтований перелік адаптацій, відповідно до труднощів, що їх учні відчують у процесі навчання	
Труднощі під час читання	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення сурдоперекладача (асистента вчителя), використання жестової мови, дактилювання на етапах опанування читання, коли необхідне детальне пояснення для розуміння прочитаного тощо. • Простіший або альтернативний матеріал для читання. • Скорочення обсягу матеріалу для читання. • Можливість записувати лекції та обговорення в класі на аудіо-, відеоносіях. • Можливість використовувати альтернативні способи збирання даних, наприклад, довідкові таблиці, візуальний матеріал тощо. • Установлення часових меж для виконання певних завдань. • Шрифт більшого розміру в робочих текстах. • Більше часу на виконання завдань. • Адаптовані навчальні тексти, надруковані великим шрифтом. • Читання завдання для учнів. • Читання стандартних інструкції щодо виконання завдань кілька разів перед початком екзамену (контрольної тощо). • Запис інструкції щодо виконання завдань на аудіокасету чи інший носій. • Письмові інструкції щодо виконання завдань на екзаменах (контрольних тощо). • Допоміжні технічні засоби, наприклад, оптичні системи розпізнавання знаків тексту, книжки на аудіоплівці/компакт-дисках, комп'ютерні програми для читання електронного тексту вголос.

Продовження таблиці 20

<p>Труднощі під час письма</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість записувати лекції та обговорення в класі на аудіо/відеоносії. • Надання короткого змісту в письмовій формі. • Індивідуалізовані варіанти завдань, наприклад: зменшений обсяг роботи, розбивка на більш легкі частини завдань, розрахованих на тривалий термін, додатковий час для завершення завдань, альтернативні завдання, можливість виконувати домашнє завдання під час перебування в школі. • Можливість використовувати альтернативні способи збирання даних, наприклад, запис на диктофон/відеоносій, інтерв'ю, вміщення даних у таблиці тощо. • Допускання певної кількості можливих помилок у письмових завданнях. • Більше часу на виконання завдань, контрольних тощо. • Можливість записувати виконане завдання іншим учнем (асистентом учителя) або використовувати жестове мовлення, дактиль під час відповідей. • Можливість зарахування відповіді, що складається з ключових слів, а не повних речень. • Допоміжні технічні засоби, наприклад: текстові редактори, програми перевірки орфографії та граматичних помилок, програми перетворення тексту на мову.
<p>Труднощі запам'ятовування</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Письмові схеми. • Інструкції в письмовій формі, наприклад, на дошці, на робочих аркушах, переписані іншими учнями (асистентом учителя) у зошит для запису завдань. • Спеціальна процедура/порядок дій для здачі виконаних завдань. • Надання завчасно переліку контрольних запитань для великих і детальних завдань. • Зачитування стандартних інструкцій щодо виконання завдань кілька разів перед початком екзамену (контрольної тощо). • Можливість опиратися на допоміжні матеріали для надання відповіді, наприклад, арифметичні таблиці, словники, калькулятори, текстові редактори, програми перевірки орфографії та граматичних помилок.

Закінчення таблиці 20

Труднощі концентрації уваги	<ul style="list-style-type: none"> • Розміщення учня біля вчителя, обличчям до вчителя, перед класом, між двома учнями, які добре вміють зосереджуватися, подалі від чинників, що відвертають увагу. • Додатковий/особистий робочий простір, наприклад: тихе місце для навчання, додатковий стілець чи парта, місце для короткої перерви, кабінки для занять. • Можливість ходити по класу під час уроку. • Можливість записувати лекції та обговорення в класі на аудіо/відеоносії. • Указівки в письмовій формі (на дошці, на робочих аркушах, переписані іншими учнями в зошит для запису завдань). • Установлення часових меж для виконання певних завдань. • Більше часу на виконання тестів і завдань. • Додатковий час для роботи над завданням. • Розподіл завдання на кілька коротких частин і їх виконання учнем через деякий час. • Перерви під час тестування. • Позначки на робочому місці, які допомагають учням зберігати позу за партою та краще зосереджуватися. • Тиша та відсутність відволікаючих чинників у приміщенні. • Можливість носити пристрій для приглушення відволікаючих звуків (наприклад, вкладки для вух). • Надання завчасно контрольних запитань для великих і детальних завдань. • Спеціальна процедура /порядок дій для здачі виконаних завдань.
Труднощі моторики	<ul style="list-style-type: none"> • Допоміжні або адаптивні пристрої, наприклад: дошки з нахилом/настільні підставки для демонстрації письмової роботи/читання, олівець/ручку, адаптованого розміру та зручні для тримання, альтернативну клавіатуру, портативний текстовий редактор. • Реалістичні вимоги до акуратності. • Зменшення потреби переписувати із книжки чи з дошки (заміна на ксерокопії нотаток однокласників тощо). • Більше часу на виконання завдань і контрольних. • Зміна розміру, форми або місця для відповідей. • Можливість надавати відповіді, що складаються із ключових слів, а не повних речень. • Можливість не писати відповіді, а друкувати їх чи відповідати усно.

Окрім адаптацій у процесі диференційованого викладання іноді потрібно здійснювати певні *модифікації*.

Нагадаємо педагогам про три підходи до диференціації викладання. По-перше, учитель може спробувати адаптувати зміст, процес чи продукт навчальної діяльності. По-друге, учитель може варіювати вимоги щодо ступеня виконання завдань учнями на окремому уроці або впродовж вивчення ширшої теми, яка охоплює кілька занять. По-третє, учитель може застосовувати різноманітні схеми та будь-яку іншу візуалізацію навчального матеріалу з метою організації інформації, тексти для читання різного рівня складності, традиційний метод інтенсивного навчання в малих групах, попереднє ознайомлення з темою вивчення, використовуючи метод так званої підтримувальної дії або «скафолдингу» («скафолдинг» — це забезпечення необхідних опор у навчальній діяльності (наприклад,

допомога з боку вчителя, асистента вчителя, товаришів, а також різноманітні підказки, навідні запитання тощо). Причому ці опори використовуються в тому обсязі, який необхідний для дитини, і поступово мінімізуються в міру того, як вона починає більш упевнено застосовувати нові знання й навички.

Слід зазначити, що застосовувати широкий набір методів і навчальних опор, а також працювати з матеріалом належного рівня складності, що врівноважується можливостями його успішного опанування, надзвичайно ефективно для всіх учнів класу, незалежно від їхніх індивідуальних освітніх потреб.

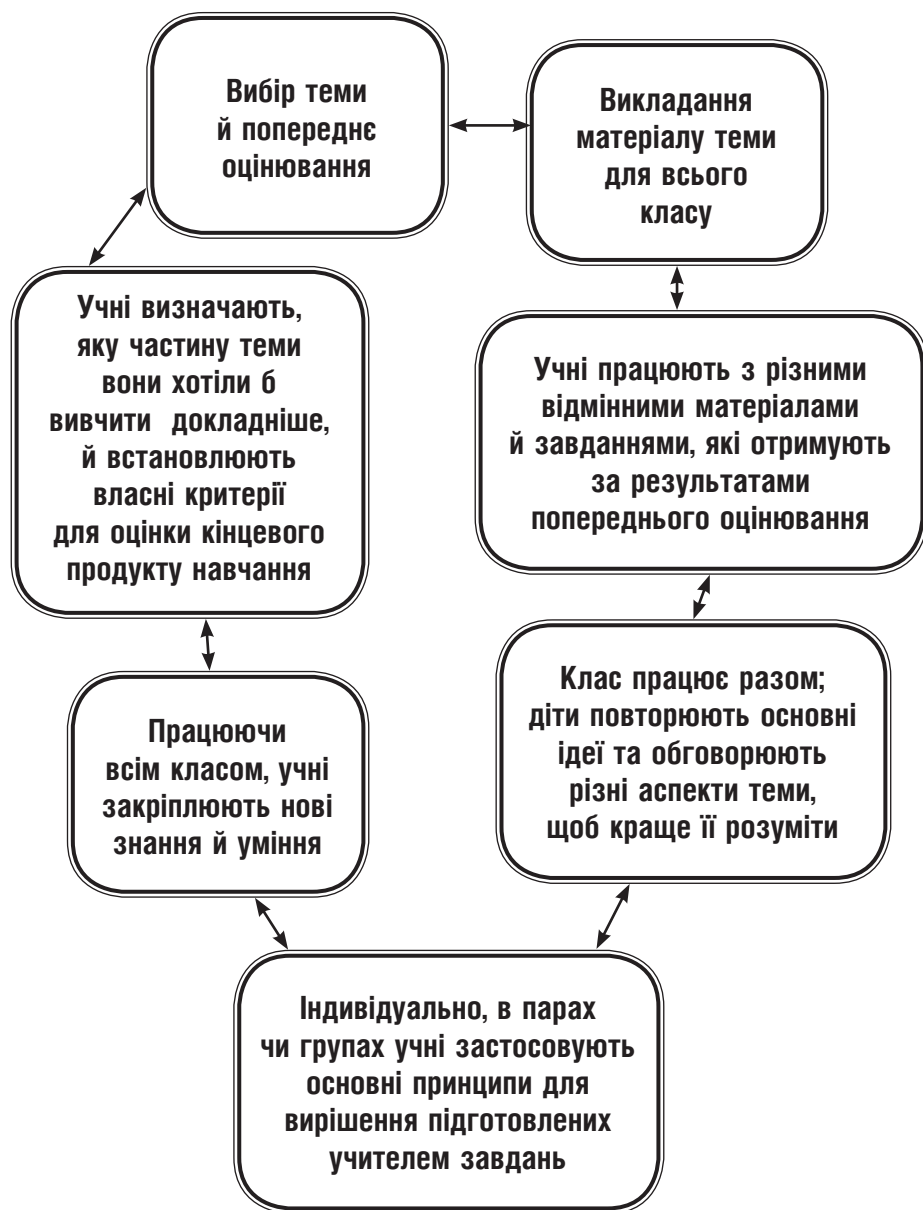
Диференціація досягається шляхом:

- ✓ надання учням різних видів підтримки та допомоги різного ступеня;
- ✓ установлення різних вимог стосовно результатів навчальної діяльності (продуктів навчальної діяльності);
- ✓ організації роботи з акцентом на різні здібності учнів;
- ✓ вибору матеріалів і методик відповідно до різних інтересів дітей;
- ✓ використання різних за рівнем складності та обсягом завдань/текстів у межах визначеного курикулуму.

Під час планування навчального процесу важливо вибудувати систему, щоб на її основі формувати навчальні цілі й завдання на день, тиждень чи місяць. Для цього вчителю необхідно враховувати рівень сформованості знань, умінь і навичок усього класу, а також потреби окремих учнів з різноманітними навчальними та іншими потребами. Необхідно також обрати методи, які дають можливість пристосувати навчання до індивідуальних особливостей усіх учнів і відстежувати їхні досягнення.

Орієнтовно це може виглядати таким чином:

**Організація уроку з використанням
практики диференційованого викладання**

Урок має плануватися з використанням різноманітних візуальних опор.

Наведені далі варіанти можуть полегшити навчання для учня з порушеннями слуху.

- Короткий конспект уроку допомагає учневі візуальною структурованістю і впорядкованістю презентації, так він може передбачати наступні дії. Якщо дитині пропонують конспект на аркуші паперу, можна між рядками зробити більший відступ, щоб вона могла вписувати свої коментарі. Такий самий короткий план можна давати кожному учню класу (або виводити його на екран).

- Можна запропонувати учневі короткий конспект викладу нового матеріалу із пропущеними ключовими словами. Він має вписати їх упродовж прослуховування нового матеріалу. Так учень тренуватиметься вести нотатки. Подібний короткий конспект можна давати й кожному учню.

- Структурний огляд — це візуальна опора, яка графічно представляє найважливіші й найдетальніші теми уроку. Такий самий короткий огляд можна давати й кожному учню.

- Ще одним способом графічної презентації нового матеріалу є складання карти. Карта дає змогу візуально поєднувати між собою більш або менш важливі поняття і встановлювати між ними зв'язки.

Описані вище підходи у викладанні допоможуть учням із порушеннями слуху зрозуміти матеріал та застосовувати набуті на уроках знання і навички, а також організувати власну навчальну діяльність (з певною мірою самостійності) шляхом вибору завдань. Учням необхідно мати можливість осмислювати знання, навички та демонструвати володіння ними в різні способи. Так само вчитель має виробити свій власний індивідуальний стиль викладання. Крім того, учителям важливо зрозуміти, що, навчаючи учнів із порушеннями слуху, вони мають більше працювати з ними, більше та докладніше пояснювати, аніж це зазвичай відбувається у традиційних умовах. Учителі мають змінювати методи опитування, пропонувати альтернативи щодо вибору продукту діяльності чи форми і способу

демонстрації результатів учнями; вони повинні вдосконалювати свій педагогічний інструментарій та зростати як фахівці, тоді й учні опанують навчальну програму у прийнятний для них спосіб в атмосфері підтримки та заохочення до досягнення кращих результатів.

Втілення диференційованого викладання на практиці є певним викликом для вчителів, які досі були прихильниками традиційних підходів, однак результат вартий витраченого часу й зусиль. Завдяки поступовому впровадженню цієї технології стандарти освіти стануть доступними для дітей із порушеннями слуху, вони зможуть бути активними учасниками навчального процесу і досягати своїх максимальних освітніх результатів.

Література до розділу

1. Garderen, D., & Whittaker, C. (2006). Planning differentiated, multicultural instruction for secondary inclusive classrooms. *Teaching Exceptional Children*, 38, 12–20.
2. Tomlinson, C.A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms — 2nd Ed.* [Як диференціювати викладання у класах, де навчаються діти з різним рівнем здібностей] Alexandria, VA: ASCD. Chapters 11–13.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики : [монографія] / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко — К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. — 152 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Колупаєва А. А. Педагогічні технології інклюзивного навчання: Навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2015. — 136 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Федоренко О. Особливості впровадження технологій спільного викладання в процес навчання учнів з порушенням слуху в різних типах освітніх закладів / О. Федоренко // *Особлива дитина: навчання та виховання*. — № 4 (71). — 2014. — С. 75–81.

Розділ 3

ОЦІНЮВАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ПРОЕКТУЄМО І РЕАЛІЗУЄМО

Гасло «Швидше, вище, ліпше!», що було раніше нормою конкурентної боротьби учнів за хороші оцінки, відходить у минуле. Натомість приходить розуміння, що не всі можуть бути відмінниками, не всі досягають високого рівня знань. Більш того — певний рівень знань для одного учня може бути низьким, а для іншого — високим. Слід зважати й на різні здібності, різні можливості та індивідуальні особливості дітей із порушеннями слуху. Як у такому разі оцінювати навчальні досягнення учнів?

Для початку необхідно розібратися з термінологією, а саме з «оцінкою» та «оцінюванням» під час навчання.

Оцінювання під час навчання — це процес спостереження за навчальною і пізнавальною діяльністю учнів, опису, збору, реєстрації та інтерпретації інформації з метою поліпшення якості освіти.

Оцінка під час навчання — це результат процесу оцінювання, якісна інформація зворотного зв'язку, зокрема умовно-формальне чи кількісне вираження навчальних досягнень у цифрах, буквах, символах тощо.

Під час навчання доречніше фокусуватися на доступі кожного учня до якісної освіти, на індивідуальному прогресі й плануванні індивідуальної діяльності, а не на ранжуванні та рейтингах, тобто на оцінюванні.

Під час наукових дослідів ми встановили, що залежно від мети оцінювання досягнень учнів з особливими освітніми потребами виокремлюють оцінювання:

- ✓ для навчання;
- ✓ як навчання;
- ✓ самого навчання.

Оцінювання для навчання надає інформацію про рівень знань, умінь і навичок учнів відповідно до заздалегідь встановлених параметрів. Наприклад, педагоги порівнюють завдання типової освітньої програми та індивідуальних знань, умінь і навичок учнів, а за результатами цього порівняння планують подальші педагогічні кроки, аби подолати розрив між наявними та очікуваними освітніми результатами.

Оцінювання як навчання зосереджене на учнях, зокрема на процесі пізнання. Учні самостійно контролюють своє навчання й використовують зворотний зв'язок для корегування своїх знань. Учні є об'єктами в цьому процесі — вчать критично мислити, пов'язувати інформацію з попереднім досвідом та використовувати для пізнання нового.

Оцінювання самого навчання педагоги використовують, аби узагальнювати і підтверджувати досягнення учнів відповідно до означених цілей освітньої програми (або індивідуальної програми учня, якщо вона має місце в освітньому процесі).

Сучасний підхід до оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами відрізняється від традиційного саме **співвідношенням цих трьох типів оцінювання**. В освітньому процесі їх слід поєднувати, зокрема, щоб:

- ✓ *виявити* наявні знання, уміння і навички — для цього використовують оцінювання для навчання. Ми класифікуємо його як **первинне (або розпізнавальне) оцінювання**;
- ✓ *формувати* знання, уміння і навички через пізнання — застосовують оцінювання як навчання. Ми класифікуємо його як **формувальне оцінювання**;
- ✓ *узагальнити* рівень досягнутих знань умінь і навичок, сформованих компетентностей — застосовують

оцінювання самого навчання. Ми класифікуємо його як **підсумкове оцінювання**.

Зупинимось детальніше на кожному з видів оцінювання.

Первинне оцінювання здійснюють, аби отримати інформацію про цілі навчання на початку вивчення програмної теми, розділу тощо. Це оцінювання іноді ототожнюють з поточним. Проте істотна відмінність у тому, що навчальні досягнення учнів не мають кількісного вираження у цифрах чи балах.

Первинне оцінювання дає вчителю уявлення про освітню ситуацію й допомагає спланувати подальші педагогічні кроки.

Первинне, або розпізнавальне, оцінювання використовують, коли слід визначити:

- ✓ *стартовий рівень успішності* — попередньо проаналізувати рівень навченості з предмета, рівень сформованості умінь, навичок, компетентностей (у тому числі й наскрізних). Спостереження, запитання до вивчених тем, розділів, нової теми чи випереджальне тестування дають можливість учителю з'ясувати, на якому етапі опанування нового матеріалу в учня можуть виникнути труднощі, і спланувати кроки для їх запобігання;
- ✓ *рівень сформованості знань, умінь, навичок за темою, за певний проміжок часу*. Аналогічне спостереження чи запропоновані тестові завдання використовують наприкінці вивчення теми, розділу, щоб отримати інформацію про те, наскільки успішно учні засвоїли матеріал, визначити рівень оволодіння компетентностями тощо.

Первинне оцінювання потрібне також, якщо:

- ✓ *учні* мають різні рівні чи умови підготовки;
- ✓ *учитель* має забезпечити послідовність у засвоєнні змісту навчального матеріалу чи спланувати викла-

дання й навчання відповідно до можливостей і потреб учнів, зважаючи на «зону найближчого розвитку» (за Л. Виготським).

Під час первинного, або розпізнавального, оцінювання часто використовують усні методи. Адаже в такому разі вчитель має можливість поєднувати оцінювання мовних і мовленнєвих навичок з когнітивними, та навпаки. Наприклад, коли учні переказують певну інформацію чи подію, учитель визначає, наскільки вони зрозуміли її зміст.

Усні методи оцінювання (бесіду, коментування тощо) успішно застосовують під час вивчення предметів, що спрямовані на розвиток усного викладу. Учитель, який формулює запитання й швидко оцінює відповіді учнів, досягає позитивного ефекту як під час фронтального, так й індивідуального опитування. Тож переваги методів усного оцінювання такі:

- ✓ широке спілкування між учителем і учнем, між учнем і однокласниками;
- ✓ розвиток умінь і навичок усного висловлювання в учнів;
- ✓ миттєвий зворотний зв'язок;
- ✓ усунення помилок чи нерозуміння певної теми;
- ✓ гнучкість через комбінування типів запитань і рівнів складності відповідно до відповідей.

Проте є й недоліки у застосуванні усного методу оцінювання, зокрема:

- ✓ можливість емоційного впливу на результат;
- ✓ неповний зворотний зв'язок;
- ✓ коливання рівня складності;
- ✓ більша витрата часу на усне опитування тощо.

Наразі реформа системи освіти відбувається завдяки розвитку та впровадженню в освітній процес нового підходу до оцінювання — формувального оцінювання, що не є способом контролю, похвалою для одних чи покаранням для інших. Таке оцінювання педагоги проектують і реалізують під час освітнього процесу за допомогою різних способів і технік згідно з нормативними документами у сфері освіти¹.

Формувальне оцінювання відрізняється від традиційного поточного, оскільки дає учителю можливість:

- ✓ *узагальнювати й інтерпретувати* інформацію про потреби чи досягнення учнів;
- ✓ *отримувати* від учнів зворотний зв'язок і завдяки цьому поліпшувати процес навчання й пізнання;
- ✓ *оцінювати* індивідуальні досягнення учня, не порівнюючи їх з досягненнями інших тощо.

Натомість поточне оцінювання полягає в констатуванні проміжного рівня досягнутого навчального результату й реалізовується на рівні понять «знання — незнання», «вміння — невміння», накопичення відміток у класному журналі.

Під час підсумкового оцінювання вчителі визначають, чи відповідають отримані результати навчання учнів вимогам стандарту чи результатам, передбаченим в ІПР (якщо розроблялася). Для цього вони проводять різні контрольні-перевірочні роботи, завдання яких розробляють на основі змісту курикулуму, тобто освітнього стандарту та освітньої програми, за якою навчається учень.

Слід не лише стежити за дотриманням освітніх стандартів і навчальних програм, а й переглядати їх (адаптувати, а за потреби — і модифікувати) відповідно до освітньої ситуації учня. Навчальні досягнення учня з порушеннями

¹ Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу в Новій українській школі, затверджені наказом МОН від 20.08.2018 № 924

слуху на основі методів оцінювання є конструктивною відповіддю на весь освітній процес.

Навчальні досягнення учнів з особливими освітніми потребами, які вивчають матеріал на основі освітніх стандартів, навіть з певними адаптаціями, оцінюють на основі загальних правил щодо змісту оцінювання або на основі загальних правил щодо змісту оцінювання з відповідною адаптацією. Вона стосується:

- ✓ часу, відведеного для реалізації оцінювання;
- ✓ середовища/місця проведення оцінювання;
- ✓ способів сприйняття завдань учнями;
- ✓ форм оцінювання — усної чи письмової;
- ✓ використання спеціалізованого обладнання тощо.

Навчальні досягнення учнів, для яких в освітньому процесі модифікують освітні стандарти і програми, оцінюють на основі індивідуальних завдань. Їх розробляють відповідно до змісту опанованої навчальної програми з відповідними змінами вже самої технології оцінювання.

Якщо учні з особливими освітніми потребами навчалися за типовими освітніми програмами з певними адаптаціями (або модифікаціями за окремими предметами), у підсумковому оцінюванні щодо сертифікації вони беруть участь відповідно до загальних положень з додатковими уточненнями, затвердженими МОН.

Оцінювання навчальних досягнень учнів — обов'язкова складова освітнього процесу. Нині він змінюється, тож, природно, слід реалізовувати принципово нові підходи щодо оцінювання в освітній системі. Таким концептуальним підходом є формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів.

Мета формувального оцінювання — корегувати діяльність педагога й учнів під час освітнього процесу, аби поліпшувати навчальні досягнення.

Саме таке оцінювання дає можливість:

- ✓ уникнути негативних моментів у навчанні;
- ✓ індивідуалізувати освітній процес;
- ✓ підвищити навчальну мотивацію й самостійність учнів.

Британські науковці Пол Блек (*Paul Black*) і Ділан Уільям (*Dylan William*) у 1998 році проаналізували значну кількість наукових і практичних праць про вплив формувального оцінювання на досягнення учнів. Вони з'ясували, що впровадження формувального оцінювання веде до суттєвого поліпшення результатів навчання всіх учнів у класі і виокремили такі складові для дієвого формувального оцінювання:

- ✓ зворотний зв'язок у системі «педагог – учень»;
- ✓ уміння учнів оцінювати свої знання самостійно;
- ✓ корегування процесу навчання з урахуванням результатів оцінювання;
- ✓ взаємооцінювання та активність учнів під час навчання;
- ✓ вплив на мотивацію до навчання.

Коротко розкриємо кожну з них.

Формувальне оцінювання в класі спрямоване на постійний зворотний зв'язок з учнями. Зворотним зв'язком можна вважати інформацію, яку вчитель отримує у процесі навчання і яка дає йому можливість зробити неформальні висновки про успішність учнів, а учням — побачити власні прогалини в засвоєних знаннях, у формуванні вмій тощо.

Класичний зворотний зв'язок учителі організують одразу після того, як учні виконали завдання. Це допомагає підтримувати їхню мотивацію, удосконалювати навички, виробляти подальші стратегії. Нерідкою є типова помилка учителя — оціночний зворотний зв'язок, що містить судження, коротке загальне підбадьорення чи застереження. Мета зворотного зв'язку — запропонувати конкретні по-

дальші дії, а також формувати і тренувати в учнів такі складні навички, як моніторинг та саморегулювання.

Зворотний зв'язок між педагогами й учнями ефективний, якщо:

- ✓ містить результати перевірки, додаткову інформацію та альтернативну інтерпретацію;
- ✓ створює умови для обмірковування і перегляду ідей;
- ✓ надає інформацію про завдання, які учні виконали правильно, чи допомагає знайти шляхи виконання завдань, зроблених неправильно.

Зворотний зв'язок, спрямований на огляд, коментування і фасилітацію роботи учнів, допомагає вчителю поліпшити їхні освітні результати. Тож застосовувати зворотний зв'язок слід майже на всіх етапах уроку. Послугуватися вчитель може такими інструментами зворотнього зв'язку, як-от:

- ✓ нагадування;
- ✓ поетапна допомога — запитання, інструкції, незавершені пропозиції, зразки тощо;
- ✓ коментування конкретних дій, ситуацій, суперечливих питань тощо.

У Таблиці 21 подані приклади використання письмового та усного коментарів як інструментів зворотного зв'язку.

Таблиця 21

Коментар як інструмент зворотного зв'язку

Письмовий коментар	Усний коментар
<p>Під час перевірки письмових робіт учнів учитель робить нотатки. У них коментує результати. Коментарі відповідають озвученим завчасно критеріям оцінювання, зрозумілі, доступні, мають навчальний характер, тобто містять нагадування, підказки або приклади тощо. Фактично це є оцінювання письмової роботи учня без оцінки. Воно дає учневі уявлення про те, що він має зробити для досягнення очікуваного результату.</p>	<p>Під час уроку вчитель усно коментує певний результат учня. Такий коментар не відволікає його від досягнення мети, а стимулює до самооцінювання і корегування діяльності. Усний коментар учителя має містити вказівку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • що учень виконав правильно, а де припустився помилки; • як можна виправити, допрацювати чи поліпшити результат.

Мотивацію та самостійність учнів підвищує такий прийом, як самооцінювання. Учні оцінюють свою діяльність з огляду на:

- ✓ конкретні цілі в навчанні;
- ✓ розроблені або запропоновані критерії;
- ✓ характеристики досягнутого рівня на момент оцінювання;
- ✓ розуміння того, як можна зменшити розрив між поставленими цілями й досягнутим рівнем.

Такий прийом формує в учнів уміння бачити свою роботу як сукупний результат, що складається з різних знань, умінь, навичок.

Із самооцінюванням пов'язана наступна складова формувального оцінювання — корегування. Адже мета самооцінювання учнів — усунути труднощі, зумовлені недостатньою пізнавальною активністю, уповільненим темпом діяльності, заниженою самооцінкою, невпевненістю у своїх силах тощо. Для цього слід простежити освітні результати, знайти причину труднощів, а відтак — зрозуміти, що необхідно зробити, аби поліпшити результат. Тобто фактично кінцева мета самооцінювання — це певні корективи. Це дає можливість учителям відстежувати шлях учня до навчальних цілей, корегувати навчальний процес на ранніх етапах, а учням — бути відповідальними за результати самоосвіти.

Один із прийомів формувального оцінювання, що дає можливість учням взаємодіяти під час навчання і бути активними учасниками освітнього процесу, — взаємооцінювання. Під час взаємооцінювання учні вчать бачити сильні сторони, закріплювати вивчений матеріал, аналізувати власний прогрес.

Є такий дієвий метод, як **«Дві зірки й побажання»**. Учитель пропонує перевірити результати роботи в парах. Коли учні коментують роботи одне одного, вони визначають два позитивні моменти — «дві зірки» — і один момент,

який потребує доопрацювання — «побажання». У такий спосіб вдається уникнути критики щодо робіт учнів, які мають певні труднощі в навчанні, і водночас долучити цих учнів до освітнього процесу. Зворотний зв'язок може здійснюватися як в усній, так і в письмовій формі.

Учнів мотивують до навчання успіх і здорова конкуренція. Оцінювання мотивуватиме учнів до навчання не через винагороду й покарання, а через стимулювання внутрішніх інтересів, якщо вчитель буде:

- ✓ *наголошувати* на успішності та досягненнях, а не на помилках;
- ✓ *надавати* зворотний зв'язок для подальшого розвитку навчання;
- ✓ *підсилювати* розуміння, що учні контролюють своє навчання та несуть за нього відповідальність;
- ✓ *формувати* в учнів упевненість, активність, сміливість і здатність ризикувати;
- ✓ *апелювати* до уявлень учнів тощо.

Мотивація має певний ефект, пов'язаний із тим, що учень експериментує, відповідає, пише тощо без страху отримати низьку оцінку за помилки, оскільки знає, що під час формувального оцінювання оцінки йому в журнал не поставлять. Це формує уявлення про власні можливості, вибір стратегій навчання, розуміння критеріїв результативності тощо.

Значну роль у формуванні мотивації до навчання відіграє залученість учнів із порушеннями слуху до колективних форм роботи та організації різних видів діяльності. Так, робота у групі й комунікація з однолітками формують інтерес до навчальної діяльності та розуміння її цінності. Групова робота передбачає обговорення, постановку питань, надання зворотного зв'язку тощо. Це сприяє соціальній і навчальній активності учнів.

Одним із головних принципів формувального оцінювання є позитивність. Аби зворотний зв'язок і результат навчання були позитивними, учитель має бути відповідно налаштованим — і коли викладає навчальний матеріал, і коли пропонує учню допомогу під час виконання завдань. Так учитель може отримати більше інформації про те, що саме учні знають, як міркують, що і як вчать, а отже, має більше можливостей для корегування й удосконалення освітнього процесу.

Алгоритм діяльності вчителя щодо організації формувального оцінювання

- Сформулюйте об'єктивні й зрозумілі для учнів навчальні цілі.
- Створіть ефективний зворотний зв'язок.
- Забезпечте активну участь учнів у процесі пізнання.
- Ознайомте учнів із критеріями оцінювання.
- Навчіть учнів аналізувати власну діяльність.
- Корегуйте спільно з учнями підходи до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

Учитель має застосовувати формувальне оцінювання на основі чітко сформованих і представлених учням критеріїв. Якщо учень зробив помилку, однак вона не відповідає тому чи іншому критерію, враховувати її під час оцінювання не потрібно. При цьому вчитель має позначити цю помилку та взяти її до уваги і скорегувати освітній процес таким чином, аби в подальшому її уникнути.

Критерії оцінювання вчитель має продумувати заздалегідь, відповідно до загальної дидактичної мети чи індивідуальних освітніх завдань. Критерії слід сформулювати у зрозумілій для учнів формі. Їх можна записати на дошці

або прикріпити на інфостенді, оформити на картках і роздати учням тощо.

Формувальне оцінювання не фіксують у класному журналі, тож постає питання: як учителю, який його застосовує, фіксувати інформацію про навчальні досягнення учнів.

Учитель систематично накопичує учнівські роботи, що підтверджують їхні досягнення й зростання, а отже, мотивують до навчання. Аби збирати, інтерпретувати й фіксувати інформацію, дослідники та практики радять записувати результати як спостереження за навчанням учня або формувати портфоліо.

У формувальному оцінюванні умовні позначки, матеріали, зібрані у портфоліо, фіксують навчальні досягнення учнів та дають можливість учителю відстежувати їхню динаміку, а відтак — визначати потреби в навчанні кожного конкретного учня та надавати йому педагогічну підтримку.

Якщо результати оцінювання свідчать про низький рівень навчальних досягнень чи несформованість компетенцій учнів, учитель має переглянути і скорегувати:

- ✓ стратегії викладання;
- ✓ методи і прийоми навчання;
- ✓ форми організації навчання;
- ✓ розподіл часу на пояснення й закріплення матеріалу;
- ✓ зміст та очікувані результати навчання;
- ✓ планування уроків.

Навчання й оцінювання — взаємопов'язані процеси. Від правильної організації оцінювання залежить ефективність навчання. Саме формувальний підхід дає змогу педагогам одержати інформацію про стан навчальних досягнень учнів і вчасно відреагувати на проблеми в навчанні, прийняти педагогічні рішення для його поліпшення. Утім, запровадження формувального підходу потребує зміни психологічної настанови вчителя, ставлення учнів та їхніх

батьків до шкільних оцінок. Формувальне оцінювання є умовою інтерактивного навчання, під час якого формується культура спільного обговорення у класі, розвиваються навички критичного і творчого мислення, а також формується середовище, що заохочує учнів із порушеннями слуху запитувати. Таке оцінювання підтримує впевненість учнів у тому, що кожен із них здатен поліпшити свої результати.

Формувальне оцінювання є основним у роботі вчителя, який працює з учнями з особливими освітніми потребами. Крім того, його мають застосовувати всі вчителі початкових класів (Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу в Новій українській школі, затверджені наказом МОН від 20.08.2018 № 924). Застосовувати формувальне оцінювання вчителі мають щодня і щоуроку. Загалом формувальне оцінювання діє на різних етапах уроку й під час роботи з учнями різного віку. Принципи формувального оцінювання можна застосовувати й у роботі зі старшими класами.

Література до розділу

1. Драйден Г., Восс Дж. Революція в навчанні / Г. Драйден, Дж. Восс; пер. М. Олійник. — Львів : Літопис, 2005. — 542 с.
2. Вілмут Дж. Оцінювання для навчання: навч. посіб. / Дж. Вілмут; за ред. І. Є. Булах, М. Р. Мруги. — К. : Майстер-клас, 2007. — 170 с.
3. Вілмут Дж. Використання портфоліо для навчання та оцінювання: навч. посібн. / за ред. І. Є. Булах, М. Р. Мруги. — К. : Майстер-клас, 2007. — 48 с.
4. Федоренко О. Інклюзивне навчання: оцінювання учнів з особливими освітніми потребами / О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. — 2018. — № 2 (86). — С. 76–86.
5. Федоренко О. Ф. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами / О. Ф. Федоренко // Заступник директора школи. — 2019. — № 1. — С. 3–18.
6. Федоренко О. Ф. Формувальне оцінювання: змінюємо підходи для повсякчас позитивної оцінки / О. Ф. Федоренко // Заступник директора школи. — 2019. — № 1. — С. 3–18.
7. Pierangelo, R. & Giuliani, G.A. (2009). Assessment in special education: A practical approach. Methods of Assessment and Testing Considerations (Ch. 3)
8. Lorna M. Earl (2014). Assessment as learning using classroom. Assessment to maximize student learning (Second Edition)
9. Black, P., and D. Wiliam (1998). “Inside the Black Box: Raising Standards through Classroom Assessment”. Phi Delta Kappan 80.2 (1998): 139–148.

Розділ 4

ЗАСТОСУВАННЯ БІЛІНГВАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

Нинішній невпинний розвиток гуманітаризації в українському суспільстві, наповнення інформаційної складової у реаліях сьогодення породжують необхідність удосконалення загальноосвітніх підходів на всіх рівнях системи освіти глухих. Досить вагоме і значуще місце в цих керованих процесах посідає гуманістична складова, оскільки вона вмотивовує застосування білінгвального підходу (української мови і української жестової мови), а також забезпечує формування ключової жестомовної комунікативної компетенції (ЖКК) — необхідного мовного і соціокультурного компонента розвитку [5, 9, 11, 12, 15, 17, 18]. Означений компонент забезпечує не лише поступовий гуманітарний розвиток глухої людини, а й опанування нею необхідного універсального комунікативного інструментарію, що є основою:

- а) для її органічного буття в інформаційному просторі і серед глухих, і серед чуючих;
- б) для оволодіння контактними мовами у зручних і доступних формах на всіх етапах навчання;
- в) для усвідомлення своєї ролі, місця, значущості в соціумі на рівні з іншими ровесниками.

Маємо широкий спектр переваг вивчення двох мов. І стосується це положення не кількості застосовуваних мов за формування ключових мовних компетенцій, а того, яким чином слід розвивати ці компетенції, у тому числі в перші роки, з урахуванням можливостей, потреб, здібностей, сенситивних періодів кожної дитини з особливими освітніми потребами. Розширений мовний репертуар удосконалюва-

тиме необхідні поступові рівні компетенції, які не завжди однакові в кожному контексті. Такий потенційний актив є частиною соціального, мовленнєвого, мовного, культурного досвіду кожного глухого учня і базою для розвитку подальших компетенцій. Освітня мета у кожний період навчання має враховувати рівні таких компетенцій і на цій основі вибудовувати подальше просування учня в зону майбутнього розвитку за вивчення навчальних дисциплін.

Цілком зрозуміло, що запропонована двомовність створює абсолютно нові виклики для сучасної системи освіти глухих. Рівень підтримки, визнання двомовності, її переваг безперечно впливатиме на навчальні програми, стратегії, педагогічні технології, мовні портфелі, а в практичному підсумку — на розуміння переваг у застосуванні сучасного компетентнісного підходу [10, 13, 20].

Важливими напрацюваннями для нас стали розробки Т. Humphries, Р. Kushalnagar, G. Mathur, С. Napoli, С. Padden щодо раннього доступу до мови, оскільки ігнорування мови, особливо жестової, у критичний період призводить до незворотних наслідків не лише у здобутті компетенцій у мовленні і мові, а й у пізнавальній діяльності, яка спирається на сформовану (рівневу) основу першої мови.

Дослідники С. Padden, С. Ramsey (2000), М. Strong, Р. Prinz (2000), R. Wilbur (2001), С. Chamberlain, R. Mayberry (2008) пов'язують мовну некомпетенцію у глухих як наслідок мовної депривації з опануванням нижчого рівня грамотності, обмеженістю освітніх просувань глухих уже після критичного періоду, що, як на нас, не може не викликати глибокого занепокоєння [8, 11, 18]. Враховуючи це, ми зосередили свою увагу на двомовному підході освітнього розвитку глухих (словесна і жестова мова) у дослідженнях: D. Moores (2001), де розкрито принципи і практику застосування двох мов із психологічних позицій, І. Кобеля (2005) — досвід двомовного навчання у країнах Північної Америки, Czubeki Perri (2004) — досвід створення двомовного навчального плану впродовж 5 років для

вивчення граматики англійської як другої мови на основі АЖМ (американської жестової мови) [5, 8]. Вільне володіння обома мовами є життєво важливим і взаємодоповнюючим.

Методологічною основою представлення результатів наукового дослідження в матеріалах розділу є:

- ✓ положення сучасної філософії освіти України щодо врахування ідеї діалогічного розвитку культури як способу людського спілкування із прагненням взаєморозуміння, інноваційних процесів в освітніх закладах (В. Андрущенко, В. Кремень, Л. Мамчур, Н. Рідей, Н. Савченко та ін.) [10, 13];
- ✓ концептуальні положення про спрямованість навчально-виховного процесу на особистісний розвиток учнів з особливими освітніми потребами (Віт. Бондар, І. Гудим, Т. Дегтяренко, В. Жук, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, Т. Костенко, М. Кацан, А. Коломоець, С. Кульбіда, С. Литовченко, Л. Луценко, К. Любченко, Н. Пахомова, Н. Піканова, В. Ремаржевська, В. Синьов, О. Таранченко, М. Шеремет, О. Щуцька та ін.) [2, 11, 17, 19];
- ✓ основні положення системного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів, процесів, які передбачають сукупність елементів вивчення глухих дітей у процесі їх комунікації, навчання, структурності та специфічності навчально-виховного процесу (Н. Байкіна, Л. Димскис, Т. Заяць, Н. Засенко, Н. Зборовська, Н. Іванюшева, Ю. Крамар, С. Кульбіда, С. Литовченко, Л. Луценко, К. Луцько, І. Ляхова, Н. Макарчук, Л. Малинович, П. Пиптюк, Е. Пуцин, М. Савченко, О. Савченко, О. Таранченко, М. Шеремет, І. Чепчина та ін.) [1, 3, 4, 7, 11, 12, 19];
- ✓ учення про соціокультурний розвиток особистості глухого учня, значні компенсаторні можливості організму, про провідне значення соціальних факторів

у формуванні процесів компенсації (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, В. Лубовський, О. Лурія, Д. Рассел, М. Ярмаченко, В. Schick, М. Marschark, Р. Spencer та ін.);

- ✓ концептуальні положення жестової мови в Україні, білінгвального навчання осіб із порушеннями слуху (Н. Адамюк, О. Біланова, Є. Грищенко, Н. Зборовська, Н. Іванюшева, Н. Каменська, В. Ковтун, С. Кульбіда, Л. Лещенко, Л. Луценко, В. Стьопкін, К. Ткаченко, І. Чепчина та ін.) [4, 5, 9, 12, 15, 17, 20].

Глухі здобувають освіту, в основному, у системі спеціальних закладів загальної середньої освіти, що традиційно сформувалася в Україні впродовж багатьох десятиліть. Система навчання у таких типах закладів і на сьогодні послуговується сформованими багаторічними традиціями — використанням здебільшого лише одномовного підходу (усна, писемна, дактильна). Непростий шлях одномовного навчання без урахування сенситивних періодів розвитку мови і мовлення, який дістався нам у спадок від минулого століття, безумовно, позначився на інтелектуальних, мовних і мовленнєвих здобутках дорослих глухих. Уведення з 2009 року предмета «Українська жестова мова» лише дало поштовх до розуміння важливості вивчення мови глухих, але не вирішило остаточно проблему запровадження двомовного навчання за викладання інших предметів у початковій, середній і старшій школі. Хоча теоретичне підґрунтя концептуальних засад цього процесу почало розроблятися в лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України ще з 2006 року. Це Проект Концепції про жестову мову в Україні (2009) [15], Концепції білінгвального навчання (2012) [9], запровадження програм з вивчення УЖМ як учнями, так і педагогічним персоналом, перекладачами жестової мови на курсах підвищення кваліфікації, розробка жестівників, посібників,

де висвітлено особливості застосування двомовного підходу. З іншого боку, протягом останніх десяти років ми спостерігаємо в освітній сфері, в тому числі і для глухих осіб, певні зрушення. Серед них знаковими є: обговорення широким громадським загалом і затвердження нових стандартів початкової освіти — Нової української школи; розробка і запровадження компетентнісних засад за вивчення дисциплін; введення нових змістових ліній до освітньої галузі «Технології», зокрема ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями; відбір і апробація підручників сучасного покоління з різних предметів, які допущені до використання в навчальному процесі; упровадження обов'язкового вивчення української жестової мови з 1-го класу, а з 5 класу — іноземної мови [2, 3, 10, 12].

Безперечно, базою для таких інновацій є нормативно-правове забезпечення, яке врахувало положення Конвенції про осіб з інвалідністю, наукові розробки Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка з 2006 року та побажання громадських організацій — Українського Товариства глухих, Об'єднання нечуючих педагогів та ін. [18].

Так, Закон «Про освіту», прийнятий у 2017 році (Ст. 7), гарантує особам з порушенням слуху право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови [6. С. 3]. Стаття 12. проголошує формування ключових компетенцій як державною мовою, так і рідною (у разі відмінності від державної) [6. С. 4]. У пункті 5 йдеться про можливість починати початкову освіту з іншого віку і про те, що тривалість «початкової та базової середньої освіти може бути подовжена з доповненням освітньої програми корекційно-розвитковим складником» [6. С. 5]. Таким чином, деякі аспекти здобуття повної загальної середньої освіти дітьми з особливими потребами визначаються спеціальним законом.

У Положенні про спеціальну школу КМ України від цього року [16. С.1] зазначається, що:

а) створюються спеціальні школи для дітей із порушеннями слуху;

б) пункт 47 уточнює особливості корекційно-розвиткової роботи, що спрямовується «на максимальне збереження та розвиток залишкового слуху, формування вимови, розвиток усного мовлення дітей (зі спостереженням за динамікою розвитку слухової функції), компенсаторний розвиток з використанням української жестової мови, білінгвального підходу до якісного засвоєння навчального матеріалу з усіх навчальних предметів (дисциплін)» [16. С.2];

в) у пункті 57 акцентовано увагу на створенні відділення корекційно-розвиткової роботи, що передбачає наявність серед інших кабінетів і кабінету української жестової мови [16. С. 3].

Представлені інновації у нормативно-правовому полі є важливими з точки зору забезпечення рівних освітніх умов, створення умов для учнів із порушеннями слуху з різними компетенціями у першій, другій мовах навчання; підтримки поступового розвитку навичок грамотності та використання можливості зростати разом із чуючими ровесниками. Застосування білінгвального підходу до якісного засвоєння навчального матеріалу з усіх навчальних предметів (дисциплін) за ефективного викладання відіграє значну роль у процесі досягнення глухими учнями жестомовної комунікативної компетенції і підвищенні соціокультурної складової [5,12,19].

Проте ці інноваційні кроки, хоча й стимулюють освітні заклади до впровадження таких процесів, але є вкрай недостатніми.

Багато зарубіжних дослідників справедливо наголошують на важливості розвитку мови корисного формату у перші п'ять років життя, незалежно від того, жести́ва це мова чи словесна, без шкоди для розвитку будь-якої мови

з будь-якою модальністю. Підвалини такого розвитку глухої особистості формуються ще з дошкільного періоду, згодом — у початковій школі, причому переважно в процесі комунікативної діяльності, що вимагає не тільки опанування певної сукупності мовних понять і фактів, їх усвідомлення, зіставлення, порівняння тощо у двох мовах, а й умінь синтетичного й аналітичного плану, розвитку світоглядних уявлень, формування особистісних якостей глухого учня як суб'єкта навчання.

Сьогодні існує широкий спектр переваг вивчення двох мов. І стосується таке положення не кількості застосовуваних мов за формування ключових компетенцій, а того, яким чином слід розвивати ці компетенції у перші роки з метою успішного розвитку з урахуванням можливостей, потреб, здібностей, сенситивних періодів кожного учня з особливими освітніми потребами. Розширений репертуар у двох мовах удосконалюватиме необхідні поступові рівні компетенції, які не обов'язково однакові в кожному контексті. Розроблений і впроваджений потенційний актив є частиною соціального, мовленнєвого, мовного, культурного досвіду кожного учня з порушеннями слуху і базою для розвитку подальших компетенцій. Освітня мета кожного ступеня навчання має враховувати рівні таких компетенцій і на цій основі вибудовувати подальше просування учня в зону майбутнього розвитку за вивчення навчальних дисциплін.

Серед таких обов'язкових компетенцій провідну роль починають відігравати ті, що позиціонують УЖМ як обов'язкову складову лінгвальних і соціокультурних досягнень суспільства толерантності, виваженості, демократії, а також досягнень поступового суспільного поступу, що пов'язуються з гуманітарним, інформаційним й інтелектуальним розвитком глухих у навчально-виховному процесі спеціальних закладів загальної середньої освіти.

Теоретичне підґрунтя ЖКК (жестомовної комунікативної компетенції) висвітлено у працях Наталії Іванюшевої,

Світлани Кульбіді (з 2012 по 2019 рр.) та у програмах практиків [5, 14]. Представляємо окремий аспект формування ЖКЖ на прикладі розуміння текстів українською мовою за:

- ✓ першим напрямом (Дослідження особливостей тексту. Орієнтовні вправи 1–5);
- ✓ другим напрямом (Дослідження видів текстів. Орієнтовні вправи 1–9);
- ✓ третім напрямом (Дослідження структури тексту. Орієнтовні вправи 1–18);
- ✓ четвертим напрямом (Удосконалення тексту. Орієнтовні вправи 1–20).

Набуття двомовних компетентцій із конкретними вміннями, навичками розроблено на основі програми НУШ Олександри Савченко і авторського підручника «Українська мова» для 2 класу для спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90) за 2019 рік.

4.1. Дослідження особливостей тексту

Вправа 1.

1. Прочитай. Що це? Що пропущено?

Сьогодні святковий день Мені виповнилося вісім років
У мене гарний настрій Я несу однокласникам цукерки
Буде гарне свято

2. Які розділові знаки треба поставити? Чому? Користуйся довідкою.

Довідка: !, ., ., ., ., !.

Текст складається з речень.

Кожне речення відокремлюється паузою

Вправа 2.

1. Прочитай розповідь Миколки.
У кінці кожного речення роби паузу.

Зранку я прокидаюся о сьомій годині. Іду вмиватися. Обов'язково чищу зуби. Гребінцем зачісую волосся. Потім я вдягаюся і складаю портфель.

2. Про що йдеться у тексті? Скільки речень у тексті?

3. Випиши речення, якому відповідає малюнок.

У тексті речення розташовані в певній послідовності

Вправа 3.

1. Прочитай речення дівчинки.

Гребінцем зачісую волосся.
Я чищу зуби.
Зранку прокидаюся о сьомій
годині.

Потім я вдягаюся і складаю
портфель.

Іду вмиватися.

2. Чи можна речення дівчинки назвати текстом? Чому?

3. Пронумеруй речення і запиши послідовно. Зроби висновок, як треба розташовувати речення в тексті?

Вправа 4.

1. Пригадай свій початок дня. Розкажи. Користуйся планом.

План

1. Коли ти прокидаєшся?
2. Що ти робиш у ванній кімнаті?
3. Чим зачісуєш волосся?
4. Що робиш потім?

2. Запиши. Скільки речень ти записав?

Вправа 5.

1. Прочитай речення. Про кого розповідається? Що розповідається? Яка частина доби?

1. Спить у ліжечку лисичка.
3. Бубликом скрутилася,
хвостиком укрилася.
5. Спи, лисичко, міцно спи.
2. Вмила на ніч гарне личко.
4. Сняться їй руденькі сни.

- 2. Скільки речень? Чи можна їх назвати текстом?**
- 3. Розмісти послідовно речення і запиши. Поставнизу підпис автора — Наталія Замрія.**
- 4. Підкресли речення, що відповідає малюнку.**

4.2. Дослідження видів тексту

**Текст, який про щось розповідає,
називається «текст-розповідь»**

Вправа 1.

1. Прочитай віршований текст. Не забувай про паузи.

Пташенята у гнізді
Полетіла пташка-мати
малюкам жуків шукати.
Ці малята не літають —
із гніздечка виглядають.

2. Скільки речень має текст-розповідь?

3. Як називається вірш? Це заголовок.

Вправа 2.

1. Прочитай текст. Про кого йдеться? Що розповідає хрущ?

Я — малий веселий хрущ.
Мене знає кожен куць!
Маю я красиві вуса
І нічого не боюся.

2. Що це за текст?

3. Є заголовок до тексту? Придумай заголовок і запиши.

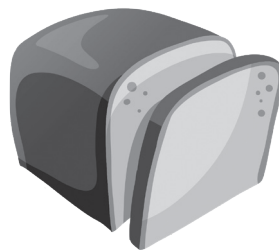
хрущ — травневий жук

Вправа 3.

1. Прочитай текст.

Хліб треба берегти. Для цього треба дотримуватися таких простих правил:

По-перше, не залишай крихти на столі, не кидай їх на підлогу. По-друге, хліб — не іграшка. Гратися ним не можна. По-третє, не викидай булочку, яку мама дала тобі в школу.

Шануй кожну крихту хліба!

крихти — шматочки

2. Як називається такий текст? Чому?

3. Якому реченню відповідає малюнок?

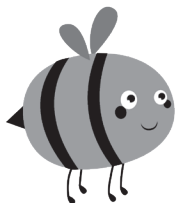
4. Випиши спонукальне окличне речення.

5. Придумай заголовок до тексту.

Вправа 4.

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст-розповідь.

На квітці бджілка сиділа в саду.
Напевне, та квітка була у пилку.
Напевне, та квітка солодка була.
З квітки пилок назбирала бджола.

Занесла у вулик.
А пасічник-дід
нам з вулика меду
приніс на обід.

Марія Познанська

2. Про що йдеться у тексті? Розкажи.

3. Випиши останнє речення. Поясни значення виділеного слова.

4. Як можна назвати вірш?

Вправа 5.

1. Розглянь малюнок. Хто це?

2. Прочитай текст.

Бджола — маленька комаха. Вона має прозорі крила, довге черевце. На голові два чорні ока і два вусики. У бджоли шість ніжок.

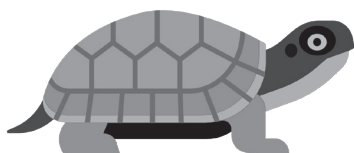
3. Що ти дізнався про бджолу?

4. Чим різняться два тексти про бджолу?

Текст, який щось описує, — текст-опис

Вправа 6.

1. Прочитай текст-опис.

Подивися на тваринку.
На собі несе хатинку.
Голова, чотири ніжки.
Зверху — стеля, знизу — ліжко.

2. Порівняй текст з малюнком.

3. Що це за тварина? Як описана тварина у тексті?

Вправа 7.

1. Прочитай текст-опис.

Хомка

Бабуся купила онукам хом'яка. Руденький, тепленький, із чорними оченятами. Має білі вуса, мокрий носик, м'які лапки. Ротик — наче бантик.

Любить їсти моркву, засовує її за щічки.

Діти придумали кличку — Хомка.

2. Про кого йдеться? Як описано тваринку?

3. Якому реченню тексту відповідає малюнок? Випиши його.

4. Чому текст називається «Хомка»?

Вправа 8.

1. Прочитай текст.

У давні часи люди шукали їжу. Потім навчилися вирощувати рослини.

Рослини служать їжею для людей, кормом для тварин. Дають кисень та очищують повітря від забруднення. Також рослини є будівельним матеріалом, паливом. Багато рослин лікують, їх використовують у косметиці.

Щоб прикрасити подвір'я, вирощують декоративні дерева чи квіти у вазонах. Також створюють парки у великих містах.

2. Про що ти прочитав? Що нового ти дізнався?

3. Чому рослини важливі для людини?

Це — текст-міркування

Вправа 9.

1. Розглянь малюнок (над квітами вишні літають хрущі і бджоли). Прочитай текст-міркування.

Бджола і хрущ — це комахи. Вони — частина нашої природи.

Бджола літає з квітки на квітку і збирає пилок. Із цього пилку робиться смачний мед.

Хрущ літає і їсть квіти. Він знищує молоді зелені листки фруктових дерев.

Бджола — корисна комаха. Хрущ — шкідлива комаха.

2. Про що ти дізнався? Яку користь приносить бджола? Чому хрущ шкідливий?

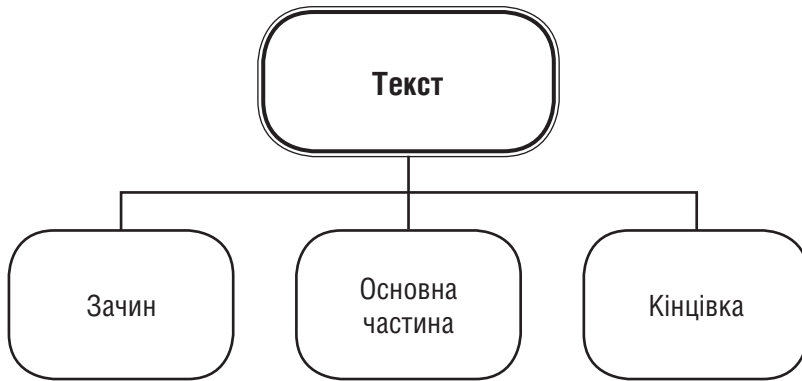

4.3. Дослідження будови тексту

Вправа 1.

1. Розглянь таблицю.

Будова	Речення	Текст
Зачин	Сьомий день тижня — неділя.	Сьомий день тижня — неділя. День вихідний. Це дозвілля. Можуть дорослі і діти улюблені справи робити.
Основна частина	День вихідний. Це дозвілля.	
Кінцівка	Можуть дорослі і діти улюблені справи робити.	

2. Прочитай зачин. Це перше речення тексту.

3. Прочитай речення основної частини. Це друге речення тексту.

4. Прочитай кінцівку. Це заключне речення тексту.

5. Запиши послідовно текст: зачин, основну частину, кінцівку.

6. Про що розповідає текст? Який це тип тексту?

Вправа 2.

1. Розглянь таблицю.

Будова	Текст
Зачин	Ми другокласники.
Основна частина	Дружно у нас живуть хлопчики і дівчатка. Усі добре вчаться, люблять малювати, писати, думати. Ми старанно допомагаємо дорослим. Сьогодні ми провітрили клас, пересадили кімнатні квіти. Будемо їх поливати і доглядати.
Кінцівка	Хай буде гарним наш клас!

2. Скільки частин має текст? Прочитай зачин.

3. Прочитай основну частину. Покажи речення-кінцівку.

4. Який це тип тексту?

Кожна частина тексту починається з нового рядка — абзацу.

Вправа 3.

1. Розглянь таблицю.

Будова	Текст	Малюнок
?	Білка в лісі стриб та стриб і знайшла великий гриб.	
Основна частина	А додому принесла — Гриб не влезить до дупла.	
?	Довелося білочці Гриб сушить на гілочці.	

2. Прочитай зачин тексту.
3. Зачитай основну частину.
4. Прочитай кінцівку тексту.
5. Запиши текст. Кожну частину пиши з абзацу.
6. Якій частині тексту відповідає малюнок?

Вправа 4.

1. Прочитай загадку. Про що йдеться?

Будова	Текст	Малюнок
?	В нього є три ока: червоне, жовте, зелене.	
?	Як червоне загориться, треба зразу зупиниться.	
?	Жовте світить — приготуйтесь! Як моргне зеленим світлом, можна йти спокійно дітям.	

2. Знайди зачин тексту. Прочитай.
3. Знайди і зачитай основну частину.
4. Випиши зачин тексту.
5. Яку відгадку треба намалювати?

Вправа 5.

1. Розглянь малюнок. Прочитай вірш Дмитра Білоуса.

Будова	Текст	Малюнок
?	<p>Лікарня в зоопарку! Лікарня в зоопарку. Для кого тут вона? Лікують тут цесарку, пінгвіна і слона, і оленя рогатого, і цапа бородатого, ведмедя й кабана, жирфу і єнота, верблюда й бегемота. І це не дивина!</p>	
?		
?		

2. Знайди основну частину тексту. Прочитай.
3. Випиши зачин тексту. Скільки речень має зачин?
4. Що означають виділені речення?

Вправа 6.

1. Прочитай текст. Хто описує свій ранок? Що робить дівчинка?

Будова	Текст	Малюнок
?	Рано-вранці я встаю і багато справ роблю.	
?	Личко своє вмить умію, вуха, носик, очі, шію. Одягнуся, причешуся.	
?	Усім гарно я всміхнуся.	

2. Які частини тексту ти знаєш?
3. Прочитай останнє речення. Яка це частина?
4. Якій частині відповідає малюнок? Чому?

Вправа 7.

1. Розглянь жести. Що означає кожен жест?

РАНО

ВРАНЦІ

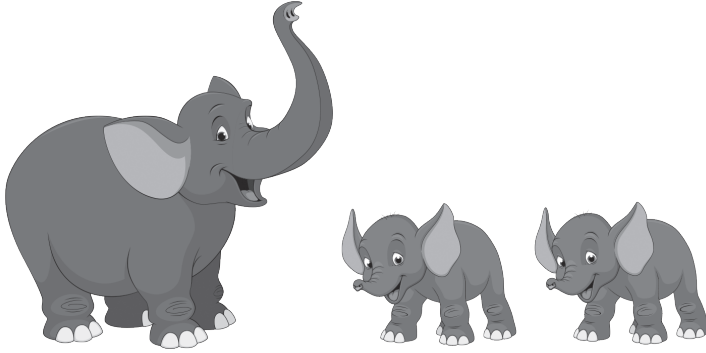
ВМИТЬ

2. Запиши слова.

Зразок. Перший жест — слово рано.

Вправа 8.

1. Розглянь малюнок. Прочитай виразно віршований текст. Про кого йдеться?

**Слон слоняток на полянку
На зарядку вивів зранку.
Слоненята роблять вправи:
Нога вгору, нога вниз.
Хобот вгору, хобот вниз.
Нахилились, піднялись,
Потім добре потяглись.
Слоненята відпочили
І за парти дружно сіли.**

**2. Випиши виділену частину тексту. Яка це частина?
Запиши назву.**

3. Якій частині тексту відповідає малюнок?

4. Знайди слово, що позначається жестом.

Вправа 9.

1. Прочитай. Розглянь малюнок. Якій частині він відповідає?

Будова	Текст	Малюнок
?	<p>Хвилинка відпочинку</p> <p>На уроці ми працювали і трішки втомилися. Учителька сказала, що зараз будемо робити вправи.</p> <p>Ми всі встали.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Підніміть руки вперед. • Опустіть руки вниз. • Пострибайте, як жабки. • Помахайте руками, як пташки. 	
?		
?		

2. Подумай, чи то весь текст? Яка частина тексту (зачин, основна частина, кінцівка) пропущена?

3. Придумай речення для цієї частини. Запиши.

Вправа 10.

1. Прочитай. Віднови послідовність частин тексту.

Будова	Текст	Малюнок
?	<p>До бабусі</p> <p>Ми швидко зібралися. Купили бабусі ліки, приготували гостинці і поїхали до бабусі.</p> <p>Батьки вирішили поїхати до бабусі всією родиною.</p> <p>У середу задзвонив телефон.</p> <p>Бабуся сказала мамі, що захворіла.</p>	
?		
?		

2. Знайди зачин. Прочитай його. Де його місце у таблиці?

3. Знайди і прочитай основну частину. Чи правильно вона розташована у таблиці?

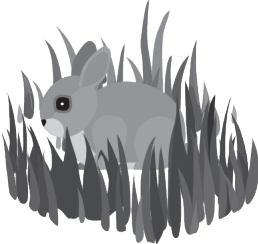
4. Знайди кінцівку. Де її місце?

5. Якій частині відповідає малюнок? Поясни, чому.

6. Прочитай відновлений текст.

Вправа 11.

1. Розглянь малюнок. Прочитай частини тексту. Які це частини?

Будова	Текст	Малюнок
Зачин		
Основна частина	Спочатку зайченя всіх боялося і ховалося під шафу. Потім тваринка звикла до дітей. Вони годували її морквою та капустою.	
Кінцівка	Навесні діти відпустили зайченя на волю.	

2. Яка частина пропущена? Придумай.

3. Якій частині відповідає малюнок?

4. Як можна назвати текст? Запиши заголовок.

Вправа 12.

1. Прочитай зачин. Подумай, що було далі. Розглянь малюнок.

Будова	Текст	Малюнок
Зачин	Настали холодні зимові дні. Важко стає птахам.	
Основна частина		
Кінцівка		

2. Які частини тексту пропущені?

3. Придумай основну частину і кінцівку. Скористайся малюнком.

Вправа 13.

1. Прочитай кінцівку. Подумай, що було перед цим. Розглянь малюнок.

Будова	Текст	Малюнок
Зачин		
Основна частина		
Кінцівка	Хлопчик подружився з песиком. Його звать Дружок.	

2. Які частини тексту пропущені?

3. Придумай зачин і основну частину.

Вправа 14.

1. Розглянь малюнок. Прочитай віршований текст.

Ведмідь-сонько

Ведмідь заліг у свій барліг,
коли на землю випав сніг.
Ведмідь-сонько усе ще спить,
тому і сніг навкруг лежить.
Коли ведмідь устане,
тоді і сніг розстане.

Надія Кир'ян

сонько — той, хто багато спить

2. Знайди частини тексту. Прочитай зачин. Якої пори року ведмідь лягає спати? Чому?

3. Покажи основну частину.

**4. Випиши кінцівку. Якої пори року ведмідь проки-
неться? Чому?**

5. Чому текст називається «Ведмідь-сонько»?

Вправа 15.

**1. Прочитай текст. Про що йдеться? Як можна назва-
ти текст?**

Є дуже багато книжок. Вони всі цікаві та різні.

Книги — це наші друзі. 1. Їхні сторінки можуть розповісти багато цікавого. 2. Книжки допомагають нам пізнавати світ. 3 Вони вчать нас бути порядними, щирими, правильно жити.

Треба читати книжки, завжди берегти їх.

**2. Скільки частин у тексті? Покажи зачин. Покажи
основну частину.**

3. Випиши кінцівку.

Вправа 16.

1. Розглянь малюнок. Яка це пора року?

2. Прочитай текст.

_____ тепла весна. Весняне сонечко
_____ лагідно, ласкаво. На деревах
_____ бруньки. Скоро _____
листочки.

3. Віднови текст і запиши. Скористайся довідкою.

Довідка: Настала, пригріває, розпустилися, з'являться.

4. Яка частина пропущена? Придумай речення до цієї частини.

Вправа 17.

1. Склади текст «Мій вечір» за початком тексту. Користуйся малюнками і реченнями.

 <p>Знімаю одяг і вішаю у шафу. Надягаю піжаму.</p>	 <p>Лягаю у ліжко і засинаю.</p>
 <p>Обов'язково чищу зуби, мию руки, ноги.</p>	 <p>Вечеряю молочною кашею, п'ю кефір.</p>
 <p>Розчісую своє волосся гребінцем.</p>	 <p>Іду в туалет і спускаю у бачку воду.</p>

2. Запиши речення у таблицю.

Будова тексту	«Мій вечір»
Зачин	Вечір — частина доби. Я стараюся провести час із користю.
Основна частина	Спочатку я...
Кінцівка	

3. Прочитай текст.

Вправа 18.

1. опиши погоду за малюнками і ключовими словами.

		
сонячна погода	дощова погода	зимова погода
Надягаю		
Взуваю		
Беру гратися		
Беру кататися		
Мені подобається		
Мені не подобається		

4.4. Удосконалення текстів

Вправа 1.

1. Прочитай (послухай) текст. Хто розповідає? Про кого розповідає старший брат?

У мене є менший братик Сергійко. Братик буде великі споруди. Братик мріє стати будівельником.

2. Яке слово повторюється у тексті?

_____

3. Прочитай текст. Що змінилося?

У мене є менший братик Сергійко. Він будує великі споруди. Сергійко мріє стати будівельником.

4. Запиши слова.

Братик, Сергійко, він.

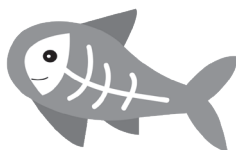
Вправа 2.

1. Прочитай текст.

Дали котові якомсь рибку.
Кіт смачно губи облизав.
З'їв на обід ту рибку швидко.
Навіть слова не сказав.

Ігор Січовик

2. Знайди виділені слова. Заміни у другому реченні на слово *він*.

3. Запиши новий текст.

Вправа 3.

1. Поясни значення жестів.

1. _____

2. _____

3. _____

2. Запиши слова.

Вправа 4.

1. Прочитай.

Правда чи неправда?

На дивані кіт лежить?

На дивані кіт гарчить?

Наш кіт умивається?

Наш кіт умивається водою?

2. Подумай, як відповісти правильно. Користуйся зразком.

Зразок.

На дивані кіт лежить. Так, це правда. Він лежить.

На дивані кіт гарчить. Ні, неправда. Він мурчить.

Вправа 5.

1. Прочитай пари речень.

1. На дворі гуляє киця? Так. На дворі (хто?) ... гуляє.

2. Під столом чекає киця? Ні. Під столом (хто?) ... чекає.

3. Киця мріє про сметану? Ні. (Хто?) ... мріє про рибку.

4. Що любить киця їсти? (Хто?) ... любить їсти рибку, сметану.

2. Встав у друге речення слово вона. Прочитай.

3. Запиши пару речень, що відповідають малюнку і жесту.

Вправа 6.

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Дідусь приніс нам мале кошеня.
Ми завжди мріяли про кошеня.

Ми назвали кошеня Мурчик.
Кошеня любить грітися на сонечку.
Ми даємо кошеняті молоко, суп.

Тепер у нас є кошеня!

2. Заміни у тексті однакові слова на слова з довідки.

Довідка: тваринку, воно, йому, Мурчик.

3. Текст запиши.

Вправа 7.

1. Прочитай початок тексту. Про кого розповідається?

В одного професора був дуже винахідливий пес. Він добре орієнтувався в часі. Звали його Грум.

Винахідливий — розумний

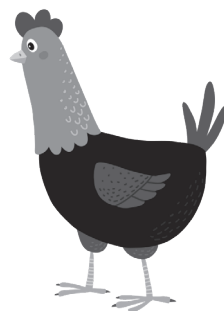
2. Знайди слова, які замінюють слово *пес*. Випиши їх.

Пес, _____, _____, _____.

Вправа 8.

1. Прочитай загадку. Про кого йдеться?

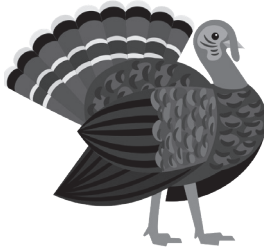
Ходить птаха по подвір'ю:
гребінець, борідка, пір'я.
А як сяде у гніздечко —
там знесе птаха яєчко.

2. Відгадай загадку.
3. Яким словом можна замінити слово птаха?
4. Прочитай оновлений текст.

Вправа 9.

1. Розглянь малюнок. Чи бачив ти індика? Який буває індик?

2. Прочитай. Які слова повторюються?

Індик надувається, гелґоче.
Може, індик сказати хоче?
Бігає індик туди-сюди.
Краще його обійди.

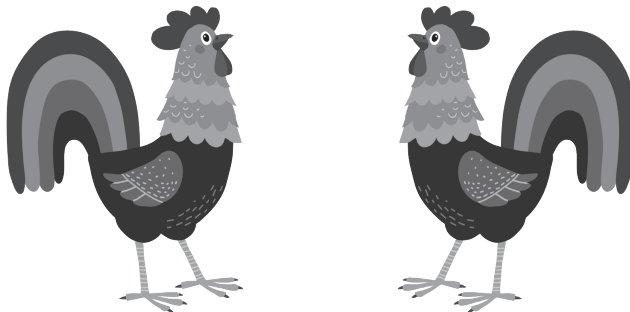
3. Заміни однакові слова на слова з довідки.

Довідка: він, птах.

4. Прочитай. Чи подобається тобі оновлений текст?

Вправа 10.

1. Розглянь малюнок. Прочитай віршований текст. Про кого тут розповідається?

Півники — хазяї на подвір'ї.
Півники у нас хвостаті.
Надувають гордо пір'я,
невдоволено белькочуть,
посваритись завжди хочуть.

хазяї — господарі

2. Яке слово повторюється? Заміни слово, що повторюються, на *вони*.

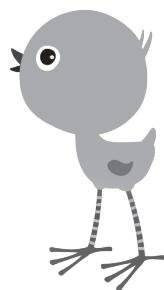
3. Текст запиши. Що це за текст?

Вправа 11.

1. Прочитай загадку.

Хто це?

Довго воно в яйці сиділо.
Мати його довго гріла.
Шкаралупу воно пробило
і розправило крила.
Наче сонечко жовтеньке.
Воно маленьке і тепленьке.

2. Яке слово повторюється?

3. Подумай, у якому реченні слово *воно* можна замінити на *маля*.

4. Випиши це речення. Підкресли замінене слово.

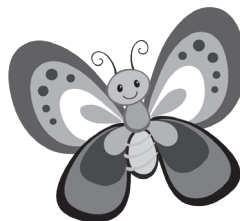
Вправа 12.

1. Прочитай частину віршика. Хто розповідає про метелика? Що не хоче робити дитина?

Метелика ловити
я не хочу:
Він — квітка неба,
хай живе собі!

Хай крильцями
барвистими тріпоче,
Щоб радісно було
мені й тобі.

Микола Сингаївський

тріпоче — махає

2. Випиши слова, близькі за значенням.

Вправа 13.

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Діти виконують домашнє завдання.

Марійка відкрила зошит. _____ запише
текст. Андрійко відкрив підручник. _____
буде вчити вірш.

Діти старанно вчаться.

2. Які слова загубилися? Подумай і знайди місце про-
пущених слів: *вона, він*.

3. Встав слова у текст. Прочитай.

Вправа 14.

1. Прочитай текст. Хто головний герой тексту?

Конвалія

Уранці Петрик прийшов до саду і побачив конва-
лію. (*Хлопчик, дівчинка*) був зачарований дивною

красою квітки. (Він, вона) довго стояв перед нею. (Петрику, Ганнусі) захотілося зірвати її та поставити у вазу. Красиво буде в кімнаті! (Вона, він) простяг руку та уявив: що станеться із садом без конвалії? (Хлопчик, дівчинка) затулив долонями квітку — у садку стало похмуро й незатишно. (Він, вона) відкрив долоні — і на деревах знову заграла зелені листочки.

Яка це дивовижна квітка! Хіба можна її зривати?

За Василем Сухомлинським

2. Хто головний герой тексту? Як звати?

3. Продовжи ряд і запиши:

Хлопчик, _____, _____.

4. Обери з дужок правильне слово. Прочитай текст.

Вправа 15.

1. Розглянь портрет. Хто це?

2. Прочитай текст. Що ти дізнався про українського поета?

Тарас Шевченко — український поет. _____ написав багато віршів про красу рідної природи. Та-

раса Шевченка знають діти, і _____ шанують дорослі.

Ось як _____ пише про рідну землю:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть...

2. Які слова пропущено у тексті? Встав їх. Користуйся довідкою.

Довідка: Він, його, поет.

Вправа 16.

1. Прочитай текст. Про що розповідається?

На екскурсії

Учора учні з учителькою ходили на екскурсію у парк. (Він, вона, вони) милувалися красою природи. (Діти, вчителька) розглядали синє небо, жовте осіннє листя. У порожнє відро (вона, вони) назбирали листя, шишок, жолудів.

Потім на уроці з них (вчителька, учні) будуть робити аплікацію.

2. Добери точні слова до речень тексту. Поясни свою думку.

3. Прочитай текст.

Вправа 17.

1. Прочитай текст.

Кит

Кит — найбільша тварина у світі. (Вона, Він) має довжину тіла до 25 метрів. Великий кит важить шістнадцять тонн. (Вона, Він) може проковтнути і човен, і дрібних риб.

Кити живуть в океані. (Вона, вони) плавають разом — по три або чотири кити.

2. Обери точні слова з дужок. Поясни свою думку.

3. Випиши останні два речення. Підкресли вставлені слова.

Вправа 18.

1. Прочитай вірш. Про кого розповідається: про хлопчика чи про дівчинку?

Женя з бджільми не дружив.
Завжди Женя бджіл дражнив.
Женю бджоли не жаліли —
За дражнила нажалили!

*за дражнила — за руки
нажалили — покусали*

2. Заміни слова, що повторюються, на близькі за значенням.

Довідка: хлопчик, учень, товариш, його.

Вправа 19.

1. Прочитай текст. Хто розповідає? Про кого розповідає?

Сьогодні у тата свято. Тато святкує день народження. Тата прийшли вітати бабуся і дідусь. Я люблю свого тата.

2. Назви однакові слова у тексті. Заміни їх на інші слова, близькі за значенням. Користуйся довідкою.

Довідка: батько, він, його.

3. Прочитай текст.

4. Запиши текст. Який це текст?

Вправа 20.

1. Прочитай вірш-вітання. Хто написав вірш? Кому написав вірш? Навіщо написав?

Тато мій милий,
любий, хороший.
Дуже я хочу
на тебе бути схожий.

Ніжний і добрий,
мужній і сильний,
розумний, веселий
і самий надійний.
Обніму і поцілую
я тебе у свято.
Ти найкращий в світі —
мій єдиний тато!

2. Які слова-ознаки використовує хлопчик для тата?

3. Випиши виділені слова. Чому хлопчик застосовує різні слова, а не тільки одне — тато?

Тато, _____, _____.

Вправа 21.

1. Прочитай текст.

До дня народження тата готувалася вся родина. Ми приготували татові подарунки.

Сестричка написала подарунок — «Із днем народження, тату!». Братик зробив сам подарунок з кольорового паперу. Мама спекла подарунок, який дуже смачний. У мене також є вітальний подарунок.

Татові дуже сподобалися подарунки. Він всім подякував.

2. Заміни виділені слова іншими. Користуйся довідкою.

Довідка: вітальну листівку, аплікацію, торт, вірш.

3. Прочитай оновлений текст.

Вправа 22.

1. Послухай і доповни речення тексту.

Прийшла _____ зима. Сніг пухкий, як _____ .
Дерева взимку білі, як _____ .
Кущі вкриті сріблястим _____ . Під снігом земля така тверда, як _____ .

На санчатах я лечу, як _____.

Взимку дуже _____ і _____.

Довідка: вже, вата, молоко, інеєм, камінь, стріла, весело, гарно.

3. Назви незнайомі слова.

4. Визнач вид тексту.

ВИСНОВКИ

Використання моделі ЖКК є важливим для формування не лише мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій, а й поступових стратегій розвитку пізнавальної діяльності:

1) навчання як наслідування за наставником (передбачає оволодіння практичними вміннями);

2) навчання як процес передавання знань наставником учням (ознайомлює із ситуаціями, фактами, правилами, конкретними прикладами);

3) навчання з обов'язковим залученням наочності, двох мов (усвідомлюються поняття, пасивно накопичуються і активно використовуються у процесі спілкування);

4) навчання як процес формування мислення у глухого учня як суб'єкта комунікативно-пізнавальної діяльності формує особистість. Учень за допомогою наставника вчиться продукувати власні висловлювання, точно формулювати думку, усвідомлено застосовувати необхідні мовні і мовленнєві засоби у двох мовах, опановує вміння аргументовано захищати власну позицію; розуміти, хто має рацію, а хто помиляється, і повідомляти про це. Важливо, щоб за учнем визнавалося право на особисті погляди, представлення думок і здатність коригувати їх у результаті критичного аналізу.

У цьому розділі ми представили практичну складову (орієнтовні вправи) для вчителів, що допоможуть вибрати стратегії під час вивчення теми «Текст». Педагоги на власний розсуд можуть використовувати конкретні стратегії, враховуючи коефіцієнт корисності й недоліки кожної; орієнтуватися на модель учня з його компетенціями від найнижчого рівня. Відповідно, одні стратегії і педагогічні технології роблять акцент на показі і наслідуванні, другі — на поясненні і свідомому засвоєнні, треті — на стимулюванні самостійної дослідницької навчальної діяльності учня, четверті — на організації комунікативно-пошукової

діяльності з розумінням і знаходженням себе серед інших (однолітків, дорослих).

Доречно констатувати, що відповідно до особливостей компетентнісного навчання, важлива роль відводиться самотійній дослідницькій активності глухого учня. Адже самотійність сьогодні потрібно розглядати не лише як уміння учня самотійно шукати відповіді, читати, аналізувати й узагальнювати, а й приймати рішення, брати на себе відповідальність за його результативність, свідомо контролювати свої реальні й можливі дії, постійно їх аналізувати й оцінювати.

Література до розділу

1. Байкіна Н. Мовне забезпечення корекційного процесу на навчально-тренувальних заняттях із глухими підлітками. Індив. методики адаптивної фізичної культури для осіб із сенс. порушеннями: навч. посібник. / Н. Байкіна, С. В. Кульбіда. — Запоріжжя: ЗНУ, 2014. — С. 303–425.
2. Дитина з порушеннями слуху. С. Литовченко, В. Жук, О. Таранченко. — 2018.
3. Заяць Т. М. Роль навчального тексту у розвитку комунікативної діяльності учнів з особливими освітніми потребами. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні стратегії безбар'єрного освітнього середовища для дітей з порушеннями зору» 12 березня 2019 року, м. Київ. — К. : Інтерсервіс. С. 9–11.
4. Зборовська Н., Кульбіда С. Особливості лінгвістичного дослідження української жестової мови у доробку Р. Г. Краєвського. Жестова мова й сучасність: Збірник наукових праць. — Вип. 2. — К., 2007. — С. 197–210.
5. Іванюшева Н. В., Кульбіда С. В. Особливості застосування двомовних програм як інструмент збереження мови лінгвістичної меншини: Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 4. Частина 4. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. 25–33. — Режим доступу <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
6. Закон «Про освіту» № 2145 від 5.09. 2017. Стаття 7. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
7. Малинович Л. М. Наступність у роботі дошкільного закладу і школи: Зб. матер. Всеукр. Х ювілейних читань з проблеми «Сурдопедагогічна наука як складова Європейської цивілізації», 27.05.2009 р., — К., 2009. С. 74–81.
8. Кобель І. Г. (2005). Підхід «дві мови — дві культури»: чи використання жестової мови сприяє розвиткові грамотності у глухих дітей. Ігор Кобель. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський

- досвід): Матеріали Міжнарод. конф. Київ, 25–26 травня 2004 р. / за ред.: В. І. Бондаря, Р. Петришина. — К.: Науковий світ, 2004. С. 89-98.
9. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху / [С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк та ін.]. — К. : УТОГ, 2011. 53 с. — Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/9292/>
10. Концепція «Нова українська школа» МОН України від 14 грудня 2016 року. — Режим доступу <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
11. Кульбіда С. В. Засади двомовного навчання — в контексті реалізації положень конвенції про права нечуючих осіб. С. Кульбіда. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» 26–27 березня 2018 р. у двох частинах, м. Терехів. Упоряд. : Лапін А. В., Сурмай Л. О., Щуцька О. І. Ч. 1. — Київ: Інтерсервіс, 2018. — С. 49–52. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/710357/>
12. Кульбіда С. В. Формування жестомовної комунікативної компетенції — від розуміння до застосування. С. В. Кульбіда. Особлива дитина : навчання і виховання. 2016. — № 1/77. С. 15–29. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707090/>
13. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія. — Умань «Сочінський», 2012. — 448 с.
14. Програми з Української жестової мови. 8–11 класи (факультатив). Садова А. П., Федорченко Д. А., Мужайло І. С. Київ, 2017. — 46 с.
15. Проект концепції жестової мови в Україні. С. Кульбіда, І. Чепчина. Дефектологія. № 3. 2009. С. 3–7. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/706187/>
16. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Постанова КМ України від 6 березня 2019 року. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/221-2019-п>

17. Ткаченко К. О., Кульбіда С. В. Організаційно-методичні умови діяльності кабінету УЖМ у загальноосвітніх спеціальних закладах для нечуючих учнів: Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць : Вип. 4. Частина 4. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. — С. 72–84. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707200/>
18. Чепчина І. І. Нові законодавчі ініціативи у світлі застосування української жестової мови. І. Чепчина. Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами: Зб. наук. праць. Вип. 6. — Славянськ: ДДПУ, 2016. — С. 242–246. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711725/>
19. Щуцька О. І. Досвід навчально-реабілітаційних центрів — здобуток спеціальної освіти України. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практ. конференції (18.04.2018, м. Суми). — Суми: Вид-во СДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. — С. 319–323.
20. Kulbida S. (2018). Introduction features of bilingual Education of deaf People in Ukraine Освіта впродовж життя: соціальні запити, сучасні виклики та пріоритети в реалізації: матеріали конференції. Київ, 22 березня 2018 року. К.: НАУ, 2018. — С. 140–150. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/710550/o>

Розділ 5

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ. МАТЕМАТИКА

Навчально-виховний процес у початкових класах спеціальних загальноосвітніх шкіл у 2019/2020 навчальному році проводиться відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції Нової української школи, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczercziya.html>), Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1-х класах), Державного стандарту загальної початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (у 2-4-х класах).

Концепція Нової української школи знайшла своє місце в положеннях реформування загальної середньої освіти, що відображено в Державному стандарті початкової освіти (2018). Демократизація та гуманізація цілей освітнього простору України — це складова процесу оновлення світових освітніх систем під час реалізації компетентнісної парадигми, що спрямовує педагогів на роботу з упровадження нових методів навчання в педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості.

Створення умов для закріплення у суспільній свідомості загальнолюдських цінностей забезпечується гуманним

ставленням до дітей з особливостями психофізичного розвитку, у даному випадку дітей із порушеннями слуху, що надаватиме таким дітям можливість успішної соціалізації та інтеграції в соціумі.

Початкова освіта, за Державним стандартом (2018), поділяється на дві частини (1-2 і 3-4 класи), які враховують вікові особливості розвитку та потреби повносправних дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

Проте підготовка та можливості до навчання у дітей, які приходять до спеціальних шкіл, дуже неоднорідна. Насамперед, це стосується дітей, які крім порушень слухового сприймання, а відтак і мовлення, мають ще інші психофізичні порушення: синдром дефіциту уваги і гіперактивність, розлади спектра аутизму, порушення інтелектуального розвитку, суттєве зниження зору, ДЦП тощо. Також має велике значення різниця в загальному розвитку дітей, які приходять із різних сімей — з родини чуючих або глухих батьків. Головна відмінність дитячого розвитку в таких сім'ях полягає в мові спілкування (словесна або жестова), а також в результатах, на які очікують батьки від освітнього процесу.

У спеціальних школах класи не формуються за принципами слухових залишків у дітей, слухопротезування, мовленнєвого розвитку або наявності кохлеарних імплантів. Тому робота педагога в таких класах ґрунтується на індивідуальному підході до кожної дитини і враховує як розвиток слухового сприйняття, так і формування мови та розвиток мовлення, що значно ускладнює педагогам процес навчання.

Досягнення учнів результатів навчання визначаються Державним стандартом загальної середньої освіти та освітньою програмою закладу загальної середньої освіти (ст. 33 Закону

України «Про освіту», ст. 15 Закону України «Про загальну середню освіту»). Програма закладу схвалюється педагогічною радою та затверджується його керівником. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня. Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до Закону України «Про освіту» та спеціальних законів. Заклади освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми.

Більшість зарубіжних та вітчизняних науковців вважають молодший шкільний вік визначальним для розвитку дитини. Як доведено психологами, цей період найбільш сприятливий для розвитку всіх психофізичних функцій і процесів. Саме в цьому віці у дитини відбуваються процеси інтенсивного розвитку мислення та мовлення, дитина вчиться логічно мислити, установлює та узагальнює зв'язки між предметами та явищами, починає усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, намагається їх пояснити. На перше місце для учнів із порушеннями слуху висувається питання засвоєння словникового запасу та його розуміння. У цей період для учнів дуже важливим є розвиток слухового сприйняття. Розвиваючи його в учнів, ми допомагаємо їм оволодівати лексичною і граматичною будовою речень, засвоювати комунікативні вміння та навички. У більшості учнів виникають проблеми з вимовою слів, але їм у спілкуванні, висловлюванні своїх вражень і знань має допомагати дактильна і жестова мови. Учні з різними можливостями слухового сприйняття повинні не лише вміти позначати слова жестом, а й уміти їх прочитати, дактилювати, розуміти їх і за необхідності правильно записати.

Мовлення, за визначенням О. Лурія, — складна функціональна система, для формування якої необ-

хідний своєчасний розвиток мозкових структур та їхня спільна робота в поєднанні з умовами соціально-психологічного впливу на розвиток дитини. Це своєрідна форма пізнання людиною предметів, явищ і засобів спілкування. Вона є формою опосередкованого пізнання дійсності та її відображенням.

У дітей без сенсорних порушень накопичення словника відбувається автоматично, мовлення розвивається як засіб спілкування з оточуючими. Завдяки спілкуванню відбувається накопичення і збагачення словника.

Учні з порушеннями слуху мають великі труднощі в цьому плані. Вони повільно накопичують словник, їм важко вимовляти слова (вони не можуть вимовляти багато звуків), виникають труднощі граматичної будови речень, тому що нерівномірно засвоюються частини мови і т. ін. Порушення слухового сприйняття заважає дитині правильно розуміти мовлення інших людей, а недоліки її мовлення заважають правильно будувати власні висловлювання, що значно ускладнює й обмежує процеси комунікації.

Отже, перед педагогом, який працює у спеціальній школі для дітей із порушеннями слуху, стоять складні завдання. Як працювати у класі, в якому немає і двох дітей приблизно одного рівня розвитку і з приблизно рівними навчальними можливостями? Як навчити кожного вихованця всього того, що передбачає програма, і при цьому вкластися в наявний ресурс? Як організувати освітній простір таким чином, щоб він відповідав потребам і можливостям усіх учнів?

Сучасному вчителю спеціальної школи для успішного проведення навчально-виховного процесу необхідно володіти різноманітними способами включення дитини в роботу (вказівка, допомога, спільне виконання дій тощо); застосовувати різні варіанти по-

дачі матеріалу (усно, письмово, жестово, дактильно, демонстраційно) і представлення результатів роботи (самостійна відповідь — усна, дактильна, жестова; відповідь за підказкою, вказівний жест, дія тощо).

Великого значення сьогодні набуває застосування передових освітніх технологій та методик. Для більш ефективного їх використання на практиці, наприклад, на уроках математики, учитель має враховувати розвивальний потенціал початкового курсу, закономірності формування функціонального, алгоритмічного, геометричного мислення у молодших учнів. Упровадження сучасних технологій і методик у навчання учнів молодшого шкільного віку має здійснюватися в межах реалізації особистісно орієнтованої моделі, гарантувати неперервність розвитку учнів та відповідати вимогам державного стандарту.

Початкова ланка спеціального навчання математики тепер проходить стадію реформування і передбачає зміни у навчальному процесі, не скасовуючи при цьому існуючої системи спеціальної математичної освіти. Реформування спрямоване на доповнення навчання новими методичними підходами відповідно до перспектив математичної освіти, завдання якої полягає у формуванні в учнів математичної культури.

Змінюється також і математичний стиль мислення дітей із порушеннями слуху у зв'язку з фундаментальністю їхньої математичної підготовки, можливістю застосування математичних знань під час нових математичних завдань із практичним змістом. На перший план у школі виходять такі технології навчання, як: диференційоване, інтерактивне, розвивальне, випереджувальне, глобалізоване, а також система особистісно орієнтованого навчання, моделювання математичної діяльності, інформаційні, ігрові технології, технологія складання нестандартних математичних задач, математичної казки; самовиховання, інтегровані уроки.

Одним із перспективних напрямів удосконалення навчального процесу є *диференційоване* навчання.

Для здійснення такого навчання вчителю необхідно визначити індивідуально-типологічні особливості учнів щодо розуміння і засвоєння матеріалу з будь-якої теми навчальної програми з математики. Після цього вчитель може в межах класу створити групи учнів для організації навчальної роботи з метою розвитку пізнання як окремих учнів, так і групи.

Диференціація може поділятися: за ступенем складності, за обсягом матеріалу, за ступенем пізнавальної активності, за мірою допомоги.

За ступенем складності: можна застосовувати систему навчальних завдань, що потребує різного рівня обґрунтованості узагальнень та висновків і зорієнтована на різні рівні підготовки учнів у математичній діяльності та у слуховому та мовленнєвому розвитку.

Наприклад:

I. 1. Учитель дає ускладнене завдання групі учнів.

Записати словесно та розв'язати в зошитах математичний вираз:

$$4 + 3 =$$

До чотирьох додати три дорівнює сім.

I. 2. Інша група учнів отримує спрощене завдання.

Розв'язати вираз і записати його у зошиті.

$$4 + 3 = 7$$

У класах, де навчаються учні з різними ступенями слухового сприймання (від незначної втрати слуху до глухоти), особливо коли виконуються письмові роботи, учитель може пропонувати завдання однакового змісту, але такі, що різняться кількістю, обсягом та часом на виконання.

Наприклад:

Завдання. Запишіть, скільки хвилин у 1 годині; скільки хвилин у 1 годині і 15 хвилинах.

I. 1. Одна група учнів отримує завдання написати повну відповідь.

Одна година має шістдесят хвилин.

Одна година, п'ятнадцять хвилин дорівнює сімдесяти п'яти хвилинам.

I. 2. Друга група записує коротку відповідь.

1 год. = 60 хв.; 1 год. 15 хв. = 75 хв.

II. 1. Одна група учнів отримує завдання:

Підпишіть назви геометричних фігур.

II. 2. Інша група учнів отримує завдання:

Намалюйте геометричні фігури: квадрат, коло, трикутник, прямокутник.

Цікавим є і такий вид диференціації, як *пізнавальна активність* учнів. З великої кількості завдань різного рівня складності учням надається можливість самостійно обирати завдання.

Наприклад:

I. Виберіть і розв'яжіть 3 вирази.

$3 + 2;$ $11 + 5;$ $8 + 4;$ $5 + 3;$ $8 - 2;$
 $14 - 5;$ $17 - 7;$ $1 + 1;$ $4 - 3;$ $12 - 8.$

II. Розв'яжіть одну із двох задач.

1. Хлопчику 3 роки, його сестричці на 6 років більше. Скільки років хлопчику і сестричці разом?

2. Братуку і сестричці разом 9 років. Сестричка старша за братука у 2 рази. Скільки років братуку? Скільки років сестричці?

Під час виконання самостійної роботи вчитель проводить диференціацію за мірою допомоги.

Наприклад:

1. Виконання завдань різної складності з додатковими настановами:

- ✓ частковими, з підказками до виконання окремих етапів роботи;
- ✓ з навідними запитаннями;
- ✓ зі зразками виконання аналогічних завдань;
- ✓ з використанням схем;
- ✓ з поясненнями вимог до завдання і т. ін.

2. Виконання завдань однакової складності, але з різним рівнем допомоги.

Мета, яку ставить вчитель перед учнями, однакова, проте її виконання вчитель супроводжує навчальною інформацією різного рівня повноти.

Для успішного набуття учнями знань, умінь та навичок учителю необхідно запроваджувати у своїй роботі *технологію розвивального навчання* математики, яка має бути зорієнтована на досягнення освітніх цілей.

Щоб активізувати пізнавальну роботу учнів під час уроків математики, вчителю потрібно використовувати основні методичні системи, до яких належать: цілі, методи, зміст, засоби та форми організації навчання. Вони і сприяють спрямованості навчального процесу на математичний розвиток учнів та формування видів математичної діяльності: обчислювальної, вимірювальної, графічної.

Розвивальне навчання ґрунтується на загальновідомих соціокультурних та історичних засадах викладання математики, але при цьому на перший план виходить органічне поєднання процесів навчання та розвитку. Учень досягає особистісного розвитку тільки шляхом оволодіння інтелектуальними функціями та завдяки орієнтації на саморозвиток, а саме цьому і сприяє навчання за розвивальною технологією.

За такого підходу до навчання робота вчителя з учнями, які мають порушення слуху, має бути спрямована не стіль-

ки на пояснювально-ілюстративний характер навчання, скільки на розвиток допитливості, формування прагнення до пошуку та навичок навчального діалогу, умінь самостійної роботи з інформацією.

Учителю необхідно організувати з учнями спільний пошук розв'язання математичного завдання, що заохочуватиме учнів до навичок спілкування та співпраці. Учитель має терпляче вислуховувати разом з іншими учнями класу логіку міркування кожного учня, яким би чином він її не висловлював: словесною, дактильною або жестовою мовами. Учитель повинен стимулювати в учнів пошук способів раціоналізації математичної діяльності, допомагати, скеровувати та заохочувати їх до бажання самостійно робити незалежні відкриття та висновки.

Формувати математичне мислення своїх учнів учитель повинен поступово, починаючи від ознайомлення з елементами математичних знань до аргументованого застосування математичних положень на практиці. Тому необхідно вміти моделювати навчальні ситуації таким чином, щоб залучати учнів до дискусій, в яких учень з учителем на рівних, де вчитель доброзичливо заохочує учня та спрямовує його на оволодіння змістом математичної освіти.

Щоб створити проблемну ситуацію і успішно її вирішити разом з учнем, учитель має провести в класі попередню підготовчу роботу. Це може бути добір системи завдань, які спрямовані на формування в учнів умінь розв'язувати нескладні суперечності.

Наприклад:

1. Знайдіть значення виразів у зручний для вас спосіб:

$$(34 - 2) + 8; \quad (86 - 2) + 6$$

2. Порівняйте способи рішення:

$$59 + 6 = (60 - 1) + 6 = 60 + 6 - 1 = 65$$

$$38 + 7 = (40 - 2) + 7 = 40 + 7 - 2 = 45$$

3. Використовуючи той самий спосіб, знайдіть значення виразів:

$$53 + 4; \quad 33 + 8.$$

4. Знайдіть значення виразів:

$$127 + 14; \quad 396 + 47.$$

Креативна система особистісно орієнтованого навчання спрямована на розвиток творчості та формування особистих моделей пізнання, які тісно пов'язані з формуванням математичного мислення в учнів із порушеннями слуху початкової ланки освіти.

Під *математичним мисленням* учнів розуміються процеси проміжних та узагальнених відображень у розумінні учнів просторових форм і кількісних відношень у висновках, судженнях та поняттях. Це цілісний пізнавальний процес, який включає в себе ряд мисленневих характеристик:

- ✓ логічне, операційне міркування;
- ✓ функціональне, алгоритмічне, гнучке, інформативне математичне мислення;
- ✓ знаково-символічна функція;
- ✓ просторово-координаційна діяльність.

Математичне мислення являє собою цілісний пізнавальний процес, який обумовлюється достатнім розвитком кожної характеристики мислення та її інтеграцією у нову когнітивну якість.

Слідом за набуттям учнями математичного мислення іде *математичний розвиток*, що являє собою процеси закономірних змін у математичному мисленні учнів, якісно нових рівнів усвідомлення, що сприяє оволодінню змістом математичної освіти. Він і є метою та результатом такої освіти.

Одним із видів математичного розвитку в учнів є *технологія складання нестандартних математичних задач*. Це складний структурно-цілісний мисленневий процес.

Дуже важливо формувати в учнів початкових класів рухливість, гнучкість розумових математичних операцій. Це процес довготривалий і поступовий. Для того щоб засвоїти його, учень має пройти у своєму навчанні багато етапів — від традиційних до нестандартних завдань різної складності. Тому говорити про інтелектуально підготовленого учня можливо лише тоді, коли він вже буде мати свою математичну систему, досвід у навчально-творчій діяльності, сформованість пізнавальних процесів та зможе виконувати математичні дії у системному взаємозв'язку.

Нестандартні задачі не мають визначеного способу розв'язання, тому вчителю необхідно разом з учнями зробити попередній аналіз умови задачі, промодельювати сюжетну лінію, установити логіку взаємозв'язків між шуканими та даними величинами. Такі задачі не мають однозначного методичного обґрунтування, вони передбачають достатньо розвинену логіко-математичну здатність учнів.

Щоб відповідати сучасним вимогам професійної компетентності, вчителю необхідно на високому рівні володіти методиками викладання і методикою розв'язання нестандартних задач з учнями класу; вмінням дактилювати; жестовою мовою (зادля досягнення розуміння змісту умови задачі учнями з порушеннями слуху).

Учитель також повинен володіти вмінням пояснювати, доносити до учнів саме ті дані, які мають підготувати учнів класу до логічного розв'язання самої задачі. Учителю у спеціальній школі необхідно досконало знати дактильну і жестову мову, щоб мати можливість за необхідності пояснити умову задачі кожному учню класу, незалежно від ступеня втрати слуху та розуміння словесної мови. Учителю слід також володіти технологією складання таких задач.

Грунтуючись на змісті навчання математики в початковій школі, Фадєєва Т.О. пропонує таку класифікацію нестандартних задач:

1. Задачі з варіативними сенсорними ознаками (форма, колір, величина).
2. Задачі на обчислення (логіка нумерації, різниці парадокси, залежність між компонентами та результатами дій, поєднання виконання арифметичних дій).
3. Задачі з відношеннями між величинами (порівняння довжини відрізків; зміна площі об'єктів, маси, віку; визначення дня тижня).
4. Задачі геометричного змісту (просторова орієнтація, метричні і позиційні задачі).
5. Задачі на рух.

Для складання нестандартних задач застосовують технологію, за якої спочатку визначають параметри задачі, вони лягають в основу її сюжету (довжина відрізків, відстань між деревами, вага різних предметів, кількість тістечок і т. ін.).

Функції, якими користуються під час розв'язання нестандартних задач, ті самі, що і за розв'язання звичайних задач:

- ✓ забезпечення логічної та предметної складової задачі;
- ✓ текст задачі повинен мати чітко сформовану сюжетну лінію;
- ✓ дидактичне навантаження завдань має бути тісно пов'язано зі зв'язками між параметрами, визначеними конкретною темою.

Параметри складання нестандартних задач можуть бути такі: логічні операції, відношення, об'єкти дії.

До параметрів відношення належать: відношення за величиною, кількісні, часові, просторові, порядку та логічного слідування. Це такі, як: довше — коротше, вгорі — внизу, важче — легше, швидше — повільніше, зліва — справа, вище — нижче, ближче — далі та ін.

Параметри об'єктів дії визначаються кількістю об'єктів та як основа складання сюжетної лінії задачі.

До параметрів логічних операцій належать:

- ✓ прийоми логічного мислення — порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, аналогія, абстрагування, конкретизація;
- ✓ закони логіки — подвійне заперечення, тотожності, достатність підстави;
- ✓ форми логічного мислення — судження, поняття, висновки.

Спираючись на вивчений учнями матеріал та їхню підготовку до виконання завдання підвищеної складності, учитель може почати складання нестандартної задачі з вибору параметрів, які узгоджуватимуться з темою уроку.

Наприклад:

I. Відношення — довше.

По дорозі повзли черепаха і вуж. Черепаха не довша за вужа. Хто з них довший?

II. Відношення — важчий.

У магазині продавали велику банку яблучного соку і пакет молока. Що легше, пакет молока чи банка соку?

III. Відношення — справа, зліва.

1. Прямокутник перший зліва, а трикутник перший справа, то як будуть розташовані фігури справа наліво.

2. Коло друге зліва, а трикутник другий справа, то як будуть розташовані фігури зліва направо.

IV. Відношення — молодше.

1. Якщо брату було два роки тому 5 років і він на 3 роки молодше від сестри, то скільки років сестрі зараз?

2. Якщо брату 7 років, він молодше від сестри на 4 роки, скільки років буде сестрі через 2 роки?

3. Якщо брат молодше за сестру на 5 років і йому через 3 роки буде 11 років, скільки років сестрі зараз?

V. Відношення — класів чисел. Сотні, десятки, одиниці.

1. Записати число третього десятка, яке закінчується непарною цифрою і ділиться на 5.

2. Записати двоцифрове число парними цифрами так, щоб кількість одиниць була в два рази менша, ніж кількість десятків.

3. Записати двоцифрове число парними цифрами так, щоб кількість десятків була на 4 більша, ніж кількість одиниць.

4. Записати двоцифрове непарне число, яке більше 49 і менше 53.

VI. Нестандартні задачі між об'єктами дій або шуканими величинами і об'єктами дії.

• Між показниками одного об'єкта дії.

1. Стрічка зменшилася на 9 см і стала втричі коротшою. Якої довжини була стрічка спочатку?

2. Від стрічки відрізали її 5 частину. Скільки сантиметрів стрічки відрізали, якщо залишилося 45 см?

3. З яблук свого саду дідусь зробив ще 3 л соку. Скільки соку було спочатку у дідуса, якщо тепер у нього 12 л?

4. У магазині квітів були білі троянди, привезли ще 7 червоних. Чоловік купив в магазині 9 троянд. Скільки троянд було спочатку в магазині, якщо їх залишилось 18?

- Між об'єктами дій у кількох випадках.

У таких задачах має бути два або більше об'єктів дій. Значення одного об'єкта відоме, а значення іншого об'єкта — шукана величина.

1. На кухні в першій діжці засолили 12 кг капусти, а потім ще 20 кг. Це вдвічі більше, ніж засолили капусти у другій діжці. Скільки капусти засолено у другій діжці?

2. На одній полиці стояло 4 книги, якщо до них додати ще 6 книжок, то їх стане вдвічі більше, ніж на другій полиці. Скільки книжок стоїть на другій полиці?

3. Гусак вдвічі важчий за курку, а вівця втричі важча за гусака. Скільки важить вівця, якщо курка важить 3 кг?

4. Записати найменше шестицифрове число, в якому сума цифр класу тисяч дорівнює сумі цифр класу одиниць.

- Випадки, коли в запитанні до задачі необхідно знайти кілька показників об'єктів дій.

1. Довжина дороги до школи у Петрика у 3 рази коротша або на 18 м коротша, ніж довжина дороги у Катрусі. Яка довжина дороги до школи у Петрика і у Катрусі?

2. У великій корзині у 10 разів більше винограду, ніж у маленькій. Усього в корзинах 33 кг винограду. Скільки кілограмів винограду в кожній корзині?

3. Площа городу 170 кв.м, а у сусідів площа городу 230 м². Як перепланувати городи, щоб їхні площі стали однаковими?

4. Коли від рожевої стрічки відрізали 54 см, а від зеленої стрічки відрізали 27 см, з'ясувалося, що обидві стрічки стали однакові. Яка стрічка була довшою і на скільки?

5. Перше число зменшили на 30, а друге число збільшили на 45. Як змінилася різниця між ними, якщо друге число менше від першого?

6. Невідоме число збільшили на 113 і воно стало меншим від числа 270 на 93. Знайди невідоме число.

7. Розфарбувати прямокутник, коло, трикутник і квадрат у три кольори (синій, червоний, зелений) і розташувати так, щоб прямокутник знаходився між фігурами одного кольору, але не зеленого, а трикутник знаходився між прямокутником та синім квадратом.

Такого типу задачі можна розв'язувати, розбивши клас на групи і роздавши учням геометричні фігури всіх трьох кольорів (для кожної фігури).

Безумовно, дуже важливими на уроках математики в молодших класах залишаються *ігрові технології навчання*. Завдання вчителя — розробити ігрові технології до різних частин уроку залежно від необхідності, для того щоб викликати в учнів зацікавленість, бажання пізнавати нове, ініціювати потяг до знань, для розширення їхнього нестандартного математичного мислення. Застосування такої технології учителем під час уроку викликає в учнів емоційне піднесення, надає можливість самостверджуватися, відчувати своє власне «Я».

Ігри під час уроку математики можна поділити на пізнавальні, дидактичні, комунікативні, творчі і т. ін.

До *дидактичних ігор* належать: «Математичне лото» — учитель показує картку з математичним виразом, а учні піднімають картки з відповіддю. Учень обов'язково повинен проговорювати рішення і відповідь на нього самостійно або за допомогою вчителя, використовуючи за необхідності дактиль та жести. Незалежно від складності проговорювання учнем відповіді, він повинен уміти записати відповідь на дошці або в зошиті словесно («Математичне доміно», «Арифметичний біг» та інші ігри).

Математична естафета — виконання завдань здійснюється учнями по черзі. Тобто наступний учень може приступати до виконання тільки тоді, коли попередній виконає своє завдання. Краще, коли така естафета має рухливий, а не стаціонарний характер. До естафети вчитель заздалегідь має добирати завдання, що їх діти вже добре знають, вони не викликать у них особливих труднощів.

Години цікавої математики завжди викликають інтерес в учнів молодшого шкільного віку. Структура цих годин складається із трьох частин: вступної, основної і заключної.

У вступній частині вчитель зацікавлює учнів, створює атмосферу дитячого інтересу до математичного матеріалу, формується мотивація учнівської діяльності, викликається бажання, позитивна мотивація до виконання завдання.

В основній частині вчитель має запропонувати учням завдання за певною темою, проте вони мають бути більш складними, ніж у вступній частині. Тут учні, щоб досягти результату, вже мають застосувати свій математичний інтелект. Це можуть бути творчі завдання, нестандартні задачі або задачі підвищеної складності.

Третя частина, заключна. Ця частина містить математичні жарти, логічні задачі, загадки. Вона повинна не тільки підбити підсумок математичної діяльності на уроці, а й здійснити емоційну розрядку, дати учням можливість ще раз ствердитися у своєму «Я».

Математичні конкурси привносять в уроки математики здорове відчуття змагання, бажання реалізувати свої знання, мобілізують математичну активність учнів. До них належать: «Конкурс юних математиків», «Хто швидше», «Конкурс кмітливих», «Острів математичних обчислень», «Дорога до сузір'я геометрії» і т. ін.

Математичні подорожі можуть включати в себе математичні конкурси, що їх тематично поєднують. Це залежить від сюжету подорожі, який пропонує учням учитель.

Наприклад, подорож до «Океану математики»: діти мусять допливти до океану по річці «Математичні обчислення», обігнути острів «Країна величин», увійти у «Геометричну протоку», дістатися до «Мису Задачний» і стати на якір у порту «Арифметичний».

Математичні вікторини проводяться у формі змагання, частіше між групами учнів, для виділення більш спритної (кмітливої) команди або з метою виявлення учня, який найкраще оволодів однією з математичних тем. Такі вікторини спрямовані на розвиток в учнів бажання пізнавати, розширювати свій інтерес до математичних знань, систематизувати та узагальнювати набуті знання, розширювати кругозір. Завдання вікторини можуть подаватися вчителем в усній формі за допомогою дактильної, жестової мови або в письмовій формі. Відповіді на запитання вікторини також можуть бути в усній (за допомогою дактилю і жестів) формі або в письмовій. Відповіді можуть бути як індивідуальні, так і групові.

Математичний марафон має змагальний характер. У математичному марафоні беруть участь усі учні класу, ті учні, які не справилися із завданням на певному етапі змагання, вибувають з ігри. Завдання вчитель може скласти з різних математичних тем з поступовим їх ускладненням: прості, складні, підвищеної складності, нестандартні. Перемагає та група учнів або той учень, які набрали найбільшу кількість балів або змогли дійти до фінішу.

Інтегровані уроки в навчанні математики — це така система, що включає низку уроків з різних предметів, об'єднаних однією темою та метою. Вони мають на меті створення умов для різнобічного розвитку учнів, пробудження в них творчого потенціалу.

Такі уроки об'єднують та розширюють знання учнів з різних предметів навколо однієї теми з метою цілісного пізнання дійсності та її розуміння, у даному випадку з математичної точки зору.

З погляду на процеси сучасного реформування школи, запровадження в школах системи НУШ, учням потрібно не тільки набувати знання, вміння і навички, а й вміти орієнтуватися в життєвому просторі, адаптуватися до нових обставин, співіснувати і спілкуватися з іншими, знаходити шляхи вирішення життєвих проблем. Особливо гостро стоять ці питання перед спеціальною школою для дітей із порушеннями слуху. Адже найголовнішою метою навчально-виховного процесу в такій школі має бути забезпечення максимального розвитку *компетентності* особистості. Розвинути таку компетентність в учнів із порушеннями слуху зможе тільки той учитель, який насамперед звертатиметься до творчого потенціалу учнів, створюватиме для учнів життєві ситуації і навчить їх виходити з таких ситуацій, відмовиться від традиційних форм навчання, вийде за межі навчального процесу і буде використовувати різні можливості і засоби спілкування, виховуватиме в учнів відчуття постійної потреби до комунікації.

Ідеї інтегрованого навчання сьогодні надзвичайно актуальні, оскільки сприяють успішній реалізації нових освітніх завдань. Поєднання знань, що отримали учні з різних предметів, дозволяє формувати в них цілісне уявлення про об'єкт або явище. Тому теми з математики, що обрані для інтегрованого уроку, мають передбачати набір міжпредметних знань учнів, які зможуть забезпечити розв'язання навчальних завдань та сприятимуть розумінню сутності математичних понять і закономірностей. Такі уроки дають можливість учителю разом з учнями опанувати великий за обсягом навчальний матеріал, значно розширити необхідний словниковий запас, досягти формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у висвітленні низки питань, навчити нестандартного мислення та логічної побудови своїх думок.

Вибір форми та типу такого уроку залежить від раніше отриманих учнями знань та вмінь з різних предметів, а також, у нашому випадку, від розвитку мовлення та слов-

никового запасу самих учнів. Що стосується форми, інтегровані уроки в початковій школі можуть проходити як урок-подорож, урок-казка, урок-екскурсія, урок-майстерня і т. ін. Типи їх залежать від конкретних цілей кожного: вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, повторення і узагальнення або контролю знань.

Одноточасний контакт учнів з різними видами творчої діяльності не тільки сприяє системному, цілісному сприйманню предметів та явищ, а й допомагає оволодівати математичним мисленням та набувати математичного розвитку, переходячи до математичної діяльності, що складається із системи математичних знань, умінь і навичок, власного досвіду навчання. Якщо учень набуде власний досвід у навчально-творчій діяльності та буде позитивно ставитися до навчання, можна казати про здобуття ним якісної освіти.

Отже, інтеграція є необхідною складовою реформування початкової школи, бо забезпечує оптимальні умови для розвитку творчої особистості. Підготовка таких уроків потребує від учителя якісних знань та удосконалення викладання, особистої відповідальності за свою діяльність, відмови від шаблонних форм і методів навчання, вміння вільно і творчо будувати інтегровані уроки. Саме такі уроки вносять у шкільне навчання елементи новизни, сприяють учнівському інтересу до предмета, зменшують перевантаження дітей.

Учитель, який не володіє сучасними технологіями навчання, повинен постійно підвищувати професійну майстерність, тільки в такому випадку він зможе методично правильно будувати і проводити сучасні уроки, використовуючи новітні технології. Доведено, що новий зміст освіти, виникнення інноваційних технологій навчання, реформування соціально-економічної системи створили в суспільстві ситуацію, коли неможливо навчитися чогось раз на все життя. У зв'язку із цим освітяни постійно потребують поглиблення й оновлення знань, умінь і навичок.

Розділ 6

КОМАНДНА ВЗАЄМОДІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Відділ освіти дітей із порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Єдиний в Україні науковий осередок, який проводить фундаментальні та прикладні дослідження з питань навчання дітей із порушеннями слуху.

Діяльність відділу спрямована на наукове обґрунтування і методичне забезпечення освіти дітей із порушеннями слуху в контексті концепції Нової української школи.

Напрями діяльності:

- ✓ розробка науково-теоретичних засад навчання дітей із порушеннями слуху в умовах модернізації освіти;
- ✓ обґрунтування особливостей реалізації Державного стандарту початкової освіти, сучасних теоретико-методичних основ дошкільної підготовки дітей із порушеннями слуху;
- ✓ розробка та впровадження технологій корекційно-розвиткового супроводу дітей із порушеннями слуху у спеціальних та інклюзивних умовах навчання;
- ✓ підготовка наукових кадрів, розробка авторських програм та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів;

- ✓ організація конференцій, семінарів, тренінгів з актуальних проблем освіти дітей із порушеннями слуху;
- ✓ здійснення спільних науково-педагогічних досліджень із закладами освіти, які залучають до навчання дітей із порушеннями слуху, реалізують інноваційні освітні проекти;
- ✓ підготовка актуальної науково-методичної літератури з питань освіти дітей із порушеннями слуху.

Курси підвищення кваліфікації відділу освіти дітей із порушеннями слуху

Визнання нової суспільно-освітньої концепції, яка ґрунтується на соціальних (людиноцентрованих) принципах, що зумовлюють розвиток всієї освіти в інноваційному напрямі, потребує нових підходів та моделей до навчання, виховання та розвитку осіб з особливими освітніми потребами.

Для осіб із порушеннями слуху якісно новий етап в освіті пов'язаний із соціокультурним, особистісно орієнтованим, компетентнісним підходами, що змінюють ставлення до них як до представників культурно-лінгвістичної меншини та уможливають самоідентифікацію, самовизначення та вибір освітніх маршрутів. Серед основних принципів цих підходів — доступність до освіти на різних рівнях та індивідуалізація особистості, тобто надання підтримки та супроводу кожній дитині з порушеннями слуху відповідно до її особливих освітніх потреб.

Як ефективно реалізувати означені принципи у спеціальних та інклюзивних умовах навчання?

Яке місце і роль учителя загальноосвітнього закладу і спеціального педагога (сурдопедагога) в сучасній системі освіти та як ефективно відповідати соціальним запитам?

Які технології, методи, методики, форми роботи, вправи та за яких умов забезпечують якісну освіту дітям із порушеннями слуху?

Відповіді на ці та інші питання ви можете отримати під час навчання на курсах підвищення кваліфікації, що проводить Лабораторія сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Цільовою аудиторією курсів є педагоги дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів зі спеціальною та інклюзивною формами навчання; співробітники навчально-реабілітаційних ресурсних центрів, опорних шкіл.

Курси допоможуть:

- ✓ зрозуміти концепцію сучасної освіти та Нової української школи в контексті дотримання прав осіб із порушеннями слуху;
- ✓ дізнатися про організацію освітнього середовища для дітей із порушеннями слуху, підходи до адаптації/модифікації навчально-методичного забезпечення, у тому числі змісту, процесу навчання та результатів учнівської діяльності;
- ✓ побачити практичні шляхи законодавчого забезпечення для самоідентифікації, самовизначення та вибору освітніх маршрутів учнів із порушеннями слуху;
- ✓ дізнатися про алгоритм реалізації програм з навчальних та корекційно-розвиткових курсів для учнів із порушеннями слуху;
- ✓ зрозуміти особливості організації роботи у групі чи класі з дітьми з різним ступенем порушення слуху, у тому числі з кохлеарними імплантами та комплексними порушеннями;
- ✓ дізнатися про свіжі ідеї й світовий практичний досвід навчання, виховання і розвитку осіб із порушеннями слуху (у тому числі про особливості діагностики, сучасні підходи до спільного викладання,

застосування комп'ютерних технологій та особливості слухопротезування тощо).

Спікерами курсів підвищення кваліфікації є автори чинних програм та підручників, які вивчають передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, проходять стажування за кордоном, беруть участь у діючих проектах та експериментах. Матеріали курсів тісно пов'язані й узгоджені з новим українським законодавством та освітніми стандартами.

Додатки

Додаток А

Кубики Блума

Розвиток критичного мислення за допомогою кубика Блума — унікальний метод, що його застосовують для дітей із порушеннями слуху, адже він дозволяє формулювати запитання і пропозиції самого різного характеру. Дітям пропонуються не готові знання, а проблемні питання, які потребують вирішення на основі вже здобутих досвіду і знань.

Запитання, що містяться на боках кубика, універсальні, отже, кубик можна використовувати на будь-якому уроці (Рис. А.1).

1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Ігри»

- ✓ Які види ігор ти знаєш?
- ✓ Що таке настільна гра? Поясни.
- ✓ Запропонуй зіграти у твою улюблену гру.
- ✓ Розкажи, в які ігри грає твоя сім'я.
- ✓ Придумай нову рухливу гру!
- ✓ Чому комп'ютерні ігри не завжди корисні?

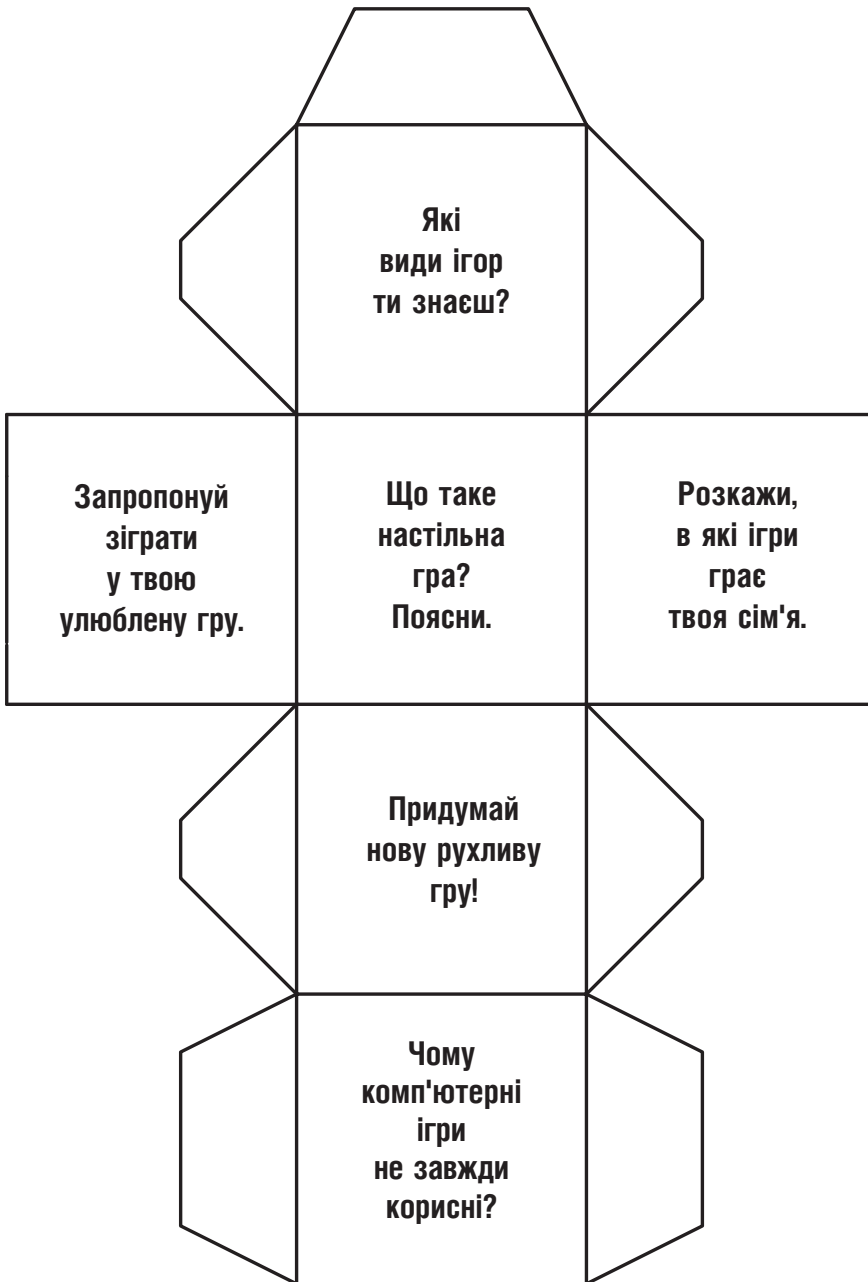
1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Пригоди крапельки»

- ✓ Чому іде дощ?
- ✓ Які види водоймищ ти знаєш?
- ✓ Назви три стани води.
- ✓ Що станеться, якщо не буде води?
- ✓ Як можна берегти воду?
- ✓ Придумай комплімент краплині.

Продовження додатка А

Рис. А.1. Схема кубика Блума
Приклади тематичних запитань наведено на розгортці кубика

Продовження додатка А

1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Зимові свята»

- ✓ Які зимові свята ти знаєш?
- ✓ Як відзначає зимові свята твоя родина?
- ✓ Чому люди дарують одне одному подарунки?
- ✓ Запропонуй, що можна подарувати на свята рідним.
- ✓ Як ти розумієш слово «свято»?
- ✓ Придумай побажання своїй родині.

1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Спорт»

- ✓ Які ти знаєш види спорту?
- ✓ Запропонуй однокласникам твою улюблену гру.
- ✓ В які ігри, на твою думку, можна грати з друзями?
- ✓ Для чого людині спорт?
- ✓ Чому в рухливі ігри слід грати на вулиці?
- ✓ Придумай новий вид спорту!

1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Весна»

- ✓ Назви весняні місяці.
- ✓ Чому не слід зривати першоцвіти?
- ✓ Що ти подаруєш матері на свято?
- ✓ Поясни походження назв весняних місяців.
- ✓ Як можна зберегти довкілля?
- ✓ Розкажи, як птахи повертаються додому.

Продовження додатка А

1 клас

Кубик Блума

до тематичного тижня «Моя родина»

- ✓ Назви членів своєї сім'ї.
- ✓ Чим відрізняється сім'я від родини?
- ✓ Чому у кожного члена сім'ї свої обов'язки?
- ✓ Придумай, як можна провести вихідний із рідними.
- ✓ Як можна допомагати мамі вдома?
- ✓ Які традиції у твоєї родини?

2 клас

Кубик Блума

до тематичного місяця «Спільнота»

- ✓ Чому спільнота не може існувати без правил?
- ✓ Як, на твою думку, можна стати героєм?
- ✓ Що може об'єднувати спільноту?
- ✓ Чому краще разом, ніж одному?
- ✓ Назви, що об'єднує українців.
- ✓ Як можна налагодити гарні стосунки?

2 клас

Кубик Блума

до тематичного місяця «Вартість і цінність»

- ✓ Чому у природі все має цінність?
- ✓ Що для тебе є найдорожчим?
- ✓ Що корисне ти можеш зробити?
- ✓ Що, на твою думку, найдорожче у світі?
- ✓ Як зберегти природні цінності?
- ✓ Чому не все можна придбати за гроші?

Закінчення додатка А

2 клас

Кубик Блума

до тематичного місяця «Хочу — можу — треба»

- ✓ Яка в тебе заповітна мрія?
- ✓ Чому іноді наші бажання можуть завдати шкоди?
- ✓ Запропонуй спільне бажання для класу.
- ✓ Що, на твою думку, треба робити для здійснення мрій?
- ✓ Поясни, як мрія може змінити життя людини.
- ✓ Чим відрізняється мрія від бажання?

2 клас

Кубик Блума

до тематичного місяця «Ідеї — винаходи — відкриття»

- ✓ Для чого людина робить винаходи?
- ✓ Чому деякі винаходи можуть бути небезпечні?
- ✓ Які ідеї підказала людям природа?
- ✓ Які ти знаєш винаходи? Назви.
- ✓ Запропонуй якийсь винахід для свого класу.
- ✓ Придумай, що робитиме твій робот.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

У додатку представлено практичні напрацювання фахівців експериментальних закладів «Черкаський навчально-реабілітаційний центр КРАЇНА ДОБРА» (директор І. Зганяйко) і КЗНЗ «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1» (директор О. Савчук), на базі яких розробляються та впроваджуються інноваційні навчальні та корекційні технології, практичні методики спеціалістів інституту, що зумовлює високу якість навчання та комплексної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами.

«Ранкова зустріч»

1 клас. Тема тижня «Я і моя Батьківщина»

Тема: «Моя Україна».

Мета — формування ключових компетентностей: уміння вчитися (самоорганізація до навчальної діяльності у взаємодії); поводитися в соціумі (проектування стратегії своєї поведінки з урахуванням інтересів та потреб інших); здоров'язбережувальних навичок (у процесі проведення рухливих ігор); предметних компетентностей: поглиблення знань про Україну, виховання громадянських якостей — патріотизму, людяності, працьовитості, національної свідомості школярів; розвиток критичного мислення, вміння отримувати інформацію, аналізувати, порівнювати, робити висновки.

Хід роботи:

І. Вітання

Лунає звук барабана (сигналізує про початок «ранкового кола»).

Коли ми вітаємося, зичимо одне одному здоров'я, гарного настрою. Тож, діти, побажаємо кожному успішного

Продовження додатка Б

дня, щастя, радості. Діти вітаються по колу, передаючи з рук у руки м'ячик.

Гра «Вітання»

Учитель звертається до дітей із привітанням, і учні, які вважають себе саме такими, відповідають «Добрий день!»:

Добрий день, веселі!
Добрий день, здорові!
Добрий день, українці!
Добрий день, патріоти!
Добрий день, веселі,
здорові українці, патріоти!

II. Групове заняття

Вправа «Асоціативний куц»

Батьківщина — це...

Батьківщина — це земля, на якій ти народився, де народилися твої батьки.

Батьківщина — це твоє рідне місто чи село, вулиця, де стоїть твій будинок.

Батьківщина — це рідна мова, якої навчили тебе мама й тато. Батьківщина у нас єдина, як мати.

Батьківщина — це казки, що їх розповідала тобі бабуся, а їй розповідала її бабуся. Це зелена травичка і блакитна річка. Це садок біля хати. Це безмежні хлібні лани. Твоя Батьківщина — це Україна.

Усі відповіді записуються на дошці. Учитель разом з учнями узагальнює: *Ви здогадалися про що йдеться?*

Гра-подорож «Куточки моєї України»

На дошці контуром зображена територія України. Після кожної подорожі прикріплюємо зображення частини України, де побували.

Продовження додатка Б

— Розпочинаємо нашу подорож найчарівнішими куточками України. Діти, яким транспортом можна подорожувати Україною?

Учитель показує іграшковий транспорт (поїзд, пароплав, автобус, літак, автомобіль...).

— Хто назве, в якій частині України ми живемо, звідки розпочнеться наша подорож?

— Молодці, ми з вами живемо в центральній (східній, західній...) частині України!

— Розпочнемо ми нашу подорож найбільшою річкою України. Хто знає, як вона називається?

— Молодці, ця річка має назву Дніпро!

— Сідаємо на пароплав і починаємо мандрівку на південь України.

(Звуки пароплава. Діти імітують рухи пароплава.)

— Ми з вами прибули на південь України.

— Вирушаємо в наступну мандрівку — на захід України.

— Як ви гадаєте, яким транспортом ми туди можемо дістатись?

— Молодці, діти, правильно! Швидкісним поїздом.

(Звуки поїзда, що їде. Діти імітують рухи потяга.)

— Вирушаємо в наступну мандрівку — на північ України.

— Як ви гадаєте, яким транспортом ми туди можемо дістатись?

— Молодці, діти! Автобусом.

(Звук автобуса. Учні імітують рухи автобуса.)

— А зараз, діти, у нас залишилась ще одна частина України, до якої ми мандруватимемо. Я пропоную продовжити нашу подорож автомобілем. Як ви вважаєте, ми можемо відвідати центральну Україну на цьому транспорті? Сідаємо всі в наші автомобілі.

(Звук автомобіля. Учні імітують рухи автомобіля.)

— Діти, вам сподобалось подорожувати?

— А зараз ми пригадаємо, що ще ми знаємо про Україну. Відповідати будемо, піднімаючи руки.

Вікторина «Моя Україна»

- Яке місто є столицею нашої держави? (*Київ*)
- Назвіть державні символи України? (*герб, гімн, прапор*)
- Який кущ вважають народним символом України? (*калина*)
- Урочиста пісня держави — це... (*гімн*)
- Якого кольору державний прапор України? (*жовто-блакитного*)
- Яка мова в Україні є державною? (*українська*)
- Яка найбільша річка в Україні? (*Дніпро*)
- Державний герб України — це... (*Тризуб*)
- Найвищі гори в Україні — це... (*Карпати*)

III. Обмін інформацією.

— Діти, ми з вами сьогодні подорожували, а зараз ми ще дізнаємось про кожну частину нашої України. (*Діти в парах читають інформацію, хто не вміє читати, показує картинки.*)

Демонстрація картинок.

— Чорне та Азовське моря омивають південну частину України. У Чорне море впадає понад п'ятнадцять річок, де мешкає близько 2,5 тис. видів тварин. Азовське море є самим мілким морем у світі.

— Де знаходяться ці моря? На півдні. (*Діти відповідають та доповнюють.*)

Демонстрація картинок.

— Найвища гора — Говерла. Весною, неподалік від Рахова, можна побачити квітучу долину нарцисів. На схилах та на вершинах гір розташовані пасовища (луки). Гори Карпати — справжня перлина, створена природою на заході України. Це край казкової краси гірських пейзажів, щедро вмитий кришталевою водою цілющих джерел.

— Зараз ми де? На заході.

Демонстрація картинок.

— На півночі України на піщаних ґрунтах ростуть соснові ліси (бори). Великі площі займають луки, які вра-

Продовження додатка Б
жають розмаїттям квітучих трав. У цій частині України розташовано 610 заповідників. Також є багато річок, озер, боліт.

— Яка це частина України? Захід.

Демонстрація картинок.

— У надрах землі приховується дуже багато корисних копалин. Вони залягають у землі на різній глибині, а можуть знаходитися і на поверхні. Для їх добування риють відкриті кар'єри, будують шахти.

— Зараз ми в якій частині? На сході.

Демонстрація картинок.

— У центрі України столиця нашої Батьківщини — місто Київ. Київ — це серце України, дуже велике і гарне місто. Центральна Україна багата на родючі землі, на яких вирощують різні культури — жито, пшеницю, ячмінь, буряк, кукурудзу та інші.

— Молодці!

III. Щоденні новини

— Сьогодні... (число, місяць)

— День тижня...

— Пора року...

— Тема тижня...

Метод «Лепбук»

Лепбук — інтерактивна тека для дітей; особлива організація навчального матеріалу з певної теми. Темою лепбука може бути явище, предмет чи істота тощо. Лепбуки не мають обмежень за величиною, важлива умова — це вільний доступ до нього.

Цей метод дозволяє здійснювати навчання в ігровій формі і має такі переваги:

- ✓ учень має можливість за своїм бажанням організувати інформацію з теми, що вивчається, і краще зрозуміти і запам'ятати матеріал. Це особливо допомагає у навчанні дітям-візуалам;

Продовження додатка Б

- ✓ за необхідності можна повторити вивчене у будь-який зручний час — просто відкрити лепбук і переглянути зроблену своїми руками книжку;
- ✓ відпрацьовуються навички самостійного збору, відокремлення та систематизації інформації, що особливо важливе для людей сучасного інформаційного суспільства;
- ✓ якщо лепбук виконується сумісно у групі, такий метод навчання сприяє розвитку комунікаційних навичок, командної взаємодії тощо.

«Виховна година»

1 клас. Тема тижня «Осінь»

Тема: Осіння подорож.

Мета: продовжити знайомство дітей із фруктовими деревами; поглибити знання про користь вживання фруктів і сухофруктів; формувати навички особистої гігієни, правила поведінки за столом; розвивати вміння працювати за планом; формувати вміння виготовляти лепбук; виховувати дбайливе ставлення до особистого здоров'я.

Обладнання: таблички, картинки, муляжі фруктів, корзина, сухофрукти (яблука, груші, курага, чорнослив, родзинки), дошка, серветки, клей.

Словник: яблука, груші, сливи, виноград, абрикос, чорнослив, курага, родзинки, сад, фрукти, город, лепбук, заморозити, законсервувати, засушити...

Хід заняття:

1. Організаційний момент.

Діти сидять півколом.

— Добрий день!

— Усі діти перед заняттям вимили руки?

Знайомство з планом.

План

1. Подорож у сад.
2. Виготовлення лепбука.
3. Перегляд відео.
4. Підсумок.

2. Актуалізація опорних знань.

- Яка зараз пора року?
- Що люди роблять на городі?
- Що люди роблять у саду?
- Що росте в саду?

3. Основна частина.

1. Подорож у сад

- Діти, давайте подивимось на план. Сьогодні ми з вами підемо у сад.
- Як ви гадаєте, що ми там будемо робити?

Робота з окулярами віртуальної реальності.

(Діти надягають окуляри і вирушають у віртуальний сад.)

Робота з малюнками.

- Давайте дізнаємось, що росте в нашому саду.
- На дошці перевернуті малюнки дерев із фруктами. Діти називають фрукти, вчитель перевертає картинки і дістає з коробки муляжі фруктів, діти обстежують їх і складають у кошик.*
- Діти, що ми зібрали в саду?

2. Виготовлення лепбука

- Давайте подивимось на план, наступний етап — це виготовлення лепбука. Переміщуємось в іншу зону, де нам буде цікаво і комфортно.

На столі тека для виготовлення лепбука. (Лепбук клеїться поетапно.)

- Як ви гадаєте, яку назву буде мати лепбук? *(Фрукти)*

— Ознайомимось із першим завданням.

Загадки

Відгадування загадок про фрукти.

Складання гармошки із загадками.

Пазли «Фрукти»

Складання пазлів на тему «Фрукти».

Приклеюємо кишеньку і вставляємо пазли.

«Велике-маленьке»

Клеїмо кишеньку із завданнями.

Анаграма «Фрукти»

Клеїмо кишеньку «Анаграма».

Складання речення, розповідь за малюнками

Виготовляємо кишеньку «Моя розповідь».

У саду ми з вами зібрали фрукти.

— Як ви гадаєте, для чого потрібні фрукти?

Збереження фруктів на зиму

— Давайте подумаємо, як можна зберегти фрукти на зиму.

— Заморозити. (*Приклеюємо картинку, табличку.*)

— Законсервувати. (*Приклеюємо картинку, табличку.*)

— А як ще можна зберегти фрукти на зиму?

— Я знаю ще один спосіб, як зберегти фрукти на зиму.

Зараз у нас дуже цікавий момент, ми будемо їсти дещо смачне, тому послухайте уважно.

— Якщо вам щось не сподобається, можна взяти серветку і викинути у смітник. (*Забезпечення можливості дітям здійснювати вибір, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому наслідки.*)

— Допоможіть мені, будь ласка, роздати серветки.

Подається тарілочка з курагою, сушеними яблуками та грушами, чорносливом, родзинками.

Діти з'ясовують, з яких свіжих фруктів утворюються сухі, та поетапно працюють.

3. Перегляд відео

Переглядаємо наступний етап заняття за планом.

— Діти, для перетворення фруктів на сухофрукти нам потрібна така річ, яка називається «сушка».

— Подивімось відео.

Перегляд відео «Корисні й шкідливі продукти».

Приклеюємо кишеньку, вставляємо малюнки корисних і шкідливих продуктів, наприклад: цукерки перекреслюємо червоним маркером.

— Сухофрукти корисні?

— Що корисніше: сухофрукти чи цукерки?

4. Підсумок

Переглядаємо наступний етап заняття за планом.

— Діти, вам сьогодні було цікаво?

— Про що цікаве ви дізнались?

— Які сухофрукти вам сподобались?

— Що ми робили? (*Працювали за планом...*)

— Аби краще запам'яталось, як важливо вживати багато вітамінів, я підготувала вам завдання.

— Завдання виконуємо в парах. Потрібно з'єднати фрукт з відповідним сухофруктом.

Приклеюємо кишеньку в лепбуці, вставляємо завдання.

— Вам сподобалось сьогодні на занятті?

— До побачення!

Попередньо необхідно проконсультуватися з батьками і з'ясувати, чи немає в дитини алергічної реакції на сухофрукти.

«Цеглинки конструктора»

1-2 класи. На уроках математики та української мови

Гра «Придумайте речення»

Мета: розширювати знання про слово, речення; розвивати мовлення, уяву; вчити взаємодіяти.

Обладнання: конструктор, м'яч.

Словник: синя, оранжева, зелена, жовта, червона, блискітна цеглинки; слово, речення.

Хід гри:

Слово — окрема сходинка (цеглинка).

Учитель називає будь-яке слово і кидає м'ячик дитині. Дитина придумує речення з даним словом, будує сходинки. Якщо дитина не може швидко придумати речення, вона повертає м'яч учителю і він може повторно кинути м'яч із цим самим словом іншому учню. Якщо дитина впоралась із завданням, вона сама пропонує наступне слово і кидає м'ячика комусь із однокласників.

Гра «Мозаїка»

Мета: розвивати дрібну моторику, вчити орієнтуватися на площині, добирати кольори за наслідуванням педагога чи словесною інструкцією.

Обладнання: конструктор, малюнки.

Словник: склади, узор, малюнок, назви основних кольорів, там, один, два, три тощо.

Хід гри:

Цю гру можна проводити в різних варіантах: запропонувати дітям за наслідуванням педагога скласти певний малюнок, геометричну фігуру або дати дітям можливість складати за власним бажанням, розвиваючи при цьому творчість, уяву. Можна показати дітям картинку з малюнком і запропонувати скласти аналогічний.

Для дітей, які добре орієнтуються у назвах основних кольорів, можна запропонувати скласти візерунок за інструкцією усно або за допомогою глобальних табличок. Наприклад: «Поклади справа синю цеглинку, потім зелену, з'єднай їх червоною» і т. д.

Гра «Засели будиночок»

Мета: розвивати дрібну моторику, закріплювати знання про іменник, рід: чоловічий, жіночий, середній; удосконалювати навички читання.

Обладнання: конструктор, картки зі словами.

Словник: чоловічий, жіночий, середній рід; червона, синя, жовта цеглинка; знайди, він, вона, воно, дитина,

Продовження додатка Б

картина, село, дім, дівчинка, тюльпан, журнал, квітка, небо, сонце.

Для роботи в групах.

Хід гри:

Учні об'єднуються у 3 команди.

Перша буде синій будиночок — символізує чоловічий рід.

Друга буде червоний будиночок — жіночий рід.

Третя група буде жовтий будиночок — середній рід.

Кожна команда отримує картки з надрукованими словами. Учні по черзі заселяють будиночки. Перемагає та команда, яка швидше і без помилок розділить слова.

Гра «Хто більше?»

Мета: вчити дітей називати та диференціювати кольори, розвивати мовлення, формувати відповідні уявлення.

Обладнання: конструктор.

Словник: червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна і т. д. цеглинка.

Хід гри:

Діти у групах вибирають один колір цеглинок.

— Знайдіть «Червоні слова» (*позначають предмети червоного кольору*).

Наприклад: «Червоні слова» — борщ, калина, мак, кров, шипшина, помідор...

Аналогічно працюємо з іншими кольорами.

— Якого кольору цеглинка: «теплого» (*червона, жовта*) чи «холодного» (*синя, блакитна*)?

— Знайдіть «Холодні слова» (*мороз, зима, сніг, рукавиці, дощ, музика, холодильник, лід, морозиво, лижі, синій*).

— Знайдіть «Теплі слова» (*праска, туман, літо, дощ, сонце, вогонь, рука, шуба, шапка, річка, жовтий*).

Гра «Склади іграшку»

Мета: розвивати дрібну моторику, увагу, пам'ять, мислення, викликати інтерес до дій із конструктором.

Обладнання: конструктор.

Словник: склади, розклади, назви іграшок, правильно, помилка.

Хід гри:

Педагог дає дітям будь-яку іграшку, відповідно до вивченої теми, і пропонує уважно розглянути її, назвати, з яких частин складається тіло. А потім пропонує зібрати свою чарівну іграшку. Наприклад, тема «Підготовка комах до зими».

— Яких комах ви знаєте?

— Як готуються комахи до зими?

— Яка комаха прилетіла до нас зранку? (*Педагог демонструє іграшкового метелика.*)

— Що ми робили з метеликом? Зігрівали, говорили побажання...

— Розкажіть про розвиток комахи.

— Яка будова тіла комахи?

— Складіть свою фантастичну комаху із цеглинок.

— Придумай ім'я своєму метелику.

Гра «День і ніч»

Мета: розвивати дрібну моторику; удосконалювати навички усної лічби; тренувати пам'ять, увагу, уяву.

Обладнання: конструктор.

Словник: червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна цеглинки; день, ніч.

Хід гри:

Учитель виставляє на столі цеглинки.

— Порахуйте, скільки цеглинок.

— Назвіть по порядку кольори цеглинок.

— Запам'ятайте кольори цеглинок.

Ніч — діти заплющують очі, а вчитель прибирає одну, дві, три цеглинки або міняє їх місцями.

День — діти розплющують очі.

Запитання:

— Яка цеглинка зникла?

— Що змінилось?

Гра «Де цеглинка?»

Мета: розвивати дрібну моторику; удосконалювати вміння орієнтуватися на площині; розвивати мовлення; формувати відповідні уявлення.

Обладнання: конструктор.

Словник: на, під, справа, зліва; червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна цеглинка.

Хід гри:

Учитель пропонує розташувати по дві цеглинки у три рядки.

— Яка цеглинка посередині?

— Яка цеглинка зверху?

— Яка знизу?

— Назвіть сусідів червоної цеглинка.

Діти вчаться використовувати слова: на, за, під, над, справа, зліва, між, за, перед, попереду, позаду, вгорі, внизу.

Завдання:

— Обміняйся із сусідом справа жовтою цеглинкою.

— Обміняйся з сусідом зліва синьою і зеленою цеглинкою.

Гра «Математичний потяг»

Мета: розвивати дрібну моторику; удосконалювати обчислювальні навички.

Обладнання: конструктор, картки із прикладами.

Словник: потяг, вагон, спереду, ззаду; червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна і т. д. цеглинка.

Хід гри:

Дітям пропонується обчислити математичні вирази на кольорових аркушах паперу (колір паперу ідентичний кольору цеглинок). Обчисливши вирази, учні розташовують вагони, тобто цеглинки, за результатами обчислення від найменшого до найбільшого або від найбільшого числа до найменшого.

Продовження додатка Б

- Який вагон поїде першим?
- Якого кольору вагон буде наступний?
- Під яким номером червоний вагон?

Гра «Будь уважний»

Мета: розвивати дрібну моторику, мовлення, пам'ять, мислення, увагу.

Обладнання: конструктор, таблички для глобального читання.

Словник: червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна і т. д. цеглинки.

Хід гри:

Учитель ставить запитання, а учні повинні дати відповідь за допомогою цеглинок.

- Скільки лапок у вовка? (4)
- Скільки сторін у трикутника? (3)
- Скільки вух у зайця? (2)
- Скільки пальців на руці? (5)
- Скільки крил у лисиці? (0)
- Скільки в мишки хвостів? (1)
- Скільки десятків у числі 61? (6)

Гра «Добре – погано»

Мета: вчити розпізнавати добрі та погані вчинки; розвивати мовлення, дрібну моторику, описувати вчинки та давати їм оцінку; навчати налагоджувати дружні стосунки, виховувати бажання допомагати іншим.

Обладнання: конструктор, тексти, малюнки.

Словник: добрі, погані вчинки; червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна цеглинки.

Хід гри:

Учитель показує сюжетні картинки до змісту прочитаного твору, на яких зображені вчинки дітей, а діти аналізують прочитане, показують червону цеглинку, якщо зображені погані вчинки, або зелену цеглинку, коли вчинки

Продовження додатка Б

добрі. Пояснюють свій вибір. Можна прочитати речення з підручника, що підтверджують даний вибір.

Гра «Додай – відними»

Мета: розвивати дрібну моторику; удосконалювати обчислювальні навички; викликати інтерес до гри.

Обладнання: конструктор.

Словник: руки, ноги, тупаю, хлопаю; червона, синя, жовта, зелена, оранжева, блакитна цеглинки.

Хід гри:

Додавання і віднімання цеглинок.

Учитель плескає в долоні, діти додають цеглинки. Учитель тупає ногами — діти віднімають цеглинки.

Учитель три рази плескає в долоні, два рази тупає ногами, один раз плескає в долоні, два рази тупає ногами і т. д.

Гра «Вежа»

Мета: розвивати у дітей зорове сприйняття форми, пам'ять, увагу, дрібну моторику; закріпити назви основних кольорів; удосконалювати вміння розрізняти величину предметів.

Обладнання: конструктор.

Словник: вежа, назви кольорів.

Хід гри:

Педагог дає кожній дитині вежу, у всіх дітей вони відрізняються розташуванням кольорів. Собі також бере вежу із цеглинок. Знімає верхню частину вежі, називає її колір: «Червона». Кладе цеглинку в кошик і пропонує дитині, яка стоїть поруч, зробити таке саме.

Групова робота.

— Складіть першу вежу, яка вища за другу, і третю, що нижча за другу.

— Складіть однакові вежі.

Гра «Асоціації»

Мета: вчити дітей називати кольори та орієнтуватись у їх виборі; розвивати мовлення, увагу, уяву.

Обладнання: конструктор.

Словник: синій, оранжевий, зелений, жовтий, червоний, блакитний; море, катер, круг, капелюх, риба, небо.

Хід гри:

Діти називають асоціації щодо кольору цеглинок, складають розповідь на задану тему.

Наприклад, тема «Море»: синє море, оранжевий катер, зелений круг, жовтий капелюх, червона риба, блакитне небо.

Гра «Кольорові картинки»

Мета: продовжувати навчати дітей назв основних кольорів, співвідносити предмети за кольором.

Обладнання: конструктор, картинки, на яких зображені зелена яблуня із червоними яблуками, зелена поляна із жовтими кульбабками, червоні рибки у синій воді, жовте жито і сині волошки, синє море і жовтий берег.

Словник: назви кольорів, предметів; якого кольору?, порівняй, однакові, різні.

Хід гри:

Педагог пропонує дітям погратись. Роздає по дві цеглинки і просить уважно розглянути їх та з'ясувати, які кольори цеглинок є в дітей. Коли діти назвали кольори цеглинок, педагог показує різнокольорові картки і пропонує підняти цеглинки такого кольору, що є на картинці.

Дитина, яка знайшла в себе відповідний карточці колір, піднімає руку і забирає картку собі. Наприклад, педагог показав картинку із зеленою яблунею та червоними яблуками. Дитина, у якої червона і зелена цеглинки, повинна підняти руку. Якщо у дитини виникають труднощі у доборі карток, педагог допомагає, ставлячи запитання: «Якого кольору картка?», «Якого кольору твоя цеглинка?». Просить дитину: «Порівняй», запитує: «Вони однакові чи різні?».

Гра «Мій настрій»

Мета: продовжувати навчати дітей назв основних кольорів.

Обладнання: конструктор.

Словник: назви кольорів; настрій, веселий, сумний.

Хід гри:

Діти, а чи знаєте ви, що від настрою залежить якість роботи? Учені з'ясували, що за кольором можна схарактеризувати емоційний стан людини.

Подумайте кілька секунд і уявіть, з яким кольором асоціюється ваш сьогоднішній настрій. Тепер оберіть цеглинку, з якою асоціюється ваш настрій, і побудуйте «Вежу настрою».

Орієнтовний «зв'язок» між кольором та емоційним станом дитини: **Синій** — обирають діти, які перебувають у стані духовного пошуку. Синій викликає бажання розмірковувати над життєвими ситуаціями. Потрібно знайти час для бесіди з дитиною, щоб дізнатися, що її турбує.

Блакитний — обирають спокійні та врівноважені діти. Вони віддають перевагу цьому кольору часто тоді, коли відпочивають і не мають серйозних зобов'язань.

Зелений означає упевненість. Цей колір асоціюють зі стабільністю і сконцентрованістю на досягненні мети. Діти, які обирають зелені кольори, прагнуть до незалежності й самостійності.

Червоний — цей колір любляють активні та відкриті діти. У них енергія, ніби «кипить» усередині. Взагалі, червоний — це колір життя і здоров'я. До речі, психологи пропонують надягати на хвору дитину червоний одяг, бо вважається, що він допомагає одужати. Колір впливає на ті частини головного мозку, що можуть дати команду організму: «Одужуй!»

Жовтий — активність, бажання спілкуватися. Обирають діти-мрійники, творчі особи. Ці діти «теплі», наче сонечко.

Оранжевий. Часто цей колір стає улюбленим для дітей, схильних до гіперактивності, але змушених з певних

причин стримувати себе. Коли такі діти не мають можливості виплеснути енергію, вони можуть обирати оранжевий колір.

Метод «Стіна слів»

Використовується для візуальної підтримки грамотності, допомагає дітям із порушеннями слуху вивчити важливі слова, які вони регулярно використовують, а також слова із програм освітніх галузей.

Стіна слів має такий вигляд:

- Букви розташовані на стіні на рівні очей дітей.
- Букви чітко зображені. Дітям легко їх розгледіти.
- Шрифт достатньо великий, щоб можна було прочитати з віддаленого кутка класу.
- У власних назвах перша буква виділяється яскравим кольором.
- Слова для дітей із порушеннями слуху слід ілюструвати.
- Нові слова мають додаватися регулярно (5–7 слів щотижня).

Для дітей із порушеннями слуху дуже важливо збільшувати словниковий запас. Корисні індивідуальні словники для 1 класу відповідно до тематичних тижнів. Для багаторазового використання слід використовувати ламіновані таблички.

Урок математики

1 клас

Тема: «Математична мандрівка до лісової школи».

Мета — *формувати ключові компетентності:* уміння вчитися (виконувати розумові операції й практичні дії); загальнокультурну компетентність (культуру міжособистісних відносин); інформаційно-комунікативну компетентність (уміння здобувати знання на основі наявних, уміння формувати власну точку зору і пояснювати власну позицію);

Продовження додатка Б

здоров'язбережувальну компетентність (уміння долати труднощі); *предметні компетентності*: закріплювати вміння в учнів обчислювати математичні вирази і розв'язувати задачі на додавання і віднімання чисел у межах 10; удосконалювати навички усної лічби, вчити розрізняти геометричні фігури; повторити назви кольорів; збагачувати словниковий запас; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, зв'язне мовлення; працювати над ритміко-інтонаційною структурою мовлення; виховувати почуття взаємодопомоги, інтерес до уроків математики.

Обладнання: мультимедійна презентація, картки для глобального сприймання, карта подорожі, кошик, чарівна торбинка, малюнки звірів, потяг.

Словник: лист, потяг, місток, торбинка.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Форма проведення: урок-мандрівка.

Хід уроку:

Організаційний момент

— Діти, сьогодні на урок до нас завітали гості. Привітаймося...

Емоційне налаштування:

— На уроці ми повинні дотримуватися таких правил: міркуємо швидко, відповідаємо правильно, лічимо точно.

Мотивація навчальної діяльності

Повідомлення теми уроку.

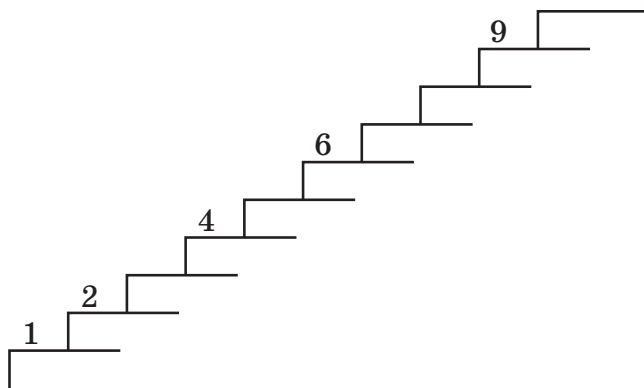
— Сьогодні у нас не звичайний урок, а урок-мандрівка. А куди ми вирушимо, дізнаємося з чарівного листа, якого я отримала по дорозі до школи. Давайте подивимося, що там написано. (*Учитель відкриває конверт.*) Нас запросили до себе учні лісової школи, вони хочуть перевірити ваші знання. Тому тема нашого уроку: «Математична мандрівка до лісової школи».

— Мандрувати ми будемо на прекрасному потязі (*малюнок поїзда*). Отже, займайте місця. (*Діти прикріплюють свої фотографії на малюнку поїзда*).

Математична розминка

— Можемо вирушати! Щоправда, в якому напрямку нам рухатись, ми поки що не знаємо. Треба в когось запитати. Ой, хто це? (*Малюнок сови.*)

— Мудра сова — вчитель лісової школи, вона точно знає дорогу. Але перед тим як показати нам шлях, сова хоче перевірити, чи вмiєте ви лічити, чи знаєте назви цифр.

— Молодці! Тепер мудра сова погоджується показати шлях до школи, вона навіть нас проведе туди.

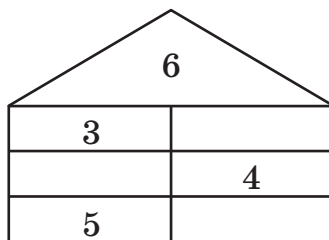
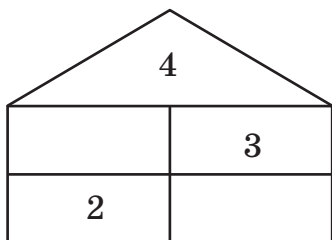
Дидактична гра «Засели будиночки»

— І ось ми подорожуємо далі, нам потрібно переїхати через місток.

— Хто це там такий засмучений біля містка? (*Їжачок*).

— А чи знаєте ви, чому їжачок сумує?

— Напевно, він не може виконати завдання. Давайте допоможемо йому!

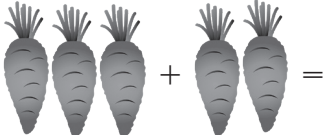
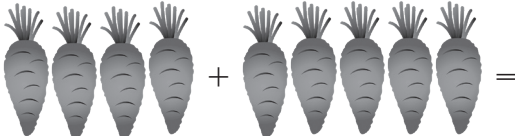

Їжачок зрадів, він тепер може разом з нами іти до лісової школи.

Дидактична вправа «Збери морквинки»

— Ось ми вийшли на галявину. Ой-ой-ой! Хто це там під ялинкою сидить? (Зайчик.)

— Зайчик загубив морквини. А для того щоб їх зібрати, треба обчислити вирази. Допоможіть зайчику.

$3 + 2 =$	
$4 + 5 =$	
$1 + 6 =$	
$2 + 4 =$	
$7 + 1 =$	

(Діти по черзі виконують завдання.)

— Молодці! Ви допомогли зайчику. Він тепер щасливий.

Динамічна пауза

— А нам треба мандрувати далі. Ми потрапляємо на пагорб відпочинку. Потанцюймо разом зі звірятками!

Завдання від білочки.

Задача за малюнком

— Ви трішки відпочили. Тепер можемо продовжувати нашу подорож.

— Хто це там стрибає з гілочки на гілку? (Білочка.) Білочка підготувала вам цікаву задачу.

		5
		3
		1

— Скільки горішків у першої білочки?

— Скільки горішків у другої білочки?

— Скільки горішків у третьої білочки?

— Чи можемо ми дізнатися, скільки всього горішків?

Давайте полічимо.

— Запишемо вирази.

Задача

— Ведмідь також поспішає до лісової школи, а в лапах у нього чудова торбинка. Подивіться, що в ній. Відповідь: 9 горішків.

$$5 + 3 + 1 = 9 \text{ горішків.}$$

— Молодці!

Дидактична гра «Чарівна торбинка»

— Тепер нам треба їхати лісом. Хто це там такий великий? (Ведмідь.)

Учні по черзі дістають із торбинки геометричні фігури і називають їх — червоний трикутник, жовтий квадрат...

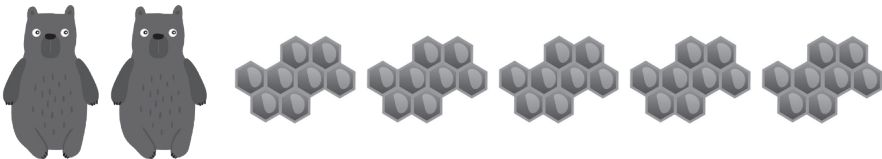
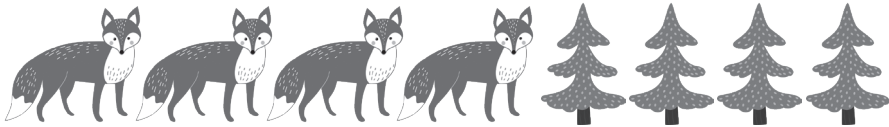
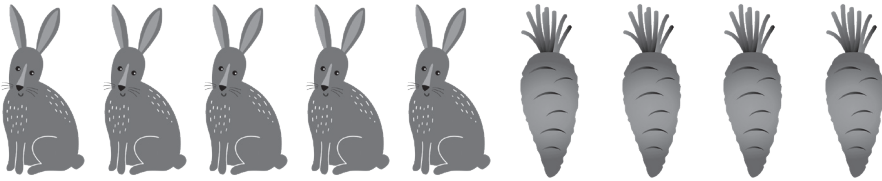
— Ведмедику приємно, тому що ви знаєте назви геометричних фігур і назви кольорів. Молодці!

Вправа «Порівняння предметів»

— Наша мандрівка триває. Ой, хто це біжить назустріч? (Лисичка.)

— Яка вона? (Хитра.)

— Вона підготувала для вас завдання. Треба порівняти предмети.

Продовження додатка Б

- Молодці, діти! Незабаром кінцева зупинка.
- Яку вона має назву?
- Хто тут навчається?
- Так, тут вчать лісові звірятка. На них, як і на вас, чекає тривале навчання, час спілкування і мрій.

Підсумок уроку

— Молодці, діти! Ви на уроці були активні, старанні, уважні. Я вам усім ставлю оцінку МОЛОДЕЦЬ! Лісові звірята вас теж вітають. Дарують вам цукерки. Попереду у вас, діти, ще багато подорожей, пригод, незвіданих стежин та нових знань. На цьому наш урок закінчено. До побачення!

Плани-конспекти

з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

(за програмою Р. Шияна, підручник «Я досліджую світ»

О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко)

2 клас. Тема місяця «Зміни»

Тема: «Всеволод Нестайко та його казкова повість «Пригоди у Павутинії».

Пригода 1. Зміни в школі

Мета — *формувати ключові компетентності:* вміння вчитися (розмірковувати, запам'ятовувати та відтворювати навчальний матеріал, виділяти під час читання і слухання важливі за змістом слова); *загальнокультурні компетентності:* розвивати норми культури мовлення; *здоров'язберезувальну компетентність:* прищеплювати основи культури здоров'я під час читання; *інформаційно-комунікативні компетентності:* формувати вміння працювати з текстовою інформацією.

Очікувані результати: читати правильно вголос уривок «Зміни в школі» з повісті В. Нестайка, словесно моделювати власну поведінку на прикладі вчинків персонажів лісової школи; пояснювати вчинки персонажів на основі змісту тексту та власного досвіду; пояснювати зв'язок тексту із власним досвідом, навколишнім світом та раніше

Продовження додатка Б

прочитаними текстами; пояснювати, чому люди перебувають разом, взаємодіють; обговорювати проблеми класу, які турбують дітей, вчити обирати один із варіантів їх розв'язання; установлювати дружні стосунки з дітьми своєї та іншої статі.

Обладнання: малюнки, глобальні таблички, конструктор, календар,

Словник: казка, ліс, школа, школярі, звірі, пригоди...

Хід уроку:

I. Ранкова зустріч

Привітання.

Гра «Весела куля»

Учитель першим називає своє ім'я.

Учень повинен назвати ім'я вчителя і потім своє ім'я і так далі...

Гра «Будуємо школу»

— Побудуємо школу?

— Як ви гадаєте, із чого ми будуватимемо школу? Для цього ми використаємо шість цеглинок.

— Кожному потрібно вибрати цеглинку, яка означає дію, що ми її будемо виконувати у школі.

Цеглинки зі словами:

ЧИТАТИ

МАЛЮВАТИ

ТАНЦЮВАТИ

БИТИСЬ

СМІЯТИСЬ

ОБРАЖАТИ

ВЧИТИСЬ

ВІДПОЧИВАТИ

СПАТИ

ДОПОМАГАТИ

РАХУВАТИ

СУМУВАТИ

— От ми і побудували нашу школу, де ми будемо _____ (усі разом читають слова із цеглинок).

— Скільки цеглинок ми використали для школи?

Робота з календарем

Сьогодні _____ (число)

Місяць _____ , _____ рік.

Погода _____

Пора року — _____

День тижня — _____

Розклад уроків на день _____

Дитина дня

Дитина. Розповідь про відпочинок улітку.

Фізкультхвилинка для очей

Виконується в положенні сидячи. Міцно заплющити очі на 3–5 секунд, потім розплющити на 3–5 секунд. Повторити 6–8 разів.

Виконується в положенні сидячи. Швидко моргати протягом 30–40 секунд.

Виконується в положенні сидячи. Закрити повіки. Масажувати їх за допомогою колових рухів пальців (верхнє повіко — від носа до зовнішнього краю очей, нижнє повіко — від зовнішнього краю очей до носа, потім — навпаки). Виконувати протягом 30–40 секунд.

2. Основна частина

Робота з підручником с. 4–6

— Прочитайте, яка перша тема.

Повідомлення теми місяця та теми уроку.

Мотивація навчальної діяльності.

— Раніше у нас з вами були теми тижнів. У другому класів у нас будуть теми місяців.

— Який зараз місяць? (*Вересень*)

— Тема, яку ми будемо вивчати у вересні, називається «Зміни».

— Що таке зміни? (*Словесне та жестове пояснення.*)

Продовження додатка Б

— Ми з вами дізнаємося, які зміни відбулися у класі та школі; як змінюється природа восени, як змінюється людина впродовж життя, також прочитаємо уривки з казкової повісті Всеволода Нестайка «Пригоди у Павутинії».

Розповідь про автора — В. Нестайко

У дитинстві Всеволод Нестайко хотів швидше вирости. А коли став дорослим, то дуже хотів повернутися в дитинство — догратися, досміятися, побешкетувати... Тому він і став дитячим письменником. Його веселі історії читали в дитинстві ваші бабусі й дідусі, потім мама й тато, а тепер можете прочитати і ви.

Робота за малюнком на с. 5

Вправа «Передбачення»

— Розгляньте малюнок і згадайтеся, про що йдеться у творі, який проілюструвала художниця.

— Що спільного між нашою школою і ліською? (*Використовуємо малюнки.*)

— Чим вони відрізняються?

— Які зміни у природі відбуваються восени? (*Малюнок осені.*)

Гра «Що годиться?» до теми «Осінь»

У вчителя та дітей — по одному набору карток. Учитель дістає і показує певну картинку зі свого набору, а дитина має дібрати зі свого набору картинку, що найбільше відповідає за змістом запропонованій вчителем.

Наприклад: школа — діти, дощ — парасолька тощо.

Читання тексту «Зміни в школі» (за твором Всеволода Нестайка)

Підготовка до сприймання тексту.

— Чи змінилися герої твору?

— Як саме?

Первинне читання вчителем з використанням жестової мови.

— Отже, чи змінилися головні герої?

— Як саме?

Фізкультхвилинка

Їжачок-хитрячок

Із голок та шпичок

Пошив собі піджачок.

Лікті на парті, долоні притиснуті одна до одної, пальці підняті вгору (голки). Великі пальці відвести до себе (мордочка).

Словник:

Нерозлучні друзі, вовчєня, лисєня, звїт, правопорушник, боягузи, тїні боятисєя.

Самостїйне читання учнями.

Перевїрка сприйняття прочитаного.

Бєсїда за змїстом прочитаного твору:

— Яка назва твору?

— Хто головний герой?

— Про кого розповїдаєтєся у текстї?

— Який настрїй у вас пїсля прочитаного тексту?

Вибїркове читання.

— Прочитайте, як звали школярїв. (Кося Вухань, Колько Колючка, Вовчик Вовченко, Рудик Лисовенко)

— Як звали директора школи?

— Як звали вчительку?

— Хто зайшов у клас?

— Як, на вашу думку, почувалася Хрюша Кабанюк у новому колективї?

— Що ти можеш порадити однокласникам Хрюшї, аби допомогти їм подружитися з новенькою?

Складання малюнкїв у правильнїй послїдовностї та переказ повїстї.

— Що було спочатку?

— Що вїдбувалося далї?

3. Підсумок уроку

Підсумкова бесіда

- Яка тема місяця?
- Про кого ми читали?
- Яким був Кося?
- Яким був Колько?

Оцінювання

- Оцініть, будь ласка, свою роботу на уроці.

Домашнє завдання

Відкрийте щоденники і запишіть домашнє завдання:
ст. 6 читати, словник.

Тема: «Як змінилася моя школа?»

Мета — *формувати ключові компетентності*: вміння вчитися (розмірковувати, запам'ятовувати та відтворювати навчальний матеріал, виділяти під час читання і слухання важливі за змістом слова); *загальнокультурні*: розвивати норми культури мовлення; *здоров'язбережувальну компетентність* — прищеплення основ культури здоров'я під час читання; *інформаційно-комунікативні компетентності*: уміння працювати з текстовою інформацією.

Очікувані результати: *учні* підтримують й ініціюють діалог на теми, які викликають зацікавлення; використовують фактичний зміст (хто?, що?, де?, коли?) для перетворення усної інформації; дають відповіді на запитання за допомогою спеціальних знаків і символів; розповідають про те, що їх вразило, схвилювало; переказують події із власного життя, правильно вимовляючи й наголошуючи на загальноживаних словах; передають інформацію про зміни у своїй школі в таблицях, схемах за допомогою вчителя; відповідають на запитання за даними таблиці, схеми; знаходять схожі і відмінні властивості об'єктів.

Продовження додатка Б

Обладнання: картки для вітання, глобальні таблички, малюнки, оцінювальна банка, олівці, календар, стіна слів, індивідуальні картки для проведення досліду.

Словник: вазон, дослід, м'яч, глобус, чашка, книжка, пластилін, комп'ютер, директор, спортзал, шкільне подвір'я, кабінет, клас...

Хід уроку:

1. Ранкова зустріч

Привітання

Діти вітаються без слів за допомогою карток для вітання.

Гра «Оцінювальна банка»

Учитель кладе у банку олівці. Дітям пропонують оцінити, скільки олівців у банці. Відповіді записуються на великому аркуші паперу. Записуються оцінки кожної дитини.

Коли учні оцінили, усі разом рахують, скільки було олівців у банці.

Робота з календарем

(У класі є календар зі змінними елементами; черговий учень щоранку змінює інформацію і потім під час ранкової зустрічі розповідає про неї.)

Сьогодні _____ (число)

Місяць _____, _____ рік.

Погода _____

Пора року — _____

День тижня — _____

Розклад уроків на день _____

Дитина дня

Дитина. Розповідь «Чому змінюється день і ніч?»

Перегляд відео «Чому змінюється день і ніч?»

Фізкультхвилинка «Чи знаєш ти свій клас?»

Учитель просить сісти зручно і показує малюнок предмета, який є у класі, а діти показують на нього рукою.

Продовження додатка Б

Наприкінці уроку разом перевіряють, чи правильно виконали завдання.

2. Основна частина

Робота з підручником с. 7–8

- Яка тема місяця? (Користуємось стіною слів.)
- Про що ми читали на минулому уроці?
- Імена яких героїв ви запам'ятали?

Перевірка домашнього завдання

Робота в парах. Тестові завдання.

- Прочитайте запитання і виберіть правильну відповідь.

Повідомлення теми уроку

— Тема нашого уроку: «Як змінилась моя школа». Сьогодні ми будемо в ролі дослідників і спробуємо дізнатися, чи відбулися зміни у нашій школі.

- Можливо, ви вже побачили, що змінилось у школі?

Робота з малюнком

— Кося Вухань і Колько Колючка дослідили, які зміни відбулися в школі. Розкажи, що змінилося в лісовій школі, а що — ні.

Робота за малюнком на с.7 завдання 2.

- Розкажи за малюнками, які зміни відбулися.

Робота в групах.

Дослід «Зміни в школі»

Розділіться на групи за кольором карток.

Учитель роздає таблиці.

— Ми будемо рухатись до об'єктів дослідження, які є в наших таблицях.

- Отже, подивимось на таблицю.

— Що змінилося в школі?

— Що нового?

— Що не змінилося?

Об'єкт дослідження	Відбулися зміни	Не відбулося змін
Шкільне подвір'я		
Спортзал		
Їдальня		
Кабінет		
Учителі		
Директор		
Медсестра		

Бесіда

Кося Вухань пригадав, що минулого року його привела до школи мама, а цього року він прийшов разом зі своїм другом Кольком.

- А яким був перший день навчання в першому класі?
- Яким він був цього року?
- Що ви відчували, коли прийшли до школи цього року?
- Розкажіть, що змінилося.

Фізкультхвилинка для очей

- «Намалюйте» очима 6 горизонтальних вісімок і 6 вертикальних.
- «Намалюйте» очима 6 трикутників за годинниковою стрілкою, потім 6 трикутників — проти.
- Замруживши ліве око, правим «напишіть» непарні числа від 1 до 9. Замруживши праве око, лівим «напишіть» парні числа від 2 до 10.
- «Намалюйте» очима пружинку з 12 витків ліворуч і праворуч.
- «Намалюйте» очима геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник) спочатку за годинниковою стрілкою, а потім — проти.

Продовження додатка Б

Зіставлення таблички для глобального читання з малюнком.

Словник: вазон, м'яч, глобус, чашка, книжка, пластилін, комп'ютер.

Робота в парах.

— Ми з вами щойно зробили завдання, давайте ще раз прочитаємо ці слова. А тепер подумайте і скажіть, у яких шкільних приміщеннях можна побачити ці предмети.

— Зараз вам потрібно виконати завдання.

Учитель роздає малюнки, а дітям потрібно покласти предметні малюнки до приміщень.

3. Підсумок уроку
Підсумкова бесіда.

Користуємось стіною слів.

- Яка тема місяця?
- Яка тема уроку?
- Що ми досліджували на уроці?
- Які зміни відбулись у школі?
- Що не змінилось?

Оцінювання

- Оцініть, будь ласка, свою роботу на уроці.

Домашнє завдання

Відкрийте щоденники і запишіть: друкований зошит с. 4, № 2, словник.

Тема: «Як змінився мій клас?»

Мета — *формувати ключові компетентності:* уміння вчитися (розмірковувати, запам'ятовувати та відтворювати навчальний матеріал, виділяти під час читання і слухання важливі за змістом слова); *загальнокультурні:* прищеплювати норми культури мовлення; *здоров'язберезувальну компетентність:* основи культури здоров'я під час читання;

Продовження додатка Б

інформаційно-комунікативні компетентності: розвивати вміння працювати з текстовою інформацією.

Очікувані результати: учень розповідає про те, що його вразило, схвилювало, переказує події з власного життя; інсценізує з однокласником/однокласницею діалог на задану тему; описує життєвий цикл рослин у різні пори року; вказує на інформацію, яку не розуміє; описує правила життя своєї сім'ї/класу, пояснює їхнє значення для себе, дотримується встановлених у школі/класі правил; пояснює, чому потрібно дотримуватися встановлених правил.

Обладнання: календар, малюнки, демонстраційний матеріал «Життєвий цикл рослин».

Словник: клас, перець, дослід, шкільне приладдя, меблі, рослини, зміни, інструменти, лопата, сапа, земля, насіння...

Хід уроку:

I. Ранкова зустріч

Привітання

— Сьогодні ми з вами привітаємося за допомогою «Секретного жесту», який ви придумаете самостійно.

Щоденні новини.

Сьогодні _____ (число)

Місяць _____, _____ рік.

Погода _____

Пора року — _____

День тижня — _____

Розклад уроків на день _____

Гра «Усе на місці»

Перед гравцями розкладають різні предмети, малюнки. Ведучий повертається спиною. В цей час один предмет чи малюнок прибирається. Повернувшись, ведучий повинен назвати, що зникло і де його місце. Якщо ведучий назвав правильно, то він зараховується до групи. Тоді обирають наступного ведучого.

Дитина дня

Дитина. Розповідь про відпочинок улітку.

Фізкультхвилинка

Пальчик-пальчик, де ти був?
Я з цим братом в ліс ходив,
А з цим братом борщ варив,
З цим я кашки скуштував,
А з найменшим заспівав.

2. Основна частина

Робота з підручником с. 9–10

- Розглянь малюнок.
- Розкажи, на що звернув увагу Колько, коли переступив поріг свого класу?

Актуалізація опорних знань

- Яка тема місяця?
- Про що ми говорили на минулому уроці?
- Хто з героїв нам допомагав?

Повідомлення теми уроку

Тема уроку: «Як змінився мій клас?».

- Сьогодні ми поговоримо про зміни в класі, а також про те, що б ви хотіли змінити у нашому класі.

Робота за малюнком на с. 9, завдання 1

- На що звернув увагу Колько Колючка, коли переступив поріг свого класу?
- А тепер подивимось, що змінилося/залишилося незмінним у нашому класі.

Інсценізація діалогу

Робота в парах.

- Уявіть, що до нас завітали учні з лісової школи. Вам треба з ними поговорити і дізнатися, що нового в їхньому класі, а також розповісти про наш клас.

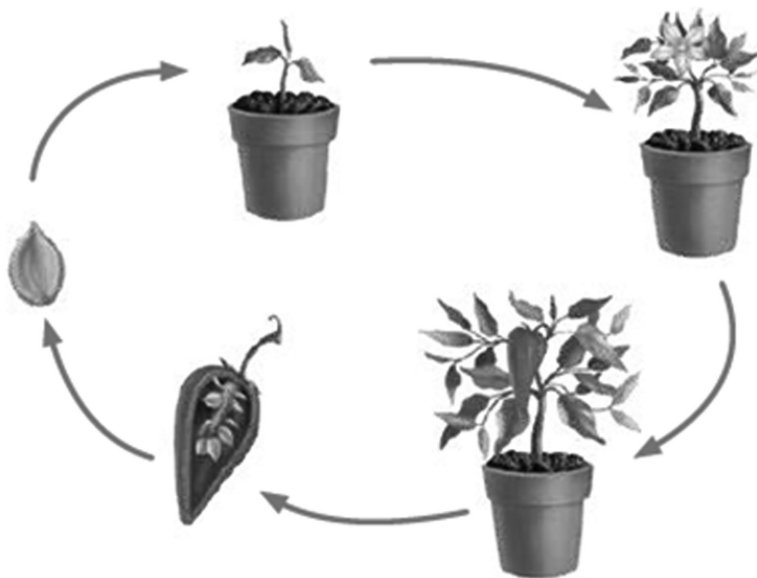
- Пригадайте, що таке діалог.
- Хто хоче представити нам діалог?

**Робота з демонстраційним матеріалом
«Життєвий цикл рослин»**

Робота з таблицею.

Дозрівання перцю — ст. 9. Користуємось стіною слів.

- Де росте перець?
- Що потрібно для того, щоб виростити перець?
- Розкажіть за схемою, як росте і дозріває перець.

- Назвіть інструменти, які необхідні для роботи на городі.
- Уявіть, що ми з вами будемо садити перець.
- Що нам треба зробити? (*Посадити насіння, поливати водою, доглядати...*)

Фізкультхвилинка для очей

- Швидко покліпати очима, заплющити очі та посидіти спокійно, повільно рахуючи до 5. Повторити 4–5 разів.

Продовження додатка Б

- Міцно замружити очі. Порахувати до 3, відкрити очі та подивитися вдалечінь. Порахувати до 5. Повторити 4–5 разів.

- У середньому темпі зробити 3–4 кругові рухи очима у правий бік, стільки само — у лівий. Розслабивши очні м'язи, подивитися вдалечінь — на рахунок 1–6. Повторити 1–2 рази.

- Витягнути руку вперед. Подивитися на вказівний палець витягнутої руки на рахунок 1–4. Потім перенести погляд удалечінь на рахунок 1–5.

Повторити 4–5 разів.

Робота з підручником, малюнок на с. 10

Уривок з тексту

У класі діти побачили нові комп'ютери. Учителька сказала, що ці комп'ютери допомагатимуть школярам у навчанні.

— Як комп'ютери допомагають у навчанні?

Але користуватися ними слід так, щоб не зашкодити ані техніці, ані власному здоров'ю.

Давайте подумаємо, яка може бути шкода від комп'ютерів?

— Яка шкода від телефонів, планшетів?

— Які правила безпечного поводження з комп'ютером ви знаєте?

Перегляд відео

— Щоб перевірити, чи всі правила ми назвали, можна переглянути відео.

Творча робота

Учитель пропонує пофантазувати й уявити себе в ролі художника.

— Намалюйте, будь ласка, наш клас таким, яким ви його собі уявляєте.

Продовження додатка Б

— Покажіть свої малюнки і розкажіть, чого бракує.
Презентація робіт.

3. Підсумок уроку

Підсумкова бесіда

- Яка тема місяця?
- Яка тема уроку?
- Що ми робили на уроці?
- Які зміни відбулись у класі?

Оцінювання

Оцініть, будь ласка, свою роботу на уроці.

Домашнє завдання

Відкрийте щоденники і запишіть: словник, друкований зошит — с. 5 № 3.

**Тема: «Як по-різному реагують люди
на однакові зміни?»**

Мета — *формувати ключові компетентності*: уміння вчитися (розмірковувати, запам'ятовувати та відтворювати навчальний матеріал, виділяти під час читання і слухання важливі за змістом слова); *загальнокультурні*: прищеплювати норми культури мовлення; *здоров'язберезувальну компетентність*: основи культури здоров'я під час читання; інформаційно-комунікативні компетентності: розвивати вміння працювати з текстовою інформацією.

Очікувані результати: учні висловлюють власні думки і почуття з приводу прочитаних простих медіатекстів (коміксів); знаходять у мовленні персонажа слова, які його вирізняють з-посеред інших персонажів; пояснюють, як використання деяких слів характеризує персонажа; розповідають, як по-різному реагують люди на одні й ті самі зміни, аналізують різні життєві ситуації; описують свої почуття в різних ситуаціях; досліджують і представляють (на прикладі однолітків і родини) неповторність кожної

Продовження додатка Б

людини, беручи до уваги зовнішність, поведінку, характер, уподобання тощо; аналізують свою поведінку, характер, виділяючи риси, якими вирізняються з-поміж інших і які надають їм неповторності.

Обладнання: календар природи, малюнки «фізкульт-хвилинка для очей», презентація, фішки для звукового аналізу слів.

Словник: люди, зміни, близнюки, однакові, різні...

Хід уроку:

Вправа «Подаруй посмішку товаришу»

Кожному пропонується привітатись і подарувати другу усмішку.

— У вас зараз гарний настрій?

— Ми підняли настрій завдяки подарованій усмішці. Давайте дарувати її протягом усього заняття і з гарним чудовим настроєм почнемо нашу зустріч.

Гра «Сусід зліва»

Учні стоять у колі. Ведучий підходить до однієї дитини і робить кілька простих рухів (плескає 3 рази в долоні, піднімає праву руку, згинає ліву ногу...). Учень, біля якого стоїть ведучий, повинен повторити, далі повторює сусід, який стоїть зліва.

Щоденні новини

Сьогодні _____ (число)

Місяць _____ , _____ рік.

Погода _____

Пора року — _____

День тижня — _____

Розклад уроків на день _____

Дитина дня

Дитина. Розповідь «Чому листя змінює колір?»

Перегляд відео «Чому листя змінює колір?»

Фізкультхвилинка для очей

- «Стрільба» очима праворуч, ліворуч, униз (по 6 разів).
- «Намалюйте» очима 6 кіл за годинниковою стрілкою і 6 кіл — проти.
- «Напишіть» очима цифри від 0 до 9.
- «Напишіть» очима число, місяць і рік свого народження.
- «Намалюйте» очима пружинки.

Повідомлення теми уроку

— Сьогодні на уроці ми будемо вивчати тему: «Як по-різному реагують люди на однакові зміни?»

— Вивчивши тему, ми дізнаємось, чи всі однаково сприймають зміни, які відбуваються навколо нас.

Робота з підручником

Бесіда

- Чим ми з вами схожі?
- Що у нас різне?

Демонструється фото близнюків.

- Що спільного у близнюків?
- А чим вони відрізняються?

Робота з коміксами, с. 11

Розглянемо комікси і перевіримо, чи справді всі близнюки однакові?

- Хто такі близнюки?
- Близнюки однакові?
- Чим вони схожі?
- Чим вони відрізняються?
- У нас в школі є близнюки. (*Запросити на урок сестер-близнючок.*)
- Як вас звати?
- Чим ви відрізняєтесь?
- Чим ви схожі?
- Дякуємо, що ви прийшли до нас на урок.

Читання коміксів «ланцюжком» по 1 учню

- Чому брат і сестра по-різному зреагували на одну ситуацію?
- Хто зрадів, що треба йти в школу?
- Кому сподобалися равлики?
- Як діти відреагували на вчителя фізичної культури?

Вибіркове читання

- Що сказали дві жінки, коли побачили близнюків?
Прочитайте.
- А як ви думаєте, чи буває так, що ми з вами можемо однаково реагувати на одну ситуацію?

Самостійна робота

- Як на схемі звукового аналізу позначаємо голосні звуки?
  - Як позначаємо тверді приголосні?
  - Як позначаємо м'які приголосні?
- Зробіть звуко-буквений аналіз слів: діти, зміни, люди.

Фізкультхвилинка

- Із куща ліщини білка
Нахилила дітям гілку,
(руки вгору із поворотом п'ястей вліво, вправо)
З'їжте, любі, смакоти,
Щоб скоріше підрости,
(масаж обличчя від основи носа до вух)
На тобі, окатий синку,
(масаж очного яблука вказівним пальцем)
Три і два даю в торбинку,
(натискування вказівним пальцем на очне яблуко)
Їх одразу не гризи,
(повороти голови вліво і вправо)
Спершу скільки всіх скажи.
(піднімання і опускання плечей, рук)

Гра «Ситуація»

— Отже, наші думки розділилися.

— Я пропоную з вами пограти у гру. У мене є чарівна скринька, в ній є різні ситуації. Зачитую, а ви розказуєте, що відчули.

Обговорення відбувається після кожної ситуації. «Що ви відчули, чи однаково ми відреагували, чому ти відреагувала по-іншому...».

- Мама купила багато цукерок.
- Вам подарували нову іграшку.
- Учитель сказав, що завтра не треба приходити у школу.
- Я отримав погану оцінку.
- Тебе насварили.

— Отже, ми з вами можемо однаково і по-різному реагувати на ситуації. І навіть якщо ми зовні схожі, ми різні.

— Який висновок можна зробити?

— Немає однакових людей. Ми всі різні.

Робота з інтерактивною версією коміксів

Робота з глобальними табличками.

- Прочитайте слово.
- Повторіть.
- Знайдіть на малюнку.
- Розкажіть історію за малюнками.
- Що говорять персонажі коміксів?

3. Підсумок уроку

Підсумкова бесіда

- Яка тема місяця?
- Яка тема уроку?
- Що ми вивчали на уроці?
- Чи всі люди однакові? Доведіть. Наведіть приклад.
- Що нового ви дізнались?

Оцінювання

— Оцініть, будь ласка, свою роботу на уроці.

Домашнє завдання

Відкрийте щоденники і запишіть домашнє завдання: словник, друкований зошит, с. 5 № 2.

Урок з математики

1 клас

Тема: «Граючись, перевіряємо, що ми вміємо, що знаємо».

Мета — *формувати предметні компетентності:* закріпити вміння обчислювати математичні вирази і розв'язувати задачі на додавання і віднімання в межах 10, *ділити слова на склади;* удосконалювати навички усної лічби; продовжувати вчити розрізняти геометричні фігури; активізувати знання дітей про воду, її природні стани; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву, зв'язне мовлення, спостережливість, вміння контролювати та перевіряти власну роботу та роботу однокласників; коригувати мову, активізувати словниковий запас учнів; працювати над ритміко-інтонаційною структурою мовлення; прищеплювати інтерес до математики; *формувати ключові компетентності:* природничі (оберігати та збагачувати природне середовище, воду); комунікативні (вчити працювати в команді, групі, в парі); прищеплювати навички взаємодопомоги та самоконтролю.

Обладнання: індивідуальні картки, прищіпки, малюнки, розрізна азбука, таблички для глобального сприйняття, стенд «Мій настрій», пісочний годинник, планшети, маркери, ручки, олівці, учнівські зошити, геометричний матеріал, конструктор.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань.

Вид уроку: комбінований (природнича, мовно-літературна, математична галузі).

Словник: Капітошка, краплинка, сніжинка.

Хід уроку:

1. Організаційний момент

Привітання

- Сьогодні до нас на урок прийшли гості. Привітайтеся з ними.
- А зараз привітаємо один одного в колі.

Емоційне налаштування

(Робота біля стенду «Мій настрій»)

- Діти, який у вас настрій?
- Підійдіть до смайликів і позначте свій настрій, прикріпивши свої прищіпки.
(Називають колір власної прищіпки.)
- Погляньте на мене, який настрій у мене?
- А зараз ми свій гарний настрій передамо один одному. Візьміться за руки. *(Діти потискають один одному руки.)*
- Ну, а зараз час працювати.

Пролунав уже дзвінок,
Починаємо урок.

2. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда

- Який зараз у нас урок? *(Урок математики.)*
- Що ми будемо робити на уроці математики? *(Рахувати, вчитися, думати, писати, гратися, читати.)*

Повідомлення теми і мети уроку

«Граючись, перевіряємо, що ми вміємо, що знаємо».
(Спряжене мовлення.)

- На цьому уроці ми з вами перевіримо, чи знаєте ви назви цифр, математичних знаків, чи вмієте ви рахувати.

Усна лічба

- Сьогодні до нас на урок завітав гість. Коли ви вкладете цифровий ряд правильно, то зможете прочитати,

Продовження додатка Б

хто саме прийшов до нас на урок. (Робота біля дошки, складання слова з розрізної азбуки.)

К	А	П	І	Т	О	Ш	К	А
1	2	3	4	5	6	7	8	9

— Хто такий Капітошка? (Це краплинка води.)

— Де ми з ним уже зустрічались? (На уроці з курсу «Я досліджую світ».)

Перегляд фрагмента мультфільму «Капітошка»

Фонетична хвилинка

(Робота над словом «капітошка».)

— Поділіть слово на склади. (ка - пі - тош - ка)

— Скільки складів у слові? (4)

— Який склад наголошений? (третій)

— Чи є в цьому слові однакові склади? (ка — перший і четвертий)

Узагальнення та систематизація знань

Гра «Подумай і добери правильну цифру»

— Капітошка для вас підготував завдання. І приніс із собою ось це (пісочний годинник).

— Що це? Ви знаєте? (Це пісочний годинник.)

— Завдання будемо виконувати на швидкість, хто шпритніший!

(Колективна робота учнів з прищипками за окремим столиком. Взаємоперевірка учнів виконаної роботи.)

Гра «Будь уважним» (конструктор)

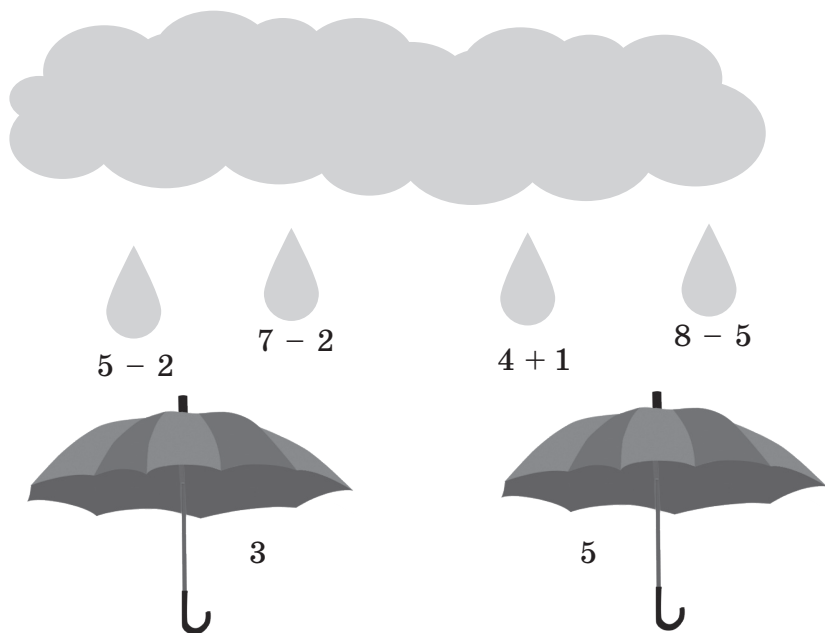
— Вам потрібно уважно спостерігати за тим, як і в якій послідовності кольорів я виставляю цеглинки конструктора, запам'ятати і викласти так само. (Грають 2–3 рази, змінюючи кольори та послідовність викладення.)

Робота в парах. (Додавання і віднімання чисел в межах 10.)

Продовження додатка Б

— Діти, восени на небі збирається багато хмаринок, з них йде дощ. А взимку з хмаринок також іде дощ? (*Ні, летить білий пухнастий сніг.*)

— Отже, взимку холодно, мороз. Краплинка води падає на землю і перетворюється на сніжинку. Ми про це говорили на інших уроках. Сніжинка і краплинка принесли для вас цікаві завдання.

— Прочитайте і обчисліть вирази.

Фізкультхвилинка «Подивись на небо»

— Капітошка для вас підготував хвилинку відпочинку.

Задача

— Діти, Капітошка приніс для вас подарунок у Чарівному мішечку. (*цукерки*)

Для того щоб ви отримали цукерки, вам потрібно розв'язати задачу.

(*Двоє учнів виходять до дошки.*)

— У Діани 2 цукерки, а в Артема 3 цукерки.

Скільки цукерок у Діани і в Артема разом?

Задача

У Діани — 2 цукерки

У Артема — 3 цукерки

$$2 + 3 = 5 \text{ (цукерок)}$$

Відповідь: 5 цукерок у Діани і Артема разом.

— Запишіть задачу в зошити (*робота в зошитах*).

Гімнастика для очей

Геометричний матеріал

— Як називаються ці фігури? (*квадрат, трикутник, круг, прямокутник*)

— Підкладіть необхідні таблички.

— Зробіть геометричні фігури веселими. (*Діти домальовують руки, ноги, посмішки... геометричним фігурам.*)

Робота на індивідуальних планшетах

— А зараз ви зможете пограти на планшетах. Відшукайте гру «Геометричні фігури».

Підсумок уроку

Заключна бесіда.

— Вам сподобався урок?

— Що ми робили на уроці? (вчилися, писали, читали, гралися, рахували)

Рефлексія.

— Діти, чи змінився ваш настрій наприкінці уроку?

— Намалюйте в зошиті смайлики, що відповідають вашому настрою на даний момент. (*Діти малюють смайлики в зошитах, а вчитель свій — на аркуші паперу.*)

Навчальне видання

*КУЛЬБІДА Світлана Вікторівна
ЛИТОВЧЕНКО Світлана Віталіївна
ТАРАНЧЕНКО Оксана Миколаївна
ЖУК Валентина Володимирівна
ФЕДОРЕНКО Оксана Филімонівна
ЛИТВИНОВА Віра Володимирівна*

**«НАВЧАННЯ ДІТЕЙ
ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Провідний редактор *Ю. Єрмоєнко*
Редактор *А. Литовченко*
Технічний редактор *В. Мельник*

Підписано до друку 29.11.2019. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 17,55. Обл.-вид. арк. 14,6.
Тираж 3 532. Зам. № 2611-2019

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.
Адреса редакції: вул. Котельниківська, 5, Харків, 61051.
E-mail: pochta@ranok.com.ua. Тел. (057) 727-70-90

Навчально-методичний посібник надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5340 від 15. 05. 2017.
Тел. +38(057)712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У навчально-методичному посібнику окреслено новітні підходи до навчання дітей з особливими потребами; представлено ефективне технологічне забезпечення спеціального та інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху. Автори дають методичні рекомендації щодо організації освітнього середовища та пропонують специфічні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб таких учнів.

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Інтернет-підтримка
interactive.ranok.com.ua

